

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
ΘΕΣΜΟΙ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ 1922
ΣΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ.

Από τους προσφυγικούς συλλόγους
στην προσπάθεια δημιουργίας
Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού.

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οιοδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΘΕΣΜΟΙ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ 1922 ΣΤΟ
ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ. Από τους προσφυγικούς συλλόγους
στην προσπάθεια δημιουργίας Κέντρου Μικρασιατικού
Ελληνισμού

*«ΘΕΣΜΟΙ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ 1922 ΣΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ
ΚΡΗΤΗΣ. Από τους προσφυγικούς συλλόγους στην προσπάθεια δημιουργίας Κέντρου
Μικρασιατικού Ελληνισμού.»*

ΣΤΥΛΙΑΝΗ ΝΗΣΙΩΤΗ Α.Μ. 518058

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων

Α' Αξιολογητής

Νικόλαος Βαφέας

Β' Αξιολογητής

Αιμιλία Σαλβάνου

ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΙΟΥΝΙΟΣ 2026

Στην Ειρήνη, στον Μανόλη, στα παιδιά

Ευχαριστίες

Η σχέση μου με τη Μικρά Ασία είναι προσωπική, μέσω της γιαγιάς μου Στέλιας και του παππού μου Ευάγγελου και έντονη, λόγω της υπερηφάνειας του πατέρα μου για την καταγωγή του και των συνεχών αναφορών του στα πολιτισμικά στοιχεία των Μικρασιατών. Η φράση της γιαγιάς μου, την οποία από παιδί άκουγα, «τα δαχτυλίδια πέσανε, τα δάχτυλα μας μένουν», θεωρώ ότι αποτελεί το απόσταγμα της Μικρασιατικής περιπέτειας. Η δύναμη της επιβίωσης, η υπομονή και επιμονή για μια συνέχεια μετά τον ξεριζωμό, η δίψα για τη δημιουργία και το νέο ξεκίνημα, άυλα ανθρώπινα στοιχεία, όπως η αξιοπρέπεια, η αγωνιστικότητα, η εργατικότητα, η αλληλεγγύη, η κοινωνική συνοχή, είναι διαχρονικά και σημαντικά. Έτσι η παρούσα εργασία αποτελεί ένα φόρο τιμής προς τους προγόνους μου, αλλά και προς όλους τους ανθρώπους που έζησαν το βάσανο της προσφυγιάς, στο παρελθόν αλλά και σήμερα.

Οφείλω πολλές ευχαριστίες σε φίλους που αφουγκράστηκαν τις σκέψεις μου και κατανόησαν το συναίσθημά μου. Στη φίλη Δέσποινα Συγγελάκη, η οποία από θεσμική θέση κατάφερε να μετουσιώσει όλα αυτά σε Δημόσια Ιστορία, μέσω των εκδηλώσεων στο Ηράκλειο με τίτλο «1923-2023: Ένας Αιώνας. Μια Κοινωνία. Ηράκλειο: Ο τόπος που μας ένωσε (100 χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης και την ανταλλαγή των πληθυσμών)», αλλά και να συμβάλει με την άποψή της στην παρούσα εργασία. Στη φίλη Γιώτα Σημαιοφορίδου, ποντιακής καταγωγής, για την βοήθειά της. Στο οικογενειακό και φιλικό μου περιβάλλον για την στήριξη και την ενθάρρυνση. Στους Μικρασιατικούς συλλόγους και στα μέλη των Διοικητικών Συμβουλίων τους για την ουσιαστική βοήθειά τους. Κυρίως στη νέα γενιά, στην οποία έχουμε χρέος να μεταδώσουμε ακούσματα και βιώματα. Θερμές ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή για τις στοχευμένες υποδείξεις, οι οποίες συνέβαλαν σημαντικά στην ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας και την εν γένει βοήθειά του.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες

ΠΕΡΙΛΗΨΗ 1

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ1-2

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ.... 2-4

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ...4-5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' :

1. ΠΕΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ και ΜΝΗΜΗΣ

1.1. Από την Ιστορία στη Δημόσια Ιστορία6-9

1.2. Τα πολλά πρόσωπα της Μνήμης9-11

1.3 Μνήμη και Χώρος11-12

2. ΜΝΗΜΗ και ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ 12-13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

1. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1 Γενική Επισκόπηση 14-16

1.2 Από τη Συνθήκη των Σεβρών στη Συνθήκη της Λωζάννης 16-18

1.3 Η Έξοδος του Ελληνισμού και τα στάδιά της 19-20

1.4 Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα.. 20-24

2. Η ΑΦΙΞΗ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ
ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ 24-26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

1. ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΕΣ ΜΝΗΜΟΝΙΚΕΣ
ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

1.1 Προσφυγικοί συνοικισμοί - Ναοί - Ονοματοθεσίες –
Επαγγέλματα – Πολιτισμικά Στοιχεία 26-31

1.2 Συλλογικές δράσεις των Προσφύγων 31-32

2. ΤΑ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΑ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΣΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ

2.1 Η προσφυγική σωματειακή οργάνωση τα πρώτα
χρόνια της εγκατάστασης, στη διάρκεια του
μεσοπολέμου και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ... 32-39

2.2 Η μεταπολεμική περίοδος έως τη μεταπολίτευση	39-40
2.3 Η περίοδος από το 1974 μέχρι το 2022 και τα τελευταία έτη	40-46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄	
ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΕΝΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ	
1.1 Η έναρξη των προσπαθειών	46-48
1.2. Οι επιδράσεις	48-50
1.3. Η προσπάθεια ενόψει της συμπλήρωσης του αιώνα	50-52
2. Οι επετειακές δράσεις στο Ηράκλειο κατά τη στρογγυλή επέτειο των 100 χρόνων	52-56
3. Εξέλιξη της προσφυγικής σωματειακής δράσης	57-58
4. Η Πολιτική Δέσμευση της Δημοτικής Αρχής για τη Δημιουργία του «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού»	58-59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄	
Γιατί ένα ακόμη Κέντρο;	59-60
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ : Η Μικρά Ασία ως σημαίνον και σημαινόμενο	60-62
Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α	
I.ΧΑΡΤΕΣ - ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ	64-65
II. ΕΓΓΡΑΦΑ	66-87
III. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΕΙΚΟΝΕΣ -ΕΝΤΥΠΑ	88-105
IV. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ	106-110
ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ – ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ	110-111

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τη διαδρομή της προσφυγικής μνήμης και την εξέλιξη των μνημονικών πρακτικών των προσφύγων του 1922 στην πόλη του Ηρακλείου Κρήτης, με επίκεντρο τη μετάβαση από τη σωματειακή δράση στη θεσμοποιημένη μνήμη. Στο πρώτο μέρος της εργασίας προσεγγίζεται το θεωρητικό πλαίσιο που διέπει τη σχέση Ιστορίας, Δημόσιας Ιστορίας και Συλλογικής Μνήμης, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο η μνήμη εγγράφεται στον χώρο και συγκροτεί την προσφυγική ταυτότητα. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται το ιστορικό πλαίσιο της Μικρασιατικής Καταστροφής, της εξόδου των ελληνορθόδοξων πληθυσμών της Μικράς Ασίας από τις πατρογονικές τους εστίες και της άφιξης των προσφύγων στην Κρήτη. Κεντρικό άξονα της έρευνας αποτελεί η μελέτη της προσφυγικής εγκατάστασης στο Ηράκλειο, όπου αναλύονται οι πρώτες μνημονικές πρακτικές μέσα από τη δημιουργία συνοικισμών, ναών, ονοματοθεσιών και συλλογικών δράσεων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ιστορική εξέλιξη της προσφυγικής σωματειακής οργάνωσης στο Ηράκλειο, η οποία χαρτογραφείται από τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης, περνά στη μεταπολεμική περίοδο και φτάνει έως τη συμπλήρωση του 20ού αιώνα και τα πρώτα έτη του 21^{ου} (1922-2022). Τέλος, η εργασία αναλύει τη σημασία των επετειακών εκδηλώσεων της συμπλήρωσης των 100 χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή και επικεντρώνεται στις πρόσφατες προσπάθειες και την πολιτική δέσμευση της Δημοτικής Αρχής του Ηρακλείου για τη δημιουργία ενός «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού». Η εργασία καταλήγει αναδεικνύοντας τη σημασία της ίδρυσης αυτού του φορέα, αναλύοντας τη Μικρά Ασία ως σημαίνον και σημεινόμενο στη σύγχρονη δημόσια σφαίρα.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Δημόσια Ιστορία, Ιστορική Μνήμη, Συλλογική Μνήμη, Προσφυγική Ταυτότητα, Μικρασιατική Καταστροφή, Συνθήκη της Λωζάννης, Ηράκλειο, Προσφυγικά Σωματεία, Κέντρο Μικρασιατικού Ελληνισμού.

ABSTRACT

KEY WORDS

Public History, Historic Memory, Collective Memory, Refugee Identity, Asia Minor Catastrophe, Treaty of Lausanne, Heraklion, Refugee Associations, Center for Asia Minor Hellenism, Public History.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η Μικρασιατική Καταστροφή συνιστά ένα από τα πλέον καθοριστικά και τραυματικά γεγονότα της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Η βίαιη έξοδος εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων από τις πατρογονικές τους εστίες στη Μικρά Ασία, στον Πόντο και στην Ανατολική Θράκη αποτέλεσε ένα γεγονός με μακροχρόνιες κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνέπειες για το ελληνικό κράτος και τις τοπικές κοινωνίες που υποδέχθηκαν τους πρόσφυγες. Το Ηράκλειο υπήρξε η κύρια πύλη υποδοχής και τόπος μόνιμης εγκατάστασης χιλιάδων προσφύγων στην Κρήτη, οι οποίοι μεταμόρφωσαν ριζικά την ανθρωπογεωγραφία, την οικονομία και τον πολιτισμό της πόλης.

Η παρούσα εργασία εξετάζει τους θεσμούς μνήμης των προσφύγων του 1922 στο Ηράκλειο Κρήτης, εστιάζοντας στη μετάβαση από τις πρώτες μνημονικές πρακτικές και τις προσφυγικές συλλογικές μορφές οργάνωσης και δράσης έως τη σύγχρονη προσπάθεια δημιουργίας ενός θεσμοθετημένου «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού». Βασικός άξονας της μελέτης αποτελεί η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η προσφυγική μνήμη διατηρήθηκε, μετασχηματίστηκε και ενσωματώθηκε στη δημόσια σφαίρα της πόλης, καθώς και του τρόπου με τον οποίο τα προσφυγικά σωματεία συνέβαλαν στη συγκρότηση μιας συλλογικής ταυτότητας με ισχυρό πολιτισμικό και ιστορικό περιεχόμενο. Η πρωτογενής έρευνα εστιάζεται στις σύγχρονες προσπάθειες για τη δημιουργία ενός Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού που θα υπερβαίνει τα στενά όρια της δράσης των μεμονωμένων σωματείων, θα προσφέρει μια επιστημονική, συνεκτική και προσβάσιμη στο ευρύ κοινό ανάγνωση της προσφυγικής ταυτότητας και του Μικρασιατικού Ελληνισμού και θα συνδέει τη μνήμη του 1922 με τις σύγχρονες ανθρωπιστικές προκλήσεις.

Η εργασία διαρθρώνεται σε πέντε επιμέρους κεφάλαια, εκ των οποίων το πρώτο και το δεύτερο περιλαμβάνουν γενικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις και

ιστορικές αναφορές ενώ στα επόμενα αναπτύσσεται το ειδικό θέμα της έρευνας. Συνοδεύεται από ένα παράρτημα σχεδίων, εγγράφων, τεκμηρίων και φωτογραφιών. Στο πρώτο μέρος επιχειρείται η προσέγγιση του εννοιολογικού περιεχομένου της Δημόσιας Ιστορίας και της διαδρομής ως την καθιέρωσή της σε ιδιαίτερο επιστημονικό πεδίο, καθώς και της σχέσης που αυτή αναπτύσσει με τη συλλογική μνήμη. Η μνήμη δεν προσεγγίζεται εδώ ως στατική αναπαραγωγή γεγονότων, αλλά ως δυναμική διαδικασία που διαμορφώνεται μέσα από κοινωνικές πρακτικές, και παρατίθενται οι διάφορες εκφάνσεις της. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στη σχέση μνήμης και χώρου, καθώς και στη διαμόρφωση και στο περιεχόμενο της προσφυγικής ταυτότητας. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρατίθεται το ιστορικό πλαίσιο της Μικρασιατικής Καταστροφής, της εξόδου των Ελλήνων της Μικράς Ασίας από τις πατρογονικές τους εστίες, της έλευσής τους στην Ελλάδα, και ειδικότερα στο Ηράκλειο, και της εγκατάστασης και σταδιακής ένταξής τους στην τοπική κοινωνία.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται οι πρώτες μνημονικές πρακτικές της προσφυγιάς μέσα από τη δημιουργία συνοικισμών, ναών, ονοματοθεσιών, συλλογικών δράσεων και τη διατήρηση των ιδιαίτερων πολιτισμικών στοιχείων των προσφύγων. Καταβάλλεται μια προσπάθεια ανίχνευσης και προβολής της σύνθετης διαδικασίας διαχείρισης του συλλογικού τραύματος και της προσφυγικής ταυτότητας με τη δημιουργία θεσμών μνήμης, μέσω των οποίων η εμπειρία της προσφυγιάς αποκτά δημόσια ορατότητα και ιστορικό νόημα. Παράλληλα, η μελέτη επιχειρεί να αναδείξει τη σημασία της προσφυγικής σωματειακής δράσης ως βασικού μηχανισμού διατήρησης και μεταλαμπάδευσης της συλλογικής μνήμης. Παρατίθενται στοιχεία για τους προσφυγικούς συλλόγους με αναφορά στο είδος των δράσεών τους και των βασικών σκοπών τους, καθώς και για την ιστορική τους εξέλιξη, η οποία χαρτογραφείται από τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης, περνά στη μεταπολεμική περίοδο και φτάνει έως τη συμπλήρωση του 20ού αιώνα και τα πρώτα χρόνια του 21ου.

Στο τέταρτο κεφάλαιο δίδονται στοιχεία για τις πρώτες προσπάθειες δημιουργίας ενός «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού» στο Ηράκλειο. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στη συμπλήρωση εκατό χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή, το 2022, και στις σχετικές επετειακές εκδηλώσεις που επανέφεραν στο δημόσιο διάλογο το ζήτημα της μνήμης, της ιστορικής κληρονομιάς των προσφύγων και της συμβολής τους στην ανέλιξη της πόλης και οδήγησαν στην πολιτική δέσμευση της

Δημοτικής Αρχής για τη δημιουργία «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού». Η εργασία επιδιώκει να αναδείξει τη σημασία αυτής της προσπάθειας όχι μόνο ως πολιτιστικής ή επετειακής πρωτοβουλίας, αλλά ως διαδικασίας συγκρότησης δημόσιας ιστορίας και συλλογικής μνήμης στη σύγχρονη κοινωνία. Στο τελευταίο κεφάλαιο εξετάζεται η σκοπιμότητα και η σημασία της ίδρυσης ενός ακόμη μνημονικού φορέα, του εν λόγω Κέντρου, αναλύοντας τη Μικρά Ασία ως ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό «σημαίνον και σημαινόμενο» για τη σύγχρονη πόλη και τη δημόσια σφαίρα.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα διπλωματική εργασία στηρίζεται σε πρωτογενή ιστορική έρευνα και εντάσσεται στο πεδίο της Δημόσιας Ιστορίας, με αντικείμενο τη μελέτη της συλλογικής μνήμης και των θεσμών μνήμης των προσφύγων του 1922 στο Ηράκλειο Κρήτης. Το βιβλιογραφικό σκέλος της έρευνας βασίζεται κυρίως σε ελληνόγλωσσες και μεταφρασμένες μελέτες, καθώς και σε επιστημονικά άρθρα και συλλογικούς τόμους που αφορούν τη δημόσια ιστορία, τη συλλογική μνήμη και το προσφυγικό ζήτημα.

Σε πρώτο επίπεδο πραγματοποιείται μελέτη θεωρητικών προσεγγίσεων που αφορούν το επιστημονικό πεδίο της Δημόσιας Ιστορίας, τη σχέση μνήμης και ιστορίας, τη λειτουργία των «τόπων μνήμης», τη διαχείριση του τραύματος και τη δημόσια αναπαράσταση του παρελθόντος. Χρησιμοποιούνται θεμελιώδη έργα ιστορικών και κοινωνιολόγων, όπως των Marc Bloch, Maurice Halbwachs, Pierre Nora, Jacques Le Goff και Dominick LaCapra, καθώς και Ελλήνων μελετητών της Δημόσιας Ιστορίας, όπως του Αντώνη Λιάκου και του Χάρη Εξερτζόγλου. Ακολουθεί βιβλιογραφική αλλά και αρχειακή έρευνα σχετικά με τη Μικρασιατική Καταστροφή, την εγκατάσταση των προσφύγων στο Ηράκλειο, τους πρώτους θεσμούς μνήμης, τη μετέπειτα συλλογική τους δράση, τη συγκρότηση της προσφυγικής ταυτότητας. Προς το σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε έρευνα στα Πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου Ηρακλείου, καθώς και εξέταση των καταστατικών ίδρυσης των προσφυγικών σωματείων στο Πρωτοδικείο Ηρακλείου. Επιπλέον η εργασία προσεγγίζει τον αστικό χώρο ως φορέα μνήμης. Μέσα από αυτή τη χωρική προσέγγιση επιχειρείται η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η μνήμη εγγράφεται στον δημόσιο χώρο και μετατρέπεται σε στοιχείο πολιτισμικής και ιστορικής ταυτότητας. Πολύτιμο στήριγμα

εδώ αποτέλεσαν οι υφιστάμενες τοπικές μονογραφίες της Ε. Λαγουδάκη και της Λ. Σταρίδα.

Για την πρωτογενή έρευνα, καθώς δεν υπήρχε προγενέστερη συστηματική καταγραφή των πηγών, πραγματοποιήθηκε συλλογή και επεξεργασία σύγχρονου υλικού, όπως οι αιτήσεις των προσφυγικών σωματείων προς τον Δήμο Ηρακλείου για τη δημιουργία του Κέντρου Προσφυγικού Ελληνισμού. Σημαντική ήταν η βοήθεια των μελών των διοικητικών συμβουλίων των συλλόγων, μεταξύ αυτών των Κωνσταντίνου Κουναλάκη, Ιωάννη Χατζημανώλη, Χριστίνας Χατζηαδάμ και Γεωργίου Γιαουρτά. Για το πρωτογενές τμήμα της εργασίας μελετήθηκαν δημοσιεύματα του τοπικού τύπου, δημόσιες ανακοινώσεις, πρακτικά συλλόγων, έντυπα, φωτογραφικό υλικό, προγράμματα εκδηλώσεων για τις επετειακές εκδηλώσεις της εκατονταετηρίδας (1922-2022) στο Ηράκλειο, όπως επίσης παλαιά και νέα καταστατικά συλλόγων και τροποποιήσεις αυτών. Περαιτέρω καταγράφηκαν οι πρόσφατες κοινές δράσεις των μικρασιατικών σωματείων, καθώς και άρθρα του τοπικού τύπου σχετικά με τις δηλώσεις της Δημοτικής Αρχής Ηρακλείου για την παραχώρηση χώρου και τη θεσμοθέτηση του Κέντρου.

Η έρευνα επιχειρεί να αναδείξει πώς οι σύγχρονες κοινωνίες επαναδιαπραγματεύονται το παρελθόν, πώς συγκροτούν δημόσιες μορφές ιστορικής αναφοράς και πώς οι μνημονικές πρακτικές εξακολουθούν να επηρεάζουν τη συλλογική ταυτότητα και τον δημόσιο λόγο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην προσπάθεια για τη δημιουργία του «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού» στο Ηράκλειο, καθώς αυτό συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα θεσμοποίησης της προσφυγικής μνήμης στη δημόσια σφαίρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

1. ΠΕΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ και ΜΝΗΜΗΣ

1.1. Από την Ιστορία στη Δημόσια Ιστορία

Ο Γάλλος ιστορικός Marc Bloch (1886-1944), από τους θεμελιωτές της σχολής των Annales, ορίζει την ιστορία ως «την επιστήμη των ανθρώπων μέσα στο χρόνο», αναδεικνύοντας την ανθρώπινη και κοινωνική διάστασή της. Υπό την έννοια αυτή αντικείμενο μελέτης της είναι ο «εν κοινωνία» ευρισκόμενος άνθρωπος,¹ κεντρικό δε κομμάτι της η κοινωνική ιστορία. Την ίδια άποψη συμμερίζεται ο Lucien Febvre (1878 -1956), συνιδρυτής της άνω ιστοριογραφικής τάσης, στην οποία συμμετέχουν και άλλοι επιστήμονες, όπως ο κοινωνιολόγος Maurice Halbwachs (1877-1945), αναδεικνύοντας το αίτημα της διεπιστημονικής προσέγγισης του ιστορικού παρελθόντος.² Πρόκειται για ριζικό επαναπροσδιορισμό της ιστορικής επιστήμης, καθώς ξεπερνιέται η παραδοσιακή αντίληψη ότι το έργο του ιστορικού είναι η συσώρευση και αφήγηση γεγονότων του παρελθόντος και δίδεται μια άλλη οπτική στην ιστορική έρευνα και στη λειτουργία της ιστορίας,³ ως αμφίδρομη και διττή διαδικασία, που «προάγει την κατανόηση του παρελθόντος υπό το φως του παρόντος, αλλά και του παρόντος υπό το φως του παρελθόντος»⁴ και όλα αυτά με σκοπό ο άνθρωπος να κατανοήσει τον κόσμο του και να φωτίσει τα μελλοντικά ενδεχόμενα.

Κατά τη ρήση του Benedetto Croce «κάθε ιστορία είναι μια σύγχρονη ιστορία».⁵ Η άποψη ότι η ιστορία χρωματίζεται από τον παροντισμό δεν αφορά μόνο το ότι ο ιστορικός ζει στο σήμερα, αποτελώντας και «ο ίδιος προϊόν της ιστορίας»,⁶ αλλά και το ότι ερευνά μακρινά παρελθοντικά γεγονότα, επιλέγοντας ωστόσο όσα

¹ Ζακ Λε Γκοφ, *Ιστορία και μνήμη*, Νεφέλη, Αθήνα 1998, σ. 153.

² Γιώργος Κόκκινος, *Από την Ιστορία στις Ιστορίες. Προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας, την επιστημολογία και τη διδακτική της ιστορίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σ. 225.

³ Η επιστημολογική αυτή επανάσταση, οδηγεί στην υπέρβαση της κρατούσας θετικιστικής άποψης της πολιτικο-στρατιωτικής ιστορίας και στρέφεται στον αναλυτικό και ολιστικό τρόπο μελέτης των ιστορικών φαινομένων και του συσχετισμού τους με κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά στοιχεία.

⁴ E.H.Carr, *Τί είναι Ιστορία*, Αθήνα, 2019, σ. 185.

⁵ Ζακ Λε Γκοφ, *ό.π.*, σ. 154.

⁶ E.H.Carr, *ό.π.*, σ. 75.

έχουν αντίκτυπο στις παρούσες ανάγκες και καταστάσεις. Ποιες είναι κάθε φορά οι πλευρές του παρελθόντος, που η ιστορική έρευνα θα επιλέξει και θα μεταφέρει στο παρόν; Ποια είναι, εν τέλει, τα συντρίμια που θα γίνουν αγάλματα, και γιατί; Όπως λέει ο ποιητής «... γιατί τ' αγάλματα δεν είναι πια συντρίμια, είμαστε εμείς...».⁷ Οπωσδήποτε η επιλογή συνέχεται με το κοινωνικό πλαίσιο του μελετητή και την επίγνωση των προβληματισμών της εποχής του, λόγω της επικοινωνιακής και κοινωνικής λειτουργίας της ιστορίας, που συνδέει το ιστορούν υποκείμενο με το προς εξιστόρηση αντικείμενο.⁸

Η δημόσια ιστορία αναδεικνύεται, ως νέο επιστημονικό πεδίο, κατά τα χρόνια μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και κυρίως κατά την περίοδο της μετανεωτερικότητας, οπότε προκύπτουν ιδιαίτερες συνθήκες, όπως η έκρηξη της μνήμης και η σχέση της με την πολιτική των ταυτοτήτων, η ανάγκη δικαίωσης παραγκωνισμένων κοινωνικών ομάδων, οι νέες πολιτισμικές πρακτικές, η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η ψηφιακή εποχή, οι δημόσιες συζητήσεις, η διατύπωση επιτακτικών ερωτημάτων από ένα ευρύ κοινό. Όλα αυτά επιδρούν στην ιστορική συζήτηση· εντούτοις, δεν ανάγονται εξ αρχής στην σφαίρα ενδιαφέροντος της ακαδημαϊκής ιστορίας, παρά τη συχνή συμμετοχή επαγγελματιών ιστορικών στη δημόσια σφαίρα.⁹ Στις παραπάνω συνθήκες ανταποκρίθηκε ο νέος επιστημονικός κλάδος, ο οποίος συνδέεται στενά με τη μνήμη των υποκειμένων και των συλλογικοτήτων και ερευνά τις διάφορες εκδοχές του παρελθόντος, στις οποίες δίνει «βήμα», συμβάλλοντας έτσι στον εκδημοκρατισμό και πλουραλισμό της δημόσιας συζήτησης για το παρελθόν. Έτσι η δημόσια ιστορία διαμορφώνεται σε πεδίο επικοινωνίας, στο οποίο υποκείμενα και συλλογικότητες διαπραγματεύονται νοήματα και πρακτικές σε σχέση με το ιστορικό παρελθόν, με την ενεργή τους συμμετοχή σε αυτή τη διαδικασία.¹⁰

Πέραν των παραπάνω, η δημόσια ιστορία χαρακτηρίζεται από μεθοδολογικές επιλογές που ενθαρρύνουν την ενεργή συμμετοχή των υποκειμένων στην ανασύνθεση του παρελθόντος, επιλογές που αναπτύσσονται τη δεκαετία του 1960

⁷ Αντώνης Λιάκος, *Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Πόλις, Αθήνα, 2007, σ.σ. 228-231. Πρόκειται για αναφορά στο σύνθετο ποίημα του Γιώργου Σεφέρη «Κίχλη», στο οποίο εκφράζει, μεταξύ άλλων, τη μεταμόρφωση των αντικειμένων μέσω της διαδικασίας του ιστορείν.

⁸ Στο ίδιο, σ.σ. 102-115.

⁹ Χάρης Εξερτζόγλου, *Η Δημόσια Ιστορία, Μια Εισαγωγή*, Εκδόσεις του 21^{ου}, σ.σ. 19-20.

¹⁰ Στο ίδιο, σ. 23.

παράλληλα με τα κοινωνικά κινήματα.¹¹ Η ερμηνεία αυτή, από τα κάτω προς τα πάνω, ανανεώνει την έρευνα μέσω των πηγών και των μεθόδων της προφορικής ιστορίας, με τρόπο που ρίχνει φως σε αθέατες από τα λοιπά τεκμήρια και τις πηγές γεγονότα, και επιτρέπει την πληρέστερη κατανόηση των κοινοτήτων εκ των έσω.¹² Έτσι προκύπτει μια «..μεικτή διαχείριση και ανασύνθεση του παρελθόντος – από τη συνάντηση της ακαδημαϊκής έρευνας με τη μνήμη και την αυτοκατανόηση των υποκειμένων».¹³ Όπως αναφέρει ο Hagen Fleischer, στον οποίο οφείλεται η εισαγωγή του όρου δημόσια ιστορία στην ελληνική ιστοριογραφία, πρόκειται για ανασύνθεση του παρελθόντος, η οποία «δεν παράγεται μόνο για το συγκεκριμένο σύνολο, αλλά και μαζί με αυτό».¹⁴ Και ναι μεν στα πλαίσια της δημόσιας ιστορίας υποκείμενα και κοινότητες συμβάλλουν στην ανασύνθεση του δικού τους παρελθόντος, όμως αυτό δεν γίνεται αυτοαναφορικά, αλλά σε σχέση με τα ευρύτερα συμφραζόμενα, όπως επισημαίνει η Βρετανίδα Hilda Kean.¹⁵ Οι δημόσιοι ιστορικοί, πέραν των άλλων μεθόδων, ακολουθούν μια ανθρωπολογική και μικροϊστορική προσέγγιση του παρελθόντος των τοπικών κοινωνιών σε παγκόσμια κλίμακα και αναζητούν εναλλακτικές πρωτογενείς πηγές και υλικά αποδεικτικά στοιχεία, πέραν της γραπτής τεκμηρίωσης, που έστω και με συναισθηματικό τρόπο εμπλέκουν το παρελθόν και συμβάλλουν στην κατανόηση του.¹⁶

Σταδιακά η δημόσια ιστορία εξελίσσεται, λοιπόν, σε ένα σύνθετο και πολυδιάστατο πεδίο με διεπιστημονικό χαρακτήρα, με την είσοδο δε στην ψηφιακή εποχή αποκτά διεθνή χαρακτήρα. Επιμέρους τοπικές ιστορίες αλληλοεπιδρούν με διάσπαρτες παγκοσμίως κοινότητες και έτσι ένα θέμα που ερευνάται τοπικά, μέσω της συγκριτικής μεθόδου, καθίσταται χρήσιμο σε παγκόσμιο επίπεδο.¹⁷ Επιπλέον, μέσω των νέων τεχνολογικών εργαλείων, οι τοπικές κοινωνίες μπορούν να πληθοπορίσουν (crowdsourcing) την ατομική και συλλογική γνώση τους για το

¹¹ Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1968 ο μαρξιστής ιστορικός, Rafael Samuel ιδρύει το Ιστορικό Εργαστήρι με σκοπό την καταγραφή και συλλογή μαρτυριών εργατών, στα πλαίσια της μελέτης του για το εργατικό κίνημα.

¹² Serge Noiret, «Υπάρχει τελικά διεθνής δημόσια ιστορία;» στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Παπανδρέου Ζ., Πασχαλούδη Ε., (επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2015, σελ 61.

¹³ Χάρης Αθανασιάδης, *Τα αποσυρθέντα βιβλία, Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σσ.18-22.

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 19.

¹⁵ Χάρης Εξερχτόγλου, ό.π., σ. 29.

¹⁶ Serge Noiret, ό.π., σ.σ. 61-62.

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 52.

παρελθόν σε παγκόσμιο επίπεδο, οδηγώντας σε διεθνοποίηση την δημόσια ιστορία και καθιστώντας την, με ένα τρόπο, πάντα παρούσα, ως «αχρονική».¹⁸

1.2. Τα πολλά πρόσωπα της Μνήμης

Η σύνδεση της δημόσιας ιστορίας με τη μνήμη αφορά κυρίως τη *συλλογική μνήμη*, δηλαδή τη μνήμη των ευρύτερων κοινωνικών ομάδων.¹⁹ Ο όρος οφείλεται στον Maurice Halbwachs, ο οποίος, στο βιβλίο του *Τα Κοινωνικά πλαίσια της μνήμης* που εκδίδεται το 1925, επικεντρώνεται στην κοινωνική δυναμική των αναμνήσεων, υποστηρίζοντας ότι η μνημονική συγκρότηση των ατόμων καθορίζεται, εν πολλοίς, από τα κοινωνικά πλαίσια του βίου τους, όπως η γλώσσα, ο χώρος, ο χρόνος, η εμπειρία και παρόμοια υλικά που παρέχει η κοινωνική ομάδα και τα οποία είναι αναγκαία για να τοποθετηθούν οι αναμνήσεις.²⁰ Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η λήθη ή η παραμόρφωση των αναμνήσεων οφείλεται στην εξαφάνιση των πλαισίων αυτών, ή τμήματος τους, καθώς η κοινωνία ενίοτε μεταβάλλει τις επιμέρους συμβάσεις και σκέφτεται με διαφορετικό τρόπο το παρελθόν της.²¹ Για τον Halbwachs η μνήμη ενώνει τα μέλη της κοινότητας, με αποτέλεσμα οι συμφωνημένες μνήμες να διατηρούνται, σε αντίθεση με τις αποσπασματικές που χάνονται. Ωστόσο οι αναμνήσεις δεν εκλείπουν ακόμη και όταν οι ομάδες παύουν να υπάρχουν, στο μέτρο που υφίστανται οι χώροι («τόποι μνήμης») που απετέλεσαν το πλαίσιο των εμπειριών. Την ατομική και συλλογική μνήμη διαδέχεται η παράδοση, όταν πλέον οι τελετουργίες, τα προσκυνήματα, οι συλλογικές αφηγήσεις καταλαμβάνουν την θέση των ενθυμήσεων.²²

Η συλλογική μνήμη ενδέχεται να μην είναι ενιαία αλλά *διαιρεμένη*, υπό την έννοια ότι το ίδιο παρελθοντικό γεγονός εκλαμβάνεται και νοηματοδοτείται

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 63.

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 38.

²⁰ Ρίκα Μπενβενίστε, Πρόλογος στο Maurice Halbwachs, Μεταφρ. Ελευθερία Ζέη, *Τα Κοινωνικά πλαίσια της μνήμης*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2013, σ. 12

²¹ Maurice Halbwachs Μεταφρ. Ελευθερία Ζέη, *Τα Κοινωνικά πλαίσια της μνήμης*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2013, σ. 315.

²² Gerard Noiriel, Μετάφραση Μαρία Κορασίδου, *Τι είναι η σύγχρονη ιστορία*; Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2005, σ.σ. 300-301.

διαφορετικά από κοινωνικές ομάδες με διαφορετικές πολιτικές ταυτότητες.²³ Η συλλογική μνήμη συχνά μετατρέπεται σε *δημόσια μνήμη*, όρος που παραπέμπει στο δημόσιο εορτασμό ή τη μνημόνευση συμβάντων, συνήθως υπό την αιγίδα του κράτους, τα οποία εκφράζουν μια συγκεκριμένη και κρατούσα εκδοχή του παρελθόντος, οπότε χαρακτηρίζεται ως *επίσημη μνήμη*.²⁴ Η επίσημη αυτή μνήμη «εκ των άνω» αντιδιαστέλλεται ενίοτε από την «μνήμη από τα κάτω», δηλαδή τη μνήμη κοινωνικών ομάδων που υποστηρίζουν μια διαφορετική, σε σχέση με την κυρίαρχη, εκδοχή του παρελθόντος, συγκροτώντας αυτό που ονομάζουμε *αντι-μνήμη*.

Μια άλλη σημαντική θεματική αφορά την *τραυματική μνήμη*. Η έννοια του τραύματος εμπεριέχει το βίωμα και τη μνήμη ή την απόθνηση του, και από κλινικός όρος, μετά τις αγριότητες και τις καταστροφές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αλλά και λόγω της επίδρασης της ψυχανάλυσης στις κοινωνικές επιστήμες, καθίσταται κεντρική ιστορική έννοια. Η τραυματική εμπειρία δημιουργεί την αίσθηση του σοκ, του αναπάντεχου, το οποίο ανατρέπει τους όρους με τους οποίους αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο και για αυτό συνήθως ακολουθείται από απόθνηση και μια περίοδο σιωπής. Υιοθετώντας τη θεωρία του Sigmund Freud, ο Dominick LaCapra, υποστηρίζει ότι η θεραπεία του τραύματος, ακόμη και σε συλλογικό επίπεδο, προϋποθέτει την αναγνώριση και την αφήγησή του, ώστε να περάσει στο συνειδητό και να εκλογικευτεί.²⁵ Η ψυχολόγος Tata Arcel, με μικρασιατική καταγωγή η ίδια, υποστηρίζει ότι η διαγενεακή μεταφορά του τραύματος, πέραν της οικογένειας ή των μικρών κοινοτήτων, είναι εφικτή υπό προϋποθέσεις και κυρίως όταν δημιουργεί ένα βαθύ αίσθημα αδικίας στις επόμενες γενιές, επιδρώντας καταλυτικά στην ταυτότητά τους. Ο Jeffrey Alexander ονομάζει αυτή τη διαδικασία μεταβίβασης «πολιτισμικό τραύμα», το οποίο οδηγεί στη διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων, δύναται δε να αγκαλιάσει όχι μόνο τους άμεσους απογόνους αλλά και ευρύτερες κοινωνικές ή πολιτισμικές ομάδες, που θα μπορούσαν να εντάξουν το συγκεκριμένο ιστορικό αφήγημα στην δική τους συλλογική ταυτότητα.²⁶

Η συλλογική επεξεργασία του τραύματος, η αναγνώρισή του, ο συσχετισμός του με το τραύμα των άλλων και εν τέλει η αποστασιοποίηση από το δικό μας επιλεγμένο

²³ Πολυμέρης Βόγλης, «Η δεκαετία του 1940 ως παρελθόν: Μνήμη, μαρτυρία, ταυτότητα», *Τα ιστορικά*, τόμος 25, τεύχος 47, Δεκέμβριος 2007 σ. 445.

²⁴ Lynn Abrams, *Θεωρία προφορικής ιστορίας*, Πλέθρον, Αθήνα, 2016, σ.σ.140,144.

²⁵ Χάρης Εξερζόγλου, *ό.π.*, σ. 138

²⁶ Στο ίδιο σ.σ 150-153

τραύμα, είναι από τις απαραίτητες συνθήκες για την συμφιλίωσή μας με το παρελθόν και την ιστορικοποίηση των τραυματικών εμπειριών.²⁷

Στην Ελλάδα, σημαντικές περίοδοι τραυματικών κρίσεων και αντίστοιχων μακροχρόνιων σιωπών είναι η Μικρασιατική Καταστροφή και ο Εμφύλιος Πόλεμος. Έπρεπε να παρέλθουν 40 και πλέον χρόνια, μια ολόκληρη γενιά, για να αρχίσουν οι άνθρωποι να μιλάνε για την Καταστροφή. Μετά το πένθος και τη σιωπή, σταδιακά αποκτάται ιστορική συνείδηση της περιόδου, χωρίς συμψηφισμούς και λησμονιά, αλλά με την τοποθέτηση των γεγονότων στο γενικότερο ιστορικό πλαίσιο και τα κοινωνικο-πολιτικά συμφραζόμενα. Η ιστορικοποίηση αποτελεί, και στις περιπτώσεις αυτές, τον τρόπο επούλωσης του τραύματος και λύτρωσης από το πένθος, με τη μεταμόρφωση της παρελθοντικής τραυματικής εμπειρίας σε ιστορικό χρόνο.²⁸ Το ιστορείν, όπως και το μουσείο, μεταμορφώνουν το παρελθόν από τραυματική εμπειρία σε λόγο. Όπως επισημαίνει, όμως, ο Αντώνης Λιάκος, αυτό συμβαίνει συνήθως μόνο στην επόμενη γενιά.

1.3 ΜΝΗΜΗ και ΧΩΡΟΣ

Η σημασία του χώρου στην διαμόρφωση και διατήρηση της συλλογικής μνήμης μνημονεύεται από τον Halbwachs, ο οποίος στο έργο του *Συλλογική Μνήμη* αναφέρει ότι κάθε συλλογική μνήμη εκτυλίσσεται σε ένα χώρο, ο οποίος δέχεται το αποτύπωμα της ομάδας, και αντίστροφα.²⁹ Η σχέση μνήμης και χώρου αναδεικνύεται σε πιο πρόσφατα έργα του Γάλλου ιστορικού Pierre Nora, ο οποίος, εξελίσσοντας τον συλλογισμό, υποστηρίζει ότι η απώλεια του περιβάλλοντος και των συνθηκών που διατηρούσαν τη μνήμη ζωντανή, οδηγεί στη δημιουργία *τόπων μνήμης*. Αυτοί μπορεί να είναι υλικοί (μνημεία κ.λ.π.) και άυλοι (συμπεριφορές, πρακτικές, τελετές), εμπεριέχουν την σαφή βούληση της ενθύμησης, παραμένουν ανοικτοί σε μεταβολές και επανανοηματοδοτήσεις και μέσω αυτών η κοινωνία εξορκίζει τη λήθη και συνδέεται με το κυρίαρχο εθνικό αφήγημα. Όπως αναφέρει ο Nora, οι τόποι μνήμης «προσδένουν, συμπυκνώνουν και εκφράζουν το εξαντλημένο κεφάλαιο της

²⁷ Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν «Μνήμες, τραύματα και μετα-μνήμη: το παιδομάζωμα και η επεξεργασία του παρελθόντος στο Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν και άλλοι (επιμ.) *Μνήμες και λήθη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου*, επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σ.σ. 135,146

²⁸ Αντώνης Λιάκος, *ό.π.*, σ.σ. 223-227.

²⁹ Maurice Halbwachs, *Η συλλογική μνήμη*, (επιστημονική επιμέλεια-πρόλογος: Άννα Μαντόγλου – μτφρ. Τίνα Πλυτά), εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2013, σ.σ. 155, 166.

συλλογικής μνήμης μας».³⁰ Έτσι, όχι μόνο η χρονικότητα αλλά και η χωρικότητα αναδεικνύονται σε βασικά στοιχεία της συλλογικής μνήμης.

2. ΜΝΗΜΗ και ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Για τους εκτοπισμένους πληθυσμούς, όπως οι Μικρασιάτες πρόσφυγες, η κοινωνική και συλλογική διάσταση της μνήμης αποτελεί το θεμέλιο για την ανασυγκρότηση της ζωής τους στη νέα πατρίδα και συνδέεται στενά με την κουλτούρα τους και τη διατήρηση της ταυτότητάς τους. Με την ανάκληση των εμπειριών και των παραδόσεων από τις «χαμένες πατρίδες» δημιουργείται ένα περίγραμμα ταυτότητας απαρτιζόμενο κατά βάση από πολιτισμικά γνωρίσματα που τους προσδίδει ιδιαιτερότητα και ταυτόχρονα τους διαφοροποιεί από τους γηγενείς Έλληνες.³¹ Παρά τις μεγάλες διαφορές μεταξύ των προσφύγων σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό και τοπικό επίπεδο, και ανάλογα με τον χρόνο έλευσής τους στην Ελλάδα, πολύ γρήγορα αυτοί συγκροτούν μια ειδική ταυτότητα, «την προσφυγική», που επικαλύπτει τις διαφοροποιήσεις και ομογενοποιεί τις προσφυγικές πληθυσμιακές ομάδες.

Στα πολιτισμικά στοιχεία εντάσσεται η κοσμοπολίτικη κληρονομιά, αλλά και η αίσθηση υπεροχής ως απόρροια της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης, που τους κληροδοτεί η πρότερη οθωμανική ζωή τους. Οι διάφορες ελληνικές κοινότητες της ευρύτερης περιοχής, από τα παράλια της Μικράς Ασίας μέχρι τον Πόντο και την Ανατολία, είχαν εξοικειωθεί στην συνύπαρξη με άλλες εθνικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές ομάδες, Τούρκους, Λεβαντίνους, Αρμένιους, Εβραίους, κ.α., με τις οποίες κατά κανόνα είχαν καλές σχέσεις. Οι περισσότεροι καταλαβαίνουν μία τουλάχιστον άλλη γλώσσα και έχουν αποκτήσει συνήθειες από την μαγειρική και την ιεροτελεστία του φαγητού, την καθαριότητα και την καλαισθησία των σπιτιών³² μέχρι την πιστή τήρηση της θρησκευτικής παράδοσης και των εθίμων και την επιχειρηματική ικανότητα, ώστε οι συμπεριφορές και οι απόψεις στη μητροπολιτική

³⁰ Πέτρου Φωκαΐδη-Αλεξάνδρας Χρονάκη (επιμ.), «Εισαγωγή», στο των ίδιων, *Θέσεις της μνήμης*, νήσος, Αθήνα 2016, σ.σ. 22-26 (από την Εισαγωγή).

³¹ Renee Hirschon, *Κληρονόμοι της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 2006, σ.σ. 328-333. Κώστας Κατσάπης, «Το προσφυγικό ζήτημα», στο Αντώνης Λιάκος (επιμέλεια - εισαγωγή.), *Το 1922 και οι πρόσφυγες. Μια νέα ματιά*, Νεφέλη, Αθήνα, 2011, σ.σ. 160-162.

³² Στο ίδιο, σ. 163

Ελλάδα τους φαντάζουν στενόμυαλες και οπισθοδρομικές.³³ Τους ντόπιους Έλληνες χαρακτηρίζουν, μεταφορικά, «βουνίσιους», με την έννοια του κλειστού, του απομονωμένου, του στερημένου, σε αντιδιαστολή με το «ανοιχτό» που αποδίδουν στους ίδιους, υποδηλώνοντας το ευρύ πνεύμα, τους ανοιχτούς ορίζοντες και την ανεπτυγμένη κοινωνικότητα.³⁴ Καθώς ο ορθόδοξος χριστιανισμός, εξάλλου, θεωρείται υπεράνω των άλλων θρησκειών στο οθωμανικό παρελθόν τους, ενώνοντας τους στο Rum millet, η ίδια υπεροχή τους διαπνέει στη νέα πατρίδα.³⁵ Αλλά και στον εργασιακό τομέα θεωρούν εαυτούς άξιους και ευρηματικούς, εξοικειωμένους στις οικονομικές συναλλαγές, σε αντίθεση με την ανταλλακτική οικονομία που επικρατεί στην Ελλάδα.³⁶ Ακόμη και στις πολιτικές πεποιθήσεις θεωρούν ότι είναι με τη σωστή πλευρά, αρχικά με το Βενιζέλο και αργότερα με το κέντρο και την Αριστερά,³⁷ ιδιαίτερα μετά το 1930, οπότε ο Βενιζέλος υπογράφει το Σύμφωνο Φιλίας με την Τουρκία, θέτοντας τέλος στις ελπίδες επιστροφής στους γενέθλιους τόπους. Η πεποίθηση υπεροχής φαίνεται να αντισταθμίζει το άγχος της προσφυγιάς και της ελλιπούς αποκατάστασης, καθώς και της παραμέλησης των προσφυγικών περιοχών που πλήττονται ιδιαίτερα στους χαλεπούς καιρούς της Κατοχής, του Εμφυλίου και των μετεμφυλιακών χρόνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

1.- ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Γενική Επισκόπηση

Η Μικρασιατική Καταστροφή αποτέλεσε για πολλούς τη μεγαλύτερη τραγωδία του Νεώτερου Ελληνισμού, οδήγησε στην οριστική εγκατάλειψη της Μεγάλης Ιδέας και στην έξοδο των Ελλήνων από τις πατρογονικές τους εστίες στη Μικρά Ασία, στον Πόντο και στην Ανατολική Θράκη και καθόρισε τη μετέπειτα κοινωνική, πολιτική και οικονομική εξέλιξη του Νεοελληνικού κράτους, το οποίο, αποδεχόμενο εντέλει τα νέα όριά του, ανασυντάχθηκε εντός αυτών. Ως ιστορική περίοδος

³³ Renee Hirschon,, ό.π., σ.σ. 349-350.

³⁴ Στο ίδιο, σ.σ. 353-354.

³⁵ Στο ίδιο, σ.335.

³⁶ Κώστας Κατσάπης, ό.π. σ. 163

³⁷ Στο ίδιο, σ.σ. 164-167.

βρίσκεται στα απόνερα των Βαλκανικών Πολέμων και συνέχεται με το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, τις διαμορφωθείσες συμμαχίες και συγκρούσεις, τις επικαλυπτόμενες γεωπολιτικές διεκδικήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων (Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία, ΗΠΑ, Ιταλία) επί των οθωμανικών εδαφών· ειδικότερα στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, τις υπογραφείσες συμφωνίες, που ακολούθησαν μεταξύ των Κρατών της Αντάντ και των ηττημένων Κεντρικών Δυνάμεων, στις οποίες συμμετείχε η Οθωμανική Αυτοκρατορία.³⁸ Για την επιστημονική προσέγγιση της περιόδου απαιτείται η τοποθέτησή της στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο του 19ου και των αρχών του 20^{ου} αιώνα, που χαρακτηρίζεται από την ανάδυση των επιμέρους εθνικών κρατών και κινημάτων, μέσα από τα ερείπια των μεγάλων αυτοκρατοριών, όπως η Οθωμανική, το μετασχηματισμό της τελευταίας από πολυεθνική οντότητα σε συμπαγές κράτος, την έξαρση του τουρκικού εθνικισμού, την επικράτηση των Νεότουρκων υπό τον Κεμάλ³⁹, την αποικιακή πολιτική και τον ανταγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων για τον έλεγχο των πετρελαίων της Μέσης Ανατολής και την επενέργεια σε διεθνές επίπεδο που επέφερε ο ρωσικός εμφύλιος.⁴⁰

Υπό το πρίσμα της Ελληνικής πραγματικότητας η Μικρασιατική Εκστρατεία συνδέεται με την προσπάθεια εθνικής ολοκλήρωσης του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους διά της συμπερίληψης σε αυτό όλων των τμημάτων του ελληνισμού, στόχος που απέρρεε από την ύπαρξη συνεκτικών ελληνορθόδοξων πληθυσμών και ακμαίων Ελληνικών κοινοτήτων στο πολυπολιτισμικό μωσαϊκό της Μικράς Ασίας και που επιβαλλόταν, κατά την συγκεκριμένη συγκυρία, λόγω των συστηματικών διωγμών, εκτοπισμών και προσπαθειών εκτουρκισμού του κατά το διάστημα 1913-1918.⁴¹ Η συστηματική δίωξη του ελληνικού στοιχείου εκδηλώθηκε αρχικά στα τέλη του 1913, μετά την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913), όταν η «Επιτροπή Ένωσης και Προόδου» πήρε τον έλεγχο της κυβέρνησης μέσω πραξικοπήματος και έθεσε σε εφαρμογή σχέδιο βίαιου εκτοπισμού

³⁸ Δημήτρης Σταματόπουλος, «Η Μικρασιατική Εκστρατεία Η Ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής», στο *Το 1922 και οι Πρόσφυγες μια νέα ματιά* επιμέλεια – εισαγωγή Αντώνης Λιάκος, σσ. 55-56.

Στο ίδιο σσ. 59-60 Το 1922 σημαίνει την οριστική εγκατάλειψη της μεγάλης ιδέας, την επέκταση στην Ανατολή του «Δυτικού Ζητήματος» κατά το οποίο επιβάλλεται η ταύτιση έθνους-κράτους σύμφωνα με το οποίο ένα έθνος ένα κράτος

³⁹ Άγγελος Μ. Συρίγος, «Χορεύοντας με τον εθνικό διχασμό πάνω στην κόψη του ξυραφιού», στο *Αφιέρωμα στα 100 χρόνια από την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922*, τετράδια πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής φθινόπωρο 2022- χειμώνας 2023, σσ. 41-52. .

⁴⁰ Νίκος Ψυρούκης, *Η Μικρασιατική Καταστροφή. Η Εγγύς Ανατολή μετά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1918-1923*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1975, σσ.143-145.

⁴¹ Δημήτρης Σταματόπουλος, ό.π., σσ. 63-67.

και εξολόθρευσης των ελληνικών πληθυσμών αρχίζοντας από την Ανατολική Θράκη. Οι διώξεις συνεχίστηκαν με τους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς των Δυτικών παραλίων της Μικράς Ασίας και, σύμφωνα με στατιστική του Οικουμενικού Πατριαρχείου, μέχρι το τέλος του 1914 ο συνολικός αριθμός των εκτοπισμένων, ανερχόταν σε 153.890 Έλληνες. Στη θέση τους δε οι Νεότουρκοι εγκατέστησαν μουσουλμάνους προερχόμενους από τα ευρωπαϊκά εδάφη που απώλεσε η Οθωμανική Αυτοκρατορία στους Βαλκανικούς Πολέμους. Αυτό υπήρξε το πρώτο κύμα μικρασιατικής προσφυγιάς, με σημαντικές συνέπειες στο εμπόριο και στην δράση των ελληνικών εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων. Στην επόμενη φάση, διαρκούντος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, επιτάθηκε ο περιορισμός του ελληνικού στοιχείου, έλαβε χώρα η γενοκτονία των Αρμενίων και επικράτησε ένα απειλητικό κλίμα - ενδεικτικά αναφέρεται η επιβολή της υποχρέωσης στους χριστιανούς άρρενες άνω των 45 ετών να εργαστούν στα "Τάγματα Εργασίας", τα οποία ήταν στρατόπεδα συγκέντρωσης για την εξόντωση των χριστιανικών πληθυσμών της χώρας - που προκάλεσε μεγάλο κύμα φυγής προς την Ελλάδα. Έτσι προστέθηκαν και άλλοι εκτοπισθέντες και ειδικότερα 144.559 από τα παράλια, 257.019 από τον Πόντο και 773.917 από την Ανατολική Θράκη. Μετά το τέλος του πολέμου (Οκτώβριος 1918) η προσπάθεια επιστροφής του εκτοπισμένου ελληνικού πληθυσμού, για την οποία δημιουργήθηκε και σχετική Επιτροπή, ελάχιστα απέδωσε, καθώς συνάντησε την απροθυμία των τουρκικών αρχών. Επιπλέον δε οι οικίες των ελληνορθόδοξων είχαν ήδη καταλειφθεί από μουσουλμάνους και είχε επιβληθεί σκληρή φορολογία στους Έλληνες. Υπολογίζεται ότι μόνο 79.034 εκτοπισθέντες επέστρεψαν.⁴²

1.2. Από τη Συνθήκη των Σεβρών στη Συνθήκη της Λωζάννης

Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους η Ελλάδα διπλασίασε τα εδάφη της και έτσι επιβεβαιώθηκε η επιλογή της συμμετοχής σε πολεμικές επιχειρήσεις ως μέσο πραγμάτωσης των εθνικών στόχων και ενισχύθηκε το κύρος του στρατού.⁴³ Η συμμετοχή της Ελλάδας στον Μεγάλο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, παρά την περιορισμένη χρονική διάρκεια της συμμετοχής της χώρας σε αυτόν και την

⁴² Στο ίδιο σ. 65 και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, Αθήνα 1971, ΙΕ΄ τόμος σσ. 97-108.

⁴³ Γιώργος Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι» στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα Οι Απαρχές 1900-1922*, τόμος Α, Μέρος 2^ο, Επιστημονική επιμέλεια Χρήστος Χατζηιωσήφ, Βιβλιόραμα, σσ.173-175 και στο Κώστας Κωστής, «*Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*», *Η Διαμόρφωση του Νεοελληνικού Κράτους 18^{ος}-21^{ος} Αιώνας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2018, σσ.553-557.

επεισοδιακή της ένταξη, υπήρξε καθοριστική και έδωσε τη δυνατότητα στη χώρα να συμμετάσχει με αξιώσεις στις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν. Η ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία συνθηκολόγησε με την υπογραφή της ανακωχής του Μούδρου στις 17/30 Οκτωβρίου 1918, συνθήκη η οποία υλοποιούσε αποφάσεις ειλημμένες ήδη από το έτος 1916, στη μυστική συνθήκη Sykes- Picot, μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας για το διαμελισμό των οθωμανικών εδαφών και την επικυριαρχία επ' αυτών. Η ανακωχή, η οποία περιελάμβανε την πλήρη παράδοση του οθωμανικού στρατού και στόλου, τη διεθνή επιτροπεία των Στενών, την κατοχή της Κωνσταντινούπολης από τους συμμάχους, οι οποίοι αποκτούσαν δικαίωμα ελέγχου και κατάληψης στρατηγικών περιοχών, κατέληξε στο να τεθούν υπό βρετανικό έλεγχο η Θράκη, τα Δαρδανέλια, οι πετρελαιοφόρες περιοχές του Καυκάσου και της Μεσοποταμίας, μεγάλο μέρος της Αραβικής Χερσονήσου και τα σημαντικά λιμάνια της Παλαιστίνης, υπό γαλλικό έλεγχο η Κιλικία ενώ η Ιταλία επέκτεινε την κυριαρχία της στην περιοχή Αττάλειας και Αλικαρνασσού, απέναντι από τα Δωδεκάνησα που κατείχε.⁴⁴ Η Σμύρνη και η ενδοχώρα της περνούσαν στην Ελλάδα, κατόπιν των υποβληθεισών ελληνικών αξιώσεων στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων το 1919, όπως και η Ανατολική Θράκη, με την Αδριανούπολη έως τα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης. Το Μάιο του 1919 η Ελλάδα αποβίβασε στρατεύματα στη Σμύρνη υπό την προστασία συμμαχικών πλοίων, απόβαση στην οποία συνέτεινε η πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας, η οποία είχε ανάγκη των ελληνικών στρατευμάτων για τη επιβολή των όρων της ειρήνης στη Μικρά Ασία, ενόψει των λοιπών παράλληλων στρατιωτικών μετώπων που είχε σε άλλες περιοχές, όπως η Ιρλανδία, η Αίγυπτος και η Ινδία,⁴⁵ αλλά και προκειμένου να αντιμετωπίσει την κεμαλική απειλή. Εκ των υστέρων, βάσιμα μπορεί να υποστηριχτεί ότι σταδιακά, και λόγω της αλλαγής του συσχετισμού δυνάμεων, η αγγλική πολιτική μετέβαλε άποψη και επέλεξε, παρά το ότι ήταν δική της αρχική προτροπή, να παρουσιάσει την παρουσία και την δράση του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία ως μία καθαρά ελληνοτουρκική διένεξη, προκειμένου να επιτύχει την αγγλοτουρκική προσέγγιση και να εμποδίσει μια τουρκοσοβιετική σχέση, ως ήταν η προτεραιότητα της.⁴⁶ Και βέβαια, απρόβλεπτος και καθοριστικός παράγοντας και καταλύτης στα γεγονότα υπήρξε το τουρκικό εθνικό κίνημα υπό την προσωπικότητα του Κεμάλ.

⁴⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π, σ. 104.

⁴⁵ Δημήτρης Σταματόπουλος, ό.π., σσ. 66-68.

⁴⁶ Νίκος Ψυρούκης, ό.π., σσ. 165-175.

Η συντριβή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οδήγησε στην πτώση της κυβέρνησης των Νεοτούρκων και οι ηγέτες τους (Μεχμέτ Ταλάτ Πασάς, Ισμαήλ Ενβέρ Πασάς και Αχμέτ Τζεμάλ Πασάς) που ενέπλεξαν τη χώρα στον πόλεμο απέδρασαν στη Γερμανία. Ο Σουλτάνος Μεχμέτ ΥΙ και οι κυβερνητικοί αποδέχθηκαν την «αποικιακή» κατοχή των οθωμανικών εδαφών, με αποτέλεσμα να υπάρξει, μετά την ανακωχή του Μούδρου, συσπείρωση των Τούρκων εθνικιστών και έντονη ένοπλη αντίσταση πολλών Τούρκων αξιωματικών. Τον Αύγουστο του 1920 υπεγράφη η Συνθήκη των Σεβρών⁴⁷ στην πόλη της Γαλλίας με τις λεπτές και εύθραυστες πορσελάνες, μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία δημιούργησε την Ελλάδα «των πέντε θαλασσών και των δύο ηπείρων», καθώς η χώρα λάμβανε την Ανατολική Θράκη έως την Τσατάλτζα και τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο, και αναλάμβανε τη διοίκηση της ευρύτερης περιοχής της Σμύρνης για μια πενταετή περίοδο, με προοπτική μελλοντικού δημοψηφίσματος για ένωσή της με το ελληνικό κράτος. Όταν η Πύλη υπέγραφε την θνησιγενή αυτή Συνθήκη, το ανερχόμενο υπό τον Μουσταφά Κεμάλ εθνικό κίνημα την αποκήρυξε και πολέμησε για την ανατροπή της, διοργάνωσε δύο συνέδρια στα οποία ψηφίστηκε το Εθνικό Σύμφωνο Ιδρυτικό της Νέας Τουρκίας που ζυμωνόταν από το 1919⁴⁸ και εντέλει η Συνθήκη των Σεβρών δεν εφαρμόστηκε ποτέ πλήρως. Η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, την επικράτηση των φιλοβασιλικών στις εκλογές του 1920, τη Μικρασιατική Εκστρατεία και την ήττα του ελληνικού στρατού, πλην όμως το βαθύτερο αίτιο αυτής ευρίσκεται στην μεταστροφή της στάσης των Μεγάλων Δυνάμεων και των πολιτικών προσεγγίσεών τους στην περιοχή, αλλά και την επιλογή τους να προσεταιριστούν τη νέα Τουρκία μετά τη νίκη των Μπολσεβίκων επί των Λευκών στον ρωσικό εμφύλιο. Η τελική διευθέτηση του Ανατολικού Ζητήματος θα ολοκληρωθεί τελικά με τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923), η οποία

⁴⁷ Με τη Συνθήκη των Σεβρών, η έκταση της Τουρκίας ελαττωνόταν έως το ένα πέμπτο. Η Συρία, η Παλαιστίνη, η Μεσοποταμία και η Χατζάζη κηρύσσονταν τυπικά ανεξάρτητα κράτη, στην πραγματικότητα αποικίες - προτεκτοράτα, η πρώτη της Γαλλίας και οι άλλες της Μεγάλης Βρετανίας, μια και τα κράτη αυτά, σύμφωνα με το άρθρο 22 της Συνθήκης, κρίνονταν μη ικανά για αυτοκυβέρνηση. Η Τουρκία έχανε κάθε επικυριαρχία πάνω στην Αίγυπτο, η οποία γινόταν προτεκτοράτο της Μεγάλης Βρετανίας, στην οποία παραχωρούνταν επίσης η Κύπρος, το Σουδάν, καθώς και τα δικαιώματα της Τουρκίας στη ναυσιπλοΐα του Σουέζ. Αναγνωριζόταν το προτεκτοράτο της Γαλλίας στο Μαρόκο και την Τυνησία και η Λιβύη παραχωρούνταν στην Ιταλία. Παράλληλα, η συνθήκη προέβλεπε την αναγνώριση ανεξάρτητου αρμενικού κράτους στη βορειοανατολική Ανατολία, καθώς και την εγκαθίδρυση κουρδικής αυτονομίας στην περιοχή της Άνω Μεσοποταμίας.

⁴⁸ Αντώνης Λιάκκος, ό.π., σ. 90.

ανέτρεψε σχεδόν στο σύνολό τους τις προβλέψεις των Σεβρών, καθώς η νέα τουρκική πραγματικότητα επέβαλε συνολική αναθεώρηση των μεταπολεμικών ρυθμίσεων στη Μικρά Ασία και στην Ανατολική Μεσόγειο. Η Συνθήκη της Λωζάννης δημιούργησε μια μικρότερη Ελλάδα, περιόρισε σημαντικά την γεωπολιτική της βαρύτητα που της προσέδιδε το έρεισμα στη Μικρά Ασία, πλην όμως δημιούργησε ένα ρεαλιστικό και στέρεο περίγραμμα του ελληνικού κράτους, συμπεριλαμβάνοντας τις εδαφικές κατακτήσεις πέραν της Θεσσαλίας αλλά και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, περιχαράκώνοντας το κράτος στο εδαφικό εύρος που και σήμερα έχει (με εξαίρεση τα Δωδεκάνησα, τα οποία προσαρτήθηκαν αργότερα, το 1947). Πέραν της εδαφικής συνοχής, η Ελλάδα απέκτησε ομοιογένεια πληθυσμού καθώς με την ανταλλαγή των πληθυσμών περιορίστηκαν τα μειονοτικά ζητήματα.⁴⁹

1.3. Η Έξοδος του Ελληνισμού και τα στάδιά της.

Στις 30 Ιανουαρίου 1923 υπογράφηκε στη Λωζάννη η Σύμβαση περί ανταλλαγής των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών με βάση το θρήσκευμα, θέτοντας επισήμως σφραγίδα στη Μικρασιατική Καταστροφή και στην Έξοδο του Ελληνισμού από τους γενέθλιους τόπους, και αποτελώντας ιστορικό ορόσημο που καθόρισε κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και εθνολογικά την Ελλάδα, αλλά και τη Τουρκία. Στο άρθρο 1 αυτής της συνθήκης προβλέφθηκε «.. υποχρεωτική ανταλλαγή των Τούρκων υπηκόων, ελληνικού ορθόδοξου θρησκεύματος, των εγκατεστημένων επί των τουρκικών εδαφών, και των Ελλήνων υπηκόων, μουσουλμανικού θρησκεύματος, των εγκατεστημένων επί των ελληνικών εδαφών...». Στο άρθρο 2 προβλέφθηκαν οι εξαιρέσεις, ήτοι οι Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης, ενώ αργότερα με τη Συνθήκη προστέθηκε ο πληθυσμός της Ίμβρου και της Τένεδου, ενώ στα επόμενα άρθρα (8-14) προβλέφθηκε η διαδικασία εκτίμησης και αποζημίωσης των απαλλοτριωμένων περιουσιών των προσώπων που θα υπόκειντο στην ανταλλαγή, το σύνολο δε της εφαρμογής της συμφωνίας τέθηκε υπό την εγγύηση του Συμβουλίου της ΚτΕ.⁵⁰

⁴⁹ Σωτήρης Ριζάς, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων από τη Συνθήκη της Λωζάννης και μετά», στο *100 Χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης*, εποπτεία Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης Βασίλης Παναγιωτόπουλος, επιστημονική επιμέλεια Σωτήρης Ριζάς, σ.σ. 17-23.

⁵⁰ Δημήτρης Καμούζης, «Ο δρόμος προς την υπογραφή της Σύμβασης περί Ανταλλαγής των Ελληνικών και Τουρκικών Πληθυσμών (Λωζάννη Δεκέμβριος 1922 – Ιανουάριος 1923)», στο *100 Χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης*, εποπτεία Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης Βασίλης Παναγιωτόπουλος, επιστημονική επιμέλεια Σωτήρης Ριζάς, σ.σ. 135- 138)

Η έλευση 1.500.000 προσφύγων ήταν μια μεγάλη πρόκληση για το Ελληνικό Κράτος, με βάση δε την απογραφή του 1928 από τα 1.221.849 άτομα οι 151.892 είχαν καταφύγει στη χώρα πριν την Καταστροφή και οι 1.069.957 μετά. Η εμπειρία της εξόδου του Ελληνισμού από τη Μικρά Ασία διαφοροποιείται ανάλογα με τον τοπικό παράγοντα και την εγγύτητα με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις αλλά και ανάλογα με το χρόνο της εξόδου που εκτείνεται από τις πρώτες διώξεις στα δυτικά παράλια το 1914 έως το 1924 οπότε αποχωρούν και οι τελευταίοι πρόσφυγες, σε εφαρμογή της συμφωνίας περί ανταλλαγής των πληθυσμών. Σχηματικά, η Δυτική Μικρά Ασία ευρισκόμενη στο επίκεντρο των πολεμικών επιχειρήσεων πλήρωσε βαρύ φόρο αίματος στις σφαγές και αντεκδικήσεις του τουρκικού στρατού και των τσετών, με κορύφωση της τραγωδίας τη μεγάλη πυρκαγιά που κατέστρεψε τη Σμύρνη. Η φυγή όσων επέζησαν έγινε το Φθινόπωρο του 1922, πριν την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης. Οι ελληνορθόδοξοι της Ανατολίας, κυρίως της Καππαδοκίας και της Κιλικίας, παρά τις προγενέστερες διώξεις το 1914, βρέθηκαν σε απόσταση από την εμπόλεμη κατάσταση της δυτικής Μικράς Ασίας και αποχώρησαν μετά τη συμφωνία για την ανταλλαγή, με τρόπο συντεταγμένο και βιβλικό, μετά από λειτουργία, με θάψιμο των εικόνων, με μεταφορά των ιερών σκευών, με προσευχές και ύμνους. Η περιοχή του Πόντου βρέθηκε στα μετόπισθεν· ο Ελληνισμός εκεί είχε ήδη υποστεί διαδοχικές εκτοπίσεις των ενηλίκων ανδρών, το 1914, το 1916 λόγω του ρωσοτουρκικού πολέμου, το 1919 με την απόβαση τη Σμύρνη, το 1921 λόγω της επέλασης προς την Άγκυρα. Οι πληθυσμοί είχαν υποστεί μαζικές θανατώσεις και η έξοδος των επιζώντων διαφοροποιείται ανάλογα με το εάν πρόκειται για τον Δυτικό ή τον Ανατολικό Πόντο, καθώς ο δυτικός αντιστάθηκε στην ανταλλαγή με ένοπλο αγώνα⁵¹.

1.4. Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα

Η άφιξη των προσφύγων του 1922-1924 στην Ελλάδα, εντυπωσιακού αριθμού και άθλιας σωματικής και ψυχολογικής κατάστασης, δημιούργησε έντονη ανθρωπιστική κρίση και επιφυλακή του εξαντλημένου οικονομικά, λόγω των πολύχρονων πολεμικών επιχειρήσεων, ελληνικού κράτους προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι πρώτες πιεστικές ανάγκες τους σε σίτιση, στέγαση και ιατρική

⁵¹ Κώστας Κατσάπης, «Το προσφυγικό ζήτημα», στο *Το 1922 και οι Πρόσφυγες....* ό.π., σσ. 125-131. Δημήτρης Σταματόπουλος, ό.π., σσ. 55-66, 86.

περίθαλψη. Κατά τους πρώτους μήνες μετά την Καταστροφή, η κρατική μηχανή λειτούργησε υπό καθεστώς έκτακτης ανάγκης και το Υπουργείο Περιθάλψεως και το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων, που ιδρύθηκε το Νοέμβριου του 1922, υπήρξαν οι κύριοι εκφραστές της κρατικής μέριμνας. Συμπαράστατες στο τιτάνιο έργο τους είχαν τον Ερυθρό Σταυρό και κυρίως αμερικανικές και ευρωπαϊκές φιλανθρωπικές οργανώσεις, όπως ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός, η Near East Relief, η American' s Women' s Hospitals, το Save the Children Funds, ο Σουηδικός Ερυθρός Σταυρός κ.ά.⁵²

Τα πρώτα μέτρα που λήφθηκαν ήδη, από τις αρχές Σεπτεμβρίου, ήταν η οργάνωση συσσιτίων, η διενέργεια εράνων, η σύσταση γραφείων ευρέσεως εργασίας στην Αθήνα και τον Πειραιά. Μοιράστηκαν φάρμακα, γάλα σε κουτιά, σαπούνια, ρουχισμός, κλινοσκεπάσματα, δόθηκε προσωρινή οικονομική βοήθεια σε ευάλωτες κατηγορίες προσφύγων (χήρες, ορφανά, άποροι κ.α.) και θεσπίστηκαν ατέλειες, όπως στην έναρξη επιτηδεύματος, στην εγγραφή μαθητών και φοιτητών. Λόγω του μεγάλου αριθμού ορφανών και ασυνόδευτων προσφυγόπουλων ιδρύθηκαν ορφανοτροφεία. Ο ελληνικός τύπος καθιέρωσε ειδικές στήλες για τους πρόσφυγες, στις οποίες δημοσιεύονταν δωρεάν αγγελίες για αναζήτηση συγγενών, εργασίας και άλλες σχετικές ειδήσεις.

Το μείζον θέμα ήταν αυτό της στέγασης των προσφύγων, οι οποίοι κατά το πρώτο διάστημα εγκαταστάθηκαν όπου υπήρχε κενός χώρος, όπως σε εγκαταλελειμμένα σπίτια και αποθήκες, σχολεία και δημόσια κτίρια, εκκλησίες και τζαμιά, θέατρα, στρατώνες, ξύλινα παραπήγματα, υπόστεγα, σκηνές, ακόμη και σε νεκροταφεία αλλά και στο ύπαιθρο. Το ελληνικό κράτος αντιμετώπισε στο θέμα της στέγασης και με προσωρινούς καταυλισμούς έκτακτης ανάγκης, κυρίως στις πύλες εισόδου των προσφύγων στον Πειραιά, στη Θεσσαλονίκη, στην Καβάλα και στο Ηράκλειο Κρήτης. Πολλοί από αυτούς αργότερα εξελίχθηκαν σε μόνιμες εγκαταστάσεις με ιδιαίτερη προσφυγική ταυτότητα.⁵³ Λόγω των μεγάλων αναγκών, στις 15 Σεπτεμβρίου 1922 η Επαναστατική Επιτροπή με επικεφαλής τον Νικόλαο

⁵² Νίκος Ανδριώτης, «Οι Πρόσφυγες του 1922 στην Ελλάδα», στο *100 Χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης*, εποπτεία Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης Βασίλης Παναγιωτόπουλος, επιστημονική επιμέλεια Σωτήρης Ριζάς, σ.σ. 166-169.

⁵³ Στο ίδιο σ 167. Στην Αθήνα η πρώτη έκταση μαζικής στέγασης των προσφύγων ήταν 100 στρέμματα στις παρυφές Παγκρατίου που από το 1924 ονομάστηκε συνοικισμός Βύρωνα. Εκεί κοντά χωροθετήθηκε και ο συνοικισμός Συγγρού (Καισαριανή), όπου είχαν εγκατασταθεί σε σκηνές περί τους 8.000 πρόσφυγες και το ίδιο διάστημα δύο άλλοι συνοικισμοί η Ν. Ιωνία και η Ν. Κοκκινιά.

Πλαστήρα, που βρισκόταν στην εξουσία μετά το πρόσφατο στρατιωτικό κίνημα, αποφάσισε την επίταξη κάθε είδους ακινήτων για εγκατάσταση προσφύγων με καταβολή αποζημίωσης από το Δημόσιο, ενώ δύο μήνες μετά το μέτρο επεκτάθηκε και σε κατοικημένα ακίνητα. Το μέτρο αυτό για πρώτη φορά έφερε σε ευθεία αντιπαράθεση ντόπιους και πρόσφυγες λόγω των τριβών που δημιουργούνταν μεταξύ των συγκατοίκων και την κατάργηση της ιδιωτικότητας, με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να εκδώσει το πρώτο εξάμηνο του 1923 μια σειρά εγκυκλίων για την διαχείριση των αντιδράσεων. Η επίταξη συνιστούσε μια πρώτη παρέμβαση του Κράτους που αρχικά φαινόταν να είναι προσωρινή, όπως προσωρινή ευελπιστούσαν οι πρόσφυγες ότι θα ήταν η προσφυγιά. Όμως η προοπτική της επιστροφής ενταφιάστηκε με την υπογραφή της Συμφωνίας περί ανταλλαγής των πληθυσμών (τον Ιανουάριο του 1923) και της Συνθήκης της Λωζάννης (τον Ιούλιο του 1923), που οδήγησαν στην συνειδητοποίηση της μη επανόδου. Επιβεβαιώθηκε ότι το βασικό έργο της ελληνικής πολιτείας ήταν όχι η προσωρινή ανακούφιση της προσφυγικής δυστυχίας, αλλά το βαρύ έργο της μόνιμης αποκατάστασης και ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων με μεγάλες κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές μεταξύ τους, αλλά κυρίως με τους γηγενείς.⁵⁴

Επείγον θέμα αποτελούσε επίσης η υγειονομική περίθαλψη των προσφύγων και η αντιμετώπιση επιδημικών ασθενειών, που θέριζαν τις προσφυγικές κοινότητες, όπως η ευλογιά, η πανώλη, ο τύφος, η ελονοσία και η οστρακιά. Κατακόρυφη ήταν και η αύξηση των κρουσμάτων της φυματίωσης στους προσφυγικούς συνοικισμούς, στα αστικά κέντρα και στα πέριξ αυτών. Οι εντελώς ελλειπείς υπηρεσίες δημόσιας υγείας και υγειονομικής περίθαλψης που διέθετε το ελληνικό κράτος, ήδη πριν το προσφυγικό κύμα, σε συνδυασμό με τις συνθήκες στέγασης και σίτισης οδήγησαν σε υψηλή θνησιμότητα του προσφυγικού πληθυσμού. Σύμφωνα με στοιχεία της Κοινωνίας των Εθνών, μεταξύ Σεπτεμβρίου 1922 και Ιουλίου 1923 περί τους 70.000 πρόσφυγες απεβίωσαν λόγω ασθενειών ή ασιτίας. Δημιουργήθηκαν 35 νέα νοσοκομεία για την περίθαλψη των προσφύγων, μεταξύ αυτών το σημερινό Ιπποκράτειο Αθηνών (Νοσοκομείο Προσφύγων Αθηνών) και άλλα.⁵⁵

⁵⁴ Κώστας Κατσάπης, ό.π. σσ. 136-140.

⁵⁵ Αριστομένης Ι. Συγγελάκης, «Τη βραδιά που κάηκε η Σμύρνη έφυγες καράβι τσακισμένο. Ο άθλος της υποδοχής και εγκατάστασης στην Ελλάδα των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η περίπτωση της υγειονομικής περίθαλψης», στο *Αφιέρωμα στα 100 χρόνια από την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922*, τετράδια πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής φθινόπωρο 2022- χειμώνας 2023, σσ. 324-330.

Η συνεχής διόγκωση του προσφυγικού ρεύματος και οι ισχνές οικονομικές δυνατότητες του ελληνικού κράτους οδήγησαν την κυβέρνηση, τον Φεβρουάριο του 1923, να αποταθεί στην Κοινωνία των Εθνών ζητώντας συνδρομή για την αποκατάσταση των προσφύγων. Άλλωστε η διεθνής κοινότητα αναγνώριζε την δυσκολία του εγχειρήματος και τη σημασία της επίτευξής του. Χαρακτηριστικά ο Αμερικανός υπουργός εξωτερικών Charles Hughes σε επιστολή του προς τους πρέσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων, Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας επεσήμανε ότι ήταν αναγκαία η διεθνής υποστήριξη για την ενσωμάτωση και αποκατάσταση στην οικονομική ζωή της Ελλάδας 1.200.000 προσφύγων, τονίζοντας ότι το θέμα απτόταν ζωτικών συμφερόντων, οικονομικών και γεωπολιτικών, των Μεγάλων Δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο.⁵⁶

Η ΚτΕ ανταποκρίθηκε στο αίτημα και μεσολάβησε στις διεθνείς χρηματαγορές προκειμένου να εξασφαλιστεί ένα δάνειο προς το ελληνικό κράτος για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης, με την προϋπόθεση ότι η διαχείρισή του και το έργο της αποκατάστασης των προσφύγων θα ανατίθεντο σε αυτόνομο οργανισμό, ο οποίος θα λογοδοτούσε υποβάλλοντας τα πεπραγμένα ανά τρίμηνο προς το συμβούλιο της ΚτΕ. Η Τράπεζα της Αγγλίας χορήγησε στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας δάνειο 1.000.000 λίρες στερλίνες και την 29^η Σεπτεμβρίου 1924 δημιουργήθηκε η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ), με το Πρωτόκολλο της Γενεύης, με τετραμελές διοικητικό συμβούλιο, στο οποίο πρόεδρος θα ήταν Αμερικανός, αντιπρόεδρος Βρετανός και τα άλλα δύο μέλη θα ορίζονταν από την ελληνική κυβέρνηση. Στα τέλη του 1924 εκδόθηκε το προσφυγικό δάνειο ύψους 12,3 εκατομμυρίων λιρών στερλινών με επιτόκιο 7% και το 1927 τριμερές δάνειο, το 1/3 του οποίου διατέθηκε στην ΕΑΠ για να συνεχίσει το έργο της. Η ίδρυση της ΕΑΠ, ως αυτόνομου οργανισμού, εξασφάλισε ότι οι πόροι θα κατευθύνονταν αποκλειστικά στην παραγωγική αποκατάσταση των προσφύγων, αποσυνδέοντας την περίθαλψη από την πολιτική σκοπιμότητα.

Πέραν των πρακτικών και υλικών προβλημάτων της αποκατάστασης, η ενσωμάτωση των προσφύγων στην Ελλάδα έγινε μέσα από πολλές αντιστάσεις. Αφενός των γηγενών να αποδεχτούν τους πρόσφυγες ως ομοεθνείς, αφετέρου των

⁵⁶Ελισάβετ Κοντογιώργη, «Η αποκατάσταση των προσφύγων», στο *Μικρασιατικός Ελληνισμός Σκέψεις και Δοκίμια*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών και Μουσείο Μπενάκη, 2022, σ. 172.

τελευταίων να ενστερνιστούν την συνείδηση ελληνικότητας και όλων μαζί να επαναπροσδιορίσουν τους όρους «του συνανήκειν στη νέα πραγματικότητα».⁵⁷

2. Η ΑΦΙΞΗ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Το ενετικό λιμάνι του Ηρακλείου υπήρξε η κύρια πύλη εισόδου των Μικρασιατών προσφύγων στην Κρήτη. Η πρώτη άφιξη έλαβε χώρα τον Αύγουστο του 1922, ενώ τον Σεπτέμβριο έλαβε χώρα η μαζική έλευση, σποραδικά δε συνεχίστηκε μέχρι το 1925. Η *Νέα Εφημερίς* στο φύλλο της 3^η/8/1922 αναφέρει χαρακτηριστικά: «Διά του ατμοπλοίου «Σμύρνη» αφίκοντο χθες εις την πόλιν μας περί τους 300 πρόσφυγες εκ Πόντου, οίτινες εγκαταστάθηκαν στα επί του τείχους παραπήγματα...», και στο φύλλο της 15^{ης}/9/1922 δημοσιεύει την είδηση: «Την πρωίαν της Κυριακής κατέπλευσεν εις τον λιμένα μας μέγα επίτακτον φορτηγόν ατμόπλοιον εφ' ού επέβαινον εννέα χιλιάδες πρόσφυγες εκ Σμύρνης. Εκ τούτων αποβιβάσθηκαν εις την πόλιν περί τους 7.000 οίτινες κατενεμήθηκαν εις διάφορα επιταχθέντα οικήματα και διάφορους οίκους».⁵⁸ Ακολούθησαν καθημερινές ανάλογες καταχωρήσεις στον τοπικό τύπο και επί σειρά ετών το σχετικό θέμα ήταν στην επικαιρότητα.

Στην πρώτη απογραφή των προσφύγων που πραγματοποιήθηκε στο νομό Ηρακλείου μεταξύ 12 έως 20 Απριλίου 1923, η οποία ως οικειοθελής ήταν ενδεικτική, καταγράφηκαν 13.088 πρόσφυγες, εκ των οποίων 10.982 στην πόλη του Ηρακλείου και στα περίχωρα αυτού και οι λοιποί σε χωριά του νομού. Σε αυτούς προστέθηκαν οι ερχόμενοι με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης. Το Ηράκλειο δέχτηκε το μεγαλύτερο αριθμό προσφύγων, καθώς από τα στοιχεία των Νομαρχιών της Κρήτης προκύπτει ότι στις αρχές του 1924 οι πρόσφυγες σε όλο το νησί ανέρχονταν σε 28.573 άτομα, εκ των οποίων στο Ηράκλειο 14.382, στα Χανιά 9.159, στο Ρέθυμνο 4.167 και στο Λασιθί 865. Σύμφωνα με τη δεύτερη απογραφή του 1928, η οποία είναι περισσότερο ακριβής, στο νομό Ηρακλείου απογράφηκαν 18.886 πρόσφυγες και σε αυτούς ήρθαν να προστεθούν οι ερχόμενοι από την

⁵⁷ Αιμιλία Σαλβάνου, *Η Συγκρότηση της Προσφυγικής Μνήμης. Το παρελθόν ως ιστορία και πρακτική*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2008, σσ. 13-14.

⁵⁸ Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες στο Ηράκλειο του Μεσοπολέμου*, Εκδόσεις Δοκιμάκη, Ηράκλειο 2009, σ. 17.

Κωνσταντινούπολη και άλλα μέρη της Τουρκίας μετά τη Συμφωνία της Άγκυρας, το 1930. Αλλά και πριν την Καταστροφή είχε προηγηθεί εισροή Μικρασιατών προσφύγων στο Ηράκλειο· κατά το 1913-1914 έφθασαν στην πόλη 30-400 άτομα και λίγο πριν την κατάρρευση του μετώπου ήλθαν περί τα 4.025 άτομα. Σαφώς, όμως, η μαζική έλευση έλαβε χώρα μετά την πυρπόληση της Σμύρνης.⁵⁹

Από τα στοιχεία του Δημοτολογίου Ηρακλείου συμπεραίνουμε ότι μέχρι τον Δεκέμβριο του 1923 είχαν πολιτογραφηθεί 17.039 πρόσφυγες, εκτοξεύοντας τον πληθυσμό της πόλης, που το 1920 αριθμούσε 20.491 πολίτες. Η πλειοψηφία τους προερχόταν από τη δυτική Μικρά Ασία (94,68%), προεχόντως από το βιλαέτι του Αϊδινίου (94,25%), και ελάχιστοι από τη βόρεια και ανατολική Μικρά Ασία. Οι πόλεις προέλευσης ήταν τα Βρύουλα (23,85%), η Σμύρνη (21,31%), τα Αλάτσατα (11,83%), τα Καράμπουργνα (6,37%), η Αλικαρνασσός (5,22%), η Φώκαια (4,05%), το Αϊδίι (3,54%), το Νυμφαίο (3,30%), η Κρήνη (3,09%). Υπερτερούσαν οι γυναίκες (52,04%) και οι νέοι άνθρωποι έως 18 ετών (46,40%), ενώ ελάχιστοι ήταν οι ηλικιωμένοι (5,53%).⁶⁰ Η πλειοψηφία του προσφυγικού πληθυσμού που ήρθαν στο Ηράκλειο ήταν οργανωμένη σε οικογένειες.⁶¹

Οι κάτοικοι του Ηρακλείου, επέδειξαν αρχικά συγκινητική μέριμνα απέναντι στους πρόσφυγες, ορμώμενοι τόσο από την πατροπαράδοτη κρητική φιλοξενία όσο και από την ανάμνηση της δικής τους προσφυγιάς των ετών 1866-1869, όπως επαινετικά σχολίασε ο τοπικός αλλά και ο αθηναϊκός τύπος. Καθώς το Ελληνικό Κράτος αδυνατούσε να ανταποκριθεί επαρκώς στη σίτιση των προσφύγων, ζήτησε από τους νομάρχες του νησιού να εξασφαλίσουν πόρους από την τοπική κοινωνία. Προς το σκοπό αυτό, ύστερα από κάλεσμα του τότε νομάρχη Ηρακλείου Μιχαήλ Σγουρού, συστάθηκε η Κεντρική Επιτροπή Περίθαλψης (ΚΕΠ) απαρτιζόμενη από έγκριτους Ηρακλειώτες με σκοπό τον συντονισμό των ερανικών επιτροπών και την διάθεση των σχετικών πόρων. Σύλλογοι, ιδρύματα, εταιρείες, σχολεία, εκκλησίες, κοινότητες, επιφανείς και απλοί πολίτες συνεισέφεραν χρήματα, τρόφιμα, είδη πρώτης ανάγκης.⁶²

⁵⁹ Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες ...*, ό.π., σ.σ. 18-23.

⁶⁰ Στο ίδιο, σ.σ. 51-54.

⁶¹ Ευγενία Λαγουδάκη, *Ειδικό Πρόσφυγων*, Δήμος Ηρακλείου, Ηράκλειο 2004, σ. ιη.

⁶² Στο ίδιο, σ.σ. 28-31.

Εντούτοις δεν έλειψαν οι έριδες και οι εντάσεις μεταξύ προσφύγων και ντόπιων, πυροδοτούμενες κυρίως από ζητήματα στέγασης⁶³ (επιτάξεις σπιτιών και σχολείων), ιδιοκτησίας και εργασίας. Οι μεγαλύτερες εντάσεις προέκυψαν στο θέμα της κυριότητας της γης, λόγω της κατάληψης από ντόπιους των ανταλλαξίμων κτημάτων των αποχωρησάντων μουσουλμάνων, τα οποία προορίζονταν για την αποκατάσταση των προσφύγων. Ανταγωνισμός υπήρξε και στους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας και εργασίας, καθώς πολλοί πρόσφυγες ανέπτυξαν γρήγορα επιτυχώς εμπορικές και λοιπές δραστηριότητες, περιορίζοντας τον κύκλο εργασιών των ντόπιων, ενώ θεωρήθηκαν υπεύθυνοι και για την συμπίεση των ημερομισθίων. Ωστόσο η γνώση τους στην αμπελουργία και η εργατικότητα τους, τους έκανε περιζήτητους και άμβλυσε τις αντιθέσεις στον αγροτικό τομέα.⁶⁴

Θα περάσουν πολλά χρόνια μέχρι να επέλθει η πλήρης ενσωμάτωση των προσφύγων στην τοπική κοινωνία, με αποτέλεσμα στο συλλογικό αφήγημα των πρώτων χρόνων της εγκατάστασης να εγγραφεί η αρνητική πλευρά της σχέσης. Η εγγραφή αυτή βρίσκει έρεισμα στις βιωματικές αφηγήσεις των προσφυγών της πρώτης γενιάς, μεταφέρεται στις επόμενες γενιές και αποτελεί βασικό στοιχείο στη διαμόρφωση της προσφυγικής μνήμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

1. ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΕΣ ΜΝΗΜΟΝΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

1.1 Προσφυγικοί συνοικισμοί - Ναοί - Ονοματοθεσίες – Επαγγέλματα – Πολιτισμικά Στοιχεία

Σύμφωνα με τον Auguste Comte η πνευματική ισορροπία σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με το ότι ο καθημερινός υλικός μας κόσμος και τα αντικείμενα δεν αλλάζουν θεαματικά, δημιουργώντας μια καθησυχαστική αίσθηση μονιμότητας και

⁶³Νέα Εφημερίς, 22/5/1924, 23/5/1924

<https://refugeesingreece.gr/%ce%ac%cf%81%ce%b8%cf%81%ce%bf-%ce%bc%ce%b5-%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%b1%ce%b3%ce%b3%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%b5%cf%82-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%b5%ce%b3%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%ac%cf%83%cf%84/> (ημερομηνία ανάκτησης 2/6/2026)

⁶⁴ Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες ...*, ό.π., σ. σ. 71, 190-191.

σταθερότητας, και συνακόλουθα τάξης και ηρεμίας. Και ναι μεν δεν μπορούμε να πούμε ότι τα υλικά πράγματα αποτελούν τμήμα της κοινωνίας, εντούτοις το υλικό περιβάλλον φέρει τη σφραγίδα ατόμων και ομάδων, και αντίστροφα. Τι γίνεται όμως όταν τα μέλη μιας ομάδας ξεριζωθούν από το υλικό τους περιβάλλον και βρεθούν αιφνιδίως σε ένα ξένο μέρος που σε τίποτε δεν θυμίζει τον τόπο τους, το σπίτι τους, τη γενέθλια γη τους; Οι πρακτικές και οι επιλογές της ομάδας στη νέα ασταθή κατάσταση της μεταφράζονται με χωρικούς όρους και αποσκοπούν να επανακτήσουν τα μέλη, στις νέες πλέον συνθήκες, την παλιά ισορροπία.⁶⁵ Έτσι και οι προσφυγικές ομάδες του 1922 επιδιώκουν να σχεδιάσουν τη μορφή και το χώρο τους στη νέα πατρίδα με τρόπο τέτοιο που θα τους επιτρέψει να επανενωθούν με τις συλλογικές αναμνήσεις τους και να αναχθούν στην πρότερη ζωή τους.

Κατά την εγκατάσταση του προσφυγικού πληθυσμού στην περιοχή του Ηρακλείου αναδύονται οι πρώτες μνημονικές πρακτικές, οι οποίες αντανακλούν όχι μόνο την προσφυγική ταυτότητα, αλλά και τις αναγνωρίσιμες ομάδες προσφύγων, που διαφοροποιούνται ανάλογα με τον ιδιαίτερο τόπο καταγωγής τους, τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά και την κοινωνική τους διαστρωμάτωση. Στο Ηράκλειο για τους αστούς πρόσφυγες το κράτος, μέσω του παρατήματος του Ταμείου Περίθαλψης Προσφύγων (ν.π.δ.δ. που ιδρύθηκε στις 3.11.1922) και αργότερα της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ), προχωρεί στην επισκευή ανταλλάξιμων οικιών των αποχωρησάντων τα έτη 1923 - 1924 Μουσουλμάνων, εντός των τειχών της πόλης και στις παλιές μουσουλμανικές συνοικίες, Βαλιδέ Τζαμί, Βεζίρ Τζαμί, Κιζίλ Τάμπια, Γενί Γκαβέ (μετέπειτα Αγία Τριάδα), Φιντίκ Πασά κ.ά.. Ενόψει της έντασης του οικιστικού προβλήματος, στη συνέχεια η ΕΑΠ αναγκάζεται να προχωρήσει στη δημιουργία συνοικισμών στα περίξ της πόλης με την κατασκευή αστικών κατοικιών μετά από μειοδοτικό διαγωνισμό.⁶⁶ Τα οικιστικά αυτά σύνολα αποκτούν ονόματα αντίστοιχα με αυτά των μικρασιατικών πόλεων και χωριών καταγωγής των προσφύγων, με την προσθήκη του επιθέτου «νέος». Καθώς η προσφυγική μνήμη χαρακτηρίζεται από έντονη θρησκευτικότητα, στους νέους οικισμούς ανεγείρονται ναοί που μιμούνται τις εκκλησίες των παλιών

⁶⁵ Maurice Halbwachs, *Η συλλογική μνήμη*, Επιστημονική Επιμέλεια – πρόλογος: Άννα Μάντογλου Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2013, σ.σ 155-185

⁶⁶ Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες ...*, σ.σ. 144-145.

τόπων ως προς τους τιμώμενους αγίους και τον τρόπο κατασκευής, σε αυτές δε τοποθετούνται εικόνες, ιερά σκεύη και λείψανα που οι πρόσφυγες έχουν διασώσει.⁶⁷

Με τη χρηματοδότηση της ΕΑΠ δημιουργείται Αστικός Συνοικισμός, στην Καινούργια Πόρτα, μεταξύ Λεωφόρου Δημοκρατίας και οδού Ακαδημίας, όπου βρισκόταν παλαιό μουσουλμανικό νεκροταφείο, ο οποίος ολοκληρώνεται το 1931 (βλ. χάρτη 1). Ο Συνοικισμός ονομάζεται από τους πρόσφυγες Νέα Σμύρνη (βλ. χάρτη 2) και έτσι αναφέρεται σε αρκετά έγγραφα του μεσοπολέμου, πλην όμως η ονοματοθεσία αυτή δεν επικυρώνεται από το Δημοτικό Συμβούλιο Ηρακλείου.⁶⁸ Ένα Τμήμα του οικισμού αυτού εμπίπτει στην Περιοχή Ατσαλένιου (από τον Τούρκο μεγαλοκτηματία Ατσαλή), συνοικία που μετονομάζεται το 1938 σε Νέες Κλαζομενές,⁶⁹ λόγω του ότι στην περιοχή εγκαθίστανται κυρίως πρόσφυγες από την κωμόπολη Βρύουλα ή Βουρλά της Μικράς Ασίας, πολύ κοντά στις αρχαίες Κλαζομενές στη χερσόνησο της Ερυθραίας, απ' όπου και καταγόταν ο φιλόσοφος Αναξαγόρας, προς τιμήν του οποίου, το 1939 ονομασθείται η κεντρική πλατεία του Συνοικισμού.⁷⁰ Στην πλατεία αυτή ακμάζουν καφενεία Μικρασιατών, όπως του Καμπριάνη, του Μασέλη, του Δουλγέρη, τα οποία περνούν μεγάλες στιγμές, καθώς σε αυτά έχουν τραγουδήσει η Ρόζα Εσκενάζη και ο Νίκος Ξανθόπουλος.⁷¹ Πρόσφυγες από τα Βουρλά εγκαθίστανται και στο νέο συνοικισμό Νέων Βρυούλων, που αρχίζει να χτίζεται στην περιοχή Κατσαμπά Ηρακλείου το 1925,⁷² όπου ανεγείρεται και ο ναός του Αγίου Δημητρίου Νέων Βρυούλων, εις ανάμνηση του ομώνυμου ναού και προστάτη των Βουρλών. Σε τμήμα του μουσουλμανικού νεκροταφείου στην Καινούργια Πόρτα που αγοράζει η ΕΑΠ από την ΕΤΕ, μεταξύ των σημερινών οδών Κνωσού, Γεωργίου Παπανδρέου, Ιωνίας και Σμπάκου, δημιουργείται συνοικισμός γνωστός ως «Κρατικός» (βλ. χάρτη 1), λόγω της χρηματοδότησής του από τον κρατικό προϋπολογισμό, ο οποίος ονομάζεται αρχικά

⁶⁷ Μιχάλης Βαρλάς, «Η διαμόρφωση της προσφυγικής μνήμης», στο Γ. Τζεδόπουλος (επιμ.), *Πέρα από την Καταστροφή. Μικρασιάτες Πρόσφυγες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.σ. 166-167.

⁶⁸ Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες ...*, ό.π., σ. 154.

⁶⁹ Αριθμός Πρακτικού Δημοτικού Συμβουλίου Ηρακλείου 4,9/2/1938, ΒΠΔΣΗ 1937-1938, 2. 45^{ος}. Από τους συνοικισμούς που οικοδομήθηκαν σε καλή θέση. Περισσότερο γνωστός με την παλαιά του ονομασία.

⁷⁰ Αριθμός Πρακτικού Δημοτικού Συμβουλίου Ηρακλείου 11,3/6/1940, ΒΠΔΣΗ 1939-1940, τ. 54, ΒΔΒΗ

⁷¹ Γιώργος Μιμίκος, *Οκτώ δεκαετίες Π.Ο.Α. Ένα αληθινό μικρασιάτικο παραμύθι...*, Ηράκλειο 2023, σ. 196.

⁷² *Νέα Εφημερίς*, 5/12/1925, 20/10/1925. Ο Κατσαμπάς στη Μινωική εποχή ήταν λιμάνι της Κνωσού.

«Μητροπολίτη Χρυσοστόμου»,⁷³ ενώ την ίδια ονομασία λαμβάνει κεντρική οδός αυτού. Οικιστικοί προσφυγικοί πυρήνες δημιουργούνται σε διάφορες περιοχές του Ηρακλείου, όπως στην Αγία Τριάδα, στον Λάκκο, στο Μασταμπά, όπου ο ναός της Παναγίας που κτίζεται από πρόσφυγες το 1930, στην περιοχή της Βίγλας (Επιπρομαχώνας Βιττούρι), στην Ανάληψη, στο Μπεντεβή, στον Καραβόλα (περιοχή που ονομάζεται έτσι από το παρατσούκλι και αντίστοιχης ονομασίας Ταβέρνα Βουρλιώτη πρόσφυγα).⁷⁴ Επιπλέον δημιουργούνται και άλλοι συνοικισμοί, στα πλαίσια της αγροτικής αποκατάστασης, όπως της Νέας Φορτέτσας, νότια της πόλης του Ηρακλείου, της Χρυσοπηγής (Περιοχή Μεσκηνιάς), η οποία μέχρι το 1904 κατοικείτο από τους λεπούς, Νέα Αλάτσατα στην περιοχή με την παλαιότερη ονομασία Τεκές. Σε ορισμένες από τις συνοικίες αυτές ακόμη και σήμερα σώζονται τα στενά σοκάκια και τα χαμηλά σπίτια με την κοινή τουαλέτα, απομεινάρια της προσφυγικής εγκατάστασης, όπως στη Βίγλα⁷⁵ και στην Αγία Τριάδα, όπου και ο ομώνυμος ναός στον οποίο τοποθετείται μια παλαιά πολυπρόσωπη και πολυθεματική εικόνα του «Αθανάτου Πατρός» που έχουν φέρει οι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία.⁷⁶

Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί ο συνοικισμός της Νέας Αλικαρνασσού που δημιουργείται για την στέγαση προσφύγων από την Αλικαρνασσό⁷⁷ της Μικράς Ασίας, οι οποίοι έχουν έλθει στο Ηράκλειο κατά τα έτη 1913-1914, αλλά και αργότερα με τη Μικρασιατική Καταστροφή. Ο συνοικισμός οικοδομείται στη θέση Ρουσές του Κατσαμπά σε έκταση 2.160,493,95 τ.μ., πλησίον της αμαξωτής οδού Ηρακλείου - Λασιθίου μετά από μειοδοτική δημοπρασία το έτος 1924, και εκεί εγκαθίστανται 268 οικογένειες Αλικαρνασσέων. Το 1926 ο συνοικισμός

⁷³ Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες ...*, ό.π., σ.σ. 160

⁷⁴ Λιάνα Σταρίδα, *Υπήρχε μια Πόλη...Συνοικίες-Δρόμοι-Πλατείες του Μεγάλου Κάστρου*, Εκδόσεις Ίτανος, Ηράκλειο 2014, σ. 85.

⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 70.

⁷⁶ Αθηνά Ν. Κυριακάκη-Σφακάκη, *Εικονογραφίας Κειμήλια Ιερού Ενοριακού Ναού Αγίας Τριάδος Ηρακλείου Κρήτης*, Εκδόσεις του Ιερού Ενοριακού Ναού Αγίας Τριάδος, Ηράκλειο, 2022, σ. 33

⁷⁷ Η Αλικαρνασσός της Μ. Ασίας ήταν μεγάλο αστικό κέντρο στο νοτιοδυτικό τμήμα της Μ. Ασίας στα παράλια της Καρίας, στη θέση που σήμερα βρίσκεται η τουρκική πόλη Bodrum. Σύμφωνα με τον Στράβωνα η πόλη ιδρύθηκε από Δωριείς αποίκους από το Άργος και την Τροιζήνα, ωστόσο ήδη στους κλασσικούς χρόνους είχε έντονο ιωνικό χαρακτήρα. Ήκμασε από τον 6^ο π.Χ. αιώνα με την ανάπτυξη του εμπορίου. Διοικήθηκε από κάρες βασιλείς (υποτελείς στον βασιλιά των Περσών, αλλά με ελληνικό πνεύμα), όπως η Αρτεμισία και ο Μαύσωλος. Καταλήφθηκε από το Μ. Αλέξανδρο διατέλεσε υπό την κυριαρχία Πτολεμαίων, Ροδίων, Ρωμαίων ενώ κατά τους βυζαντινούς χρόνους εντάχθηκε στο ναυτικό θέμα των Κυβερραιωτών. Τον 15^ο αι την κατέλαβαν οι Ιωαννίτες ιππότες της Ρόδου και το 1522 οι Τούρκοι. Υπήρξε πατρίδα του Ηροδότου και του ποιητή Διονύσιου και στην πόλη αυτή κτίστηκε το Μανσωλείο, εντυπωσιακό αρχιτεκτονικό δημιούργημα.

αναγνωρίζεται ως Κοινότητα και τα επόμενα χρόνια παρουσιάζει ραγδαία ανάπτυξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς η μνήμη και οι επιρροές του παρελθόντος επηρεάζουν το παρόν είναι ότι ο νέος οικισμός χωρίζεται σε τρεις ζώνες, ανάλογα με την επαγγελματική δραστηριότητα των κατοίκων στους γενέθλιους τόπους. Η βόρεια περιοχή πλησίον της θάλασσας («τα θαλασσινά») παραχωρείται στους αλιείς, η νότια, τα «γεωργικά», στους αγρότες και η μεταξύ αυτών κεντρική περιοχή σε αυτούς που είχαν «αστικές» δραστηριότητες (έμποροι, τεχνίτες κ.λ.π.). Το διάστημα 1926-1929, η Κοινότητα αποπερατώνει την Ηροδότειο Δημοτική Σχολή για τους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου και διαθέτει 150.000 δρχ. για την οικοδόμηση του ναού του Αγίου Νικολάου, εις ανάμνηση της ομώνυμης πανέμορφης βυζαντινής εκκλησίας της παλιάς Αλικαρνασσού.⁷⁸ Τα εγκαίνια του αρχικού ξύλινου ναού γίνονται στις 22/8/1926 και εκεί τοποθετείται η εικόνα του Αγίου Νικολάου που έχουν φέρει οι πρόσφυγες μαζί τους, διασώζοντάς την. Πρόκειται για σημαντικό κειμήλιο του Ελληνισμού καθώς, κατά την παράδοση, σε αυτήν ορκίστηκε ναύαρχος στα Ψαρά ο Κωνσταντίνος Κανάρης, λίγο πριν την έναρξη της Επανάστασης.⁷⁹

Σε όλες τις συνοικίες είναι εμφανής η προσφυγική μνήμη και οι αντίστοιχες αναφορές. Ονόματα μικρασιατικών πόλεων και οικισμών καθώς και επιφανών Μικρασιατών και προσωπικοτήτων της Μικράς Ασίας δίδονται σε οδούς και πλατείες. Ενδεικτικά, «Χρυσοστόμου Σμύρνης» σε κεντρικό δρόμο του συνοικισμού στην Καινούργια Πόρτα, «Ιωνίας» στις Νέες Κλαζομενές, «Ερυθραίας» στην Μπεντεβή Καμάμαρα, «Ηροδότου» και «Αρτεμισίας» στη Νέα Αλικαρνασσό, «Πλατεία Αναξαγόρα» στο Ατσαλένιο, «Πλατεία Μικράς Ασίας» στον Αι Γιάννη κ.ά.

Ακόμη και στην επαγγελματική δραστηριότητα τους, οι πρόσφυγες ακολουθούν μνημονικές πρακτικές που παραπέμπουν στην πρότερη ζωή. Λόγω των γνώσεων και των δεξιοτήτων τους δίδουν πνοή στην επιχειρηματική, αγροτική και εν γένει οικονομική ζωή του Ηρακλείου. Οι εμπορικές δραστηριότητες διευρύνονται, αναπτύσσεται το τοπικό εξαγωγικό εμπόριο σε λάδι, σταφύλια και σταφίδα, η βιομηχανία με σαπυνοποιίες, καπνοβιομηχανίες, κ.ά. και αναδιαρθρώνεται η αγροτική παραγωγή με νέο τρόπο καλλιέργειας του αμπελιού και του καπνού. Ο Αρμένης πρόσφυγας Κιρκόρ Μπετζιαντζιάν και ο Σμυρνιός Απόστολος Σαλκιντζής

⁷⁸ Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες ...*, ό.π., σ.σ. 147-150.

⁷⁹ Αντώνης Περισυνάκης (επιμ), *Αρχαία Αλικαρνασσός Νέα Αλικαρνασσός. Ταξίδι στο χρόνο και στην ιστορία...*, Νέα Αλικαρνασσός 2006, σ.117.

φέρνουν τη μπουγάτσα, που ακόμη και σήμερα προσφέρεται στα καταστήματα στην πλατεία Ελευθερίου Βενιζέλου. Εμβληματικά παραμένουν και σήμερα τα προσφυγικά καφενεία του Μεγάλου Κάστρου: Ο καφενές «Αϊβαλιώτης» στην Αγία Τριάδα, από τον πρόσφυγα από το Αϊβαλί που του δίδει το όνομα, και ο «Σαρανταυγός» στην κεντρική αγορά του Ηρακλείου, από τον πρόσφυγα που το στήνει και το ονομάζει με το παρανόμι του (οφειλόμενο στο ότι μπορεί να φάει μονομιάς 40 αυγά).

Σε πολιτισμικό επίπεδο, οι πρόσφυγες, ως γεφυροποιό μέσο μνήμης και ταυτότητας αλλά και ως ψυχαγωγία και ενίοτε τρόπο βιοπορισμού, διαδίδουν στην τοπική κοινωνία τη μικρασιατική μουσική, με τη χρήση νέων οργάνων, όπως το σαντούρι, το βιολί, το κλαρίνο, το ούτι, τημαντόλα, το τουμπελέκι, αλλά και τους αμανέδες, τους λικνιστικούς χορούς, τους καρσιλαμάδες, το γραμμόφωνο και τη λατέρνα. Όλα τα παραπάνω σε πολλές περιπτώσεις δέχονται έντονη κριτική από τους ντόπιους, όπως προκύπτει από σχετικά δημοσιεύματα της εποχής. Υπάρχουν βέβαια και κάποιες θετικές κριτικές σε σχέση με γνωστές μουσικές κομπανίες, όπως οι φημισμένοι σμυρναίοι μουσικοί *Πολιτάκια*.⁸⁰

Όπως επισημαίνει η Renee Hirschon η μνήμη για τους πρόσφυγες συνιστά ένα είδος κεφαλαίου για την διατήρηση της ταυτότητάς τους, την ανασυγκρότηση της ζωής τους και την πολιτισμική τους επιβίωση, αποτελώντας τη μοναδική περιουσία τους, αφού ελάχιστα από τα υπάρχοντά τους είχαν καταφέρει να πάρουν μαζί τους.⁸¹

1.2 Συλλογικές δράσεις των προσφύγων

Οι δυσκολίες των πρώτων χρόνων της εγκατάστασης και η ανάγκη ανασύνταξης της ζωής τους και κοινωνικής ένταξης στο νέο τους τόπο οδηγούν τους πρόσφυγες στην αυτό-οργάνωση, στη συσπείρωση και στη δημιουργία συλλογικοτήτων, κυρίως για να αντιμετωπιστούν πρακτικά ζητήματα στέγας,

⁸⁰ Γιάννης Ζαϊμάκης, «Καταγωγή Ακμάζοντα» στον *Λάκκο Ηρακλείου*, εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα, 2008, σ.σ.118-120.

⁸¹ Renee Hirschon. *Κληρονόμοι της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2006, σ.σ. 59-60.

εκπαίδευσης, εργασίας, περίθαλψης κ.ά., αλλά και να διαχειριστούν τη μνήμη των «χαμένων πατρίδων» και το συλλογικό τους τραύμα, καθώς και να διατηρήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Η πρακτική αυτή της κοινοτικής και συλλογικής οργάνωσης είναι γνώριμη από την οθωμανική τους ζωή στα πλαίσια των ρωμαϊκών κοινοτήτων, στις οποίες άκμαζαν σύλλογοι για την διάδοση της ελληνικής παιδείας και την υποστήριξη των μελών.⁸² Ήδη κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά το πρώτο κύμα προσφυγιάς, έχουν συσταθεί προσφυγικά σωματεία, την ίδρυση των οποίων ευνοεί νομοθετική ρύθμιση του Υπουργείου Περιθάλψεως το 1917,⁸³ που επεκτάθηκε και μετά το 1922, σύμφωνα με την οποία τα αναγνωρισμένα σωματεία έχουν αρμοδιότητα για την έκδοση προσφυγικών πιστοποιητικών και ταυτοτήτων.

Στην πόλη του Ηρακλείου, όπως και στις άλλες περιοχές προσφυγικής εγκατάστασης, ιδρύονται μεταξύ των προσφύγων σύλλογοι, συνεταιρισμοί, αθλητικά σωματεία, επαγγελματικές ενώσεις, σύνδεσμοι, με ποικίλες δράσεις. Οι συσσωματώσεις αυτές λειτουργούν ως σημείο αναφοράς μεταξύ συχνά άγνωστων και κοινωνικά διαφορετικών μελών, σκοπεύοντας στη συνοχή και αλληλεγγύη μεταξύ τους. Παράλληλα αποτελούν δίαυλο επικοινωνίας του προσφυγικού πληθυσμού με τους κρατικούς φορείς, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο σε διεκδικήσεις τόπων εγκατάστασης, στην δημιουργία αγροτικών και αστικών συνεταιρισμών και στην εν γένει οικονομική δραστηριοποίηση και στέγαση των προσφύγων. Σταδιακά οι συλλογικότητες αυτές αναπτύσσουν πολιτισμικές, εκπαιδευτικές και εκδοτικές δράσεις, που συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός δημόσιου προσφυγικού λόγου και στη «συγκρότηση κοινωνικών πεδίων και μνημονικών τόπων, όπου ανανεώνονται και ανασυστήνονται οι δεσμοί και η μνήμη της τοπικής καταγωγής και της προσφυγικής ιδιότητας».⁸⁴ Επιπλέον, προωθούν μνημονικές πρακτικές με τη σφραγίδα της Μικράς Ασίας, όπως συλλογικά μνημόσυνα, επετειακές εκδηλώσεις, ονοματοθεσίες. Σταθερά μέσα στους κόλπους τους σφυρηλατείται η προσφυγική ταυτότητα και με το πέρασμα του χρόνου προσπαθούν, με αρκετές δυσκολίες, να αμβλύνουν την προβολή της τοπικότητας και να εστιάσουν στην ομογενοποιημένη ταυτότητα του Μικρασιάτη

⁸² Χάρης Εξερτζόγλου, «Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», στο *Το 1922 και οι Πρόσφυγες μια νέα ματιά* επιμέλεια – εισαγωγή Αντώνης Λιάκος, σσ. 37-40. Πελτεκη

⁸³ ΦΕΚ αρ.136^Α/10.7.1917, Νόμος «Περί περιθάλψεως προσφύγων».

⁸⁴ Μιχάλης Βαρλάς, ό.π., σ. 164. Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες ...*, ό.π., σ. 207.

πρόσφυγα και σε ένα υπερκείμενο προσφυγικό αφήγημα ενσωματωμένο, πλέον, στο
εθνικό.⁸⁵

2. ΤΑ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΑ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΣΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ

Σε σχέση με τις προσφυγικές σωματειακές δράσεις, η παρούσα διπλωματική εργασία αναπτύσσεται σε δύο άξονες. Ο πρώτος αφορά το είδος των δράσεων αυτών, αναλόγως των βασικών στόχων και σκοπών των φορέων τους. Ο δεύτερος σχετίζεται με την χρονική περίοδο δημιουργίας και δράσης τους, και διακρίνεται: α) στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης, στη διάρκεια του μεσοπολέμου και του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, β) στη μεταπολεμική περίοδο έως τη μεταπολίτευση, και γ) στην περίοδο από το 1974 μέχρι το 2022. Με βάση την παραπάνω περιοδολόγηση θα γίνει αναφορά και στην στάση της Πολιτείας απέναντι στο θέμα της διαφύλαξης της προσφυγικής μνήμης και του μικρασιατικού πολιτισμού, καθώς και σε αξιόλογα εγχειρήματα στις υπόλοιπες περιοχές της χώρας.

2.1 Η προσφυγική σωματειακή οργάνωση τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης, στη διάρκεια του μεσοπολέμου και του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Από το 1922 και μετά στο Ηράκλειο οι πρόσφυγες ιδρύουν συλλόγους με βασικούς καταστατικούς σκοπούς την καλύτερη εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους, την αντιμετώπιση επιτακτικών πρακτικών προβλημάτων στέγασης, ιατρικής περίθαλψης, έκδοσης ταυτοτήτων, εύρεσης εργασίας, εκτίμησης των απολεσθέντων περιουσιών, την αλληλεγγύη μεταξύ των μελών, την ενημέρωση της κοινής γνώμης για τα προσφυγικά θέματα, προκειμένου να καλύψουν τα κενά της ασθμαίνουσας κρατικής δράσης. Συμπληρωματικά αναπτύσσουν πολιτιστική και πολιτική δράση (κυρίως, τη στήριξη του Κόμματος Φιλελευθέρων). Την περίοδο αυτή οι στόχοι τους δεν περιλαμβάνουν θέματα μνήμης και πολιτισμικής κληρονομιάς. Τα μέλη τους

⁸⁵ Ελένη Ιωαννίδου, «Συλλογική οργάνωση και σωματεία στην καλαμαριά του Μεσοπολέμου (1920-1937)», στο *Η Καλαμαριά στο Μεσοπόλεμο (1920-1940). Πρόσφυγες. Δημιουργώντας τη νέα Πατρίδα*, Θεσσαλονίκη 1998, σ.σ. 143-145.

ανήκουν στην πρώτη γενιά προσφύγων που διατηρούν ζωντανά τα πολιτισμικά τους στοιχεία και ελάχιστα τους προβληματίζουν ο κίνδυνος απώλειας αυτών και η μετάδοση τους στις επόμενες γενιές, ενόψει των αδήριτων αναγκών επιβίωσης που αντιμετωπίζουν.⁸⁶ Οι πρώτοι προσφυγικοί σύλλογοι αυτού του είδους έχουν μέλη Μικρασιάτες πρόσφυγες, άνευ προσδιορισμού του ιδιαίτερου τόπου καταγωγής. Τα ιδρυτικά μέλη και οι συμμετέχοντες είναι συνήθως μικροέμποροι, αγρότες, εργάτες, ενώ δε λείπουν οι επιστήμονες και οι ιερείς. Στα καταστατικά με σαφήνεια ορίζονται οι σκοποί, ο τρόπος διοίκησης και λήψης αποφάσεων και οι οικονομικοί πόροι. Ειδικότερα, το Νοέμβριο του 1922 με την υπ' αριθμ. 431/1922 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου συστήνεται ο *Σύνδεσμος Μικρασιατών Προσφύγων Νομού Ηρακλείου* (βλ. Έγγραφο Π(α)), μέλη του οποίου είναι «.. οι εν τω νομώ Ηρακλείου εγκαταστημένοι πρόσφυγες». Σκοπός του είναι η αλληλεγγύη μεταξύ των μελών του, η διαφώτιση της κοινής γνώμης και των αρχών για κάθε προσφυγικό ζήτημα και η εύρεση εργασίας, η παροχή ιατρικής βοήθειας και γενικά η νουθέτηση και η πρόληψη εκτρόπων μεταξύ των μελών του. Ο Σύνδεσμος έχει ως σύμβολο μια σημαία κυανή με το φοίνικα στη μέση και διοικείται από εννεαμελές συμβούλιο με ετήσια θητεία. Μέσω του τύπου επρόκειτο να υποστηρίξει τα αιτήματα των προσφύγων και πολιτικά να στηρίζει το Κόμμα των Φιλελευθέρων.

Πριν το 1922, στο πρώτο προσφυγικό κύμα, είχε ιδρυθεί ομότιτλος σύλλογος, ο οποίος εξακολουθεί να βρίσκεται σε ισχύ, επιχειρώντας να προσεταιριστεί νέα μέλη, με αποτέλεσμα να βρεθεί σε αντιπαλότητα με το νεοσύστατο σωματείο. Σταδιακά ο παλαιός Σύνδεσμος όμως ατονεί.⁸⁷ Η *Ένωσις Εφένδρων Μικράς Ασίας και Θράκης Νομού Ηρακλείου*, δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο του Πρωτοδικείου Ηρακλείου και για την δράση του ελάχιστα είναι γνωστά, κυρίως μέσω του τύπου της εποχής (βλ. ενδεικτικά, *Νέα Γενιά* 10/10/1924, *Νέα Εφημερίς* 3/4/1926, *Ανόρθωσις* 14/10/1926, 3/8/1928).⁸⁸ Η *Ένωσις Σμυρναίων και Περιχώρων* ιδρύεται το 1925, με αναγνώριση από το Πρωτοδικείο Ηρακλείου το Φεβρουάριο του 1926 και σκοπό την έκδοση ιστορικού περιοδικού για τις μικρασιατικές μελέτες. Ο *Σύνδεσμος Προσφύγων Κωνσταντινοπολιτών, Θρακών, Ποντίων και Ενδοχώρας Μικράς Ασίας Νομού Ηρακλείου* συστήνεται με την υπ' αριθμ. 431/1922 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, ο *Σύνδεσμός Βουρλιωτών* και ο *Σύνδεσμος Αλικαρνασσέων* (αποτελεί

⁸⁶ Ελένη Ιωαννίδου, «Συλλογική οργάνωση..», ό.π. σ.144.

⁸⁷ Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες ...*, ό.π., σ.σ. 207-212.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ.212.

ανασύσταση συλλόγου από πρόσφυγες του πρώτου διωγμού) βοηθούν τα μέλη στις δηλώσεις προς τις εκτιμητικές επιτροπές για τις περιουσίες στη Μικρά Ασία και για τον καθορισμό της ιθαγένειας τους. Ομοίως η *Ένωσις των εκ Τουρκίας Ελλήνων Υψηλών Νομού Ηρακλείου*, που αποτελεί τμήμα αντίστοιχης Ένωσης των Αθηνών. Η *Ένωση Αλατσατιανών Ηρακλείου Κρήτης* συστήνεται με την υπ' αριθμ. 300/1936 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου με σκοπό «τη μεταξύ των μελών ηθική και υλική αλληλοβοήθεια και αλληλεγγύη, τη μεταξύ τούτων καλλιέργεια σχέσεων τεινουσών εις την εξυπηρέτησιν των κοινωνικών αναγκών» και αναπτύσσει ποικίλο έργο, όπως η μόρφωση Αλατσατοπαίδων, η δημιουργία χορωδίας, η διανομή βιβλίων και γραφικής ύλης στους άπορους μαθητές.

Λόγω της κρισιμότητας του θέματος της στέγασης στο Ηράκλειο ιδρύονται οικοδομικοί συνεταιρισμοί και σύνδεσμοι που παρέχουν βοήθεια στο θέμα της στέγασης. Ο *Σύνδεσμος Αστών Αστέγων Προσφύγων Νομού Ηρακλείου «Η Αμοιβαία»* συστήνεται το 1928 και διαλύεται το 1931, έχει ιδρυτικά μέλη περί τους 300 πρόσφυγες και αγοράζει έκταση 100 στρεμμάτων στα πρώην μουσουλμανικά νεκροταφεία στην Καινούργια Πόρτα, τα οποία διανέμει μετά από κλήρωση στα μέλη του τον Απρίλιο του 1930. Ο *Σύνδεσμος Αστών Αστέγων Προσφύγων Νομού Ηρακλείου «Η Καλύβη»* ιδρύεται το 1933 από προσφυγικές οικογένειες που έχουν εξωστεί από αστικές κατοικίες μετά την εκποίηση τους από την ΕΤΕ. Ο *Οικοδομικός Συνεταιρισμός Αστών Αστέγων Προσφύγων «Νέον Ηράκλειον»* ιδρύεται το 1934 και στα μέλη του εκποιούνται οικόπεδα εμβαδού 224-310 τ.μ. δυτικά της Λεωφόρου Ιωνίας.⁸⁹ Ο *Οικοδομικός Συνεταιρισμός Αστών Προσφύγων «Η Στέγη»* ιδρύεται το 1936, όπως και ο *Σύνδεσμος Απόρων Αστέγων Προσφύγων Ηρακλείου* και η *Ένωσις Αστικών Συννοικισμών ΕΑΠ Ηρακλείου «Ο Φοίνιξ»* το 1932.⁹⁰

Σταδιακά συγκροτούνται επαγγελματικοί σύλλογοι με σκοπούς σχετικούς με τις επαγγελματικές δραστηριότητες των προσφύγων όπως οι: *Ένωσις Αστών Προσφύγων*, *Ένωσις Επαγγελματιών Εμπόρων Προσφύγων*, *Ένωσις Αστών Προσφύγων*, *Αγροτικός Σύλλογος Προσφύγων Νομού Ηρακλείου*, *Σύνδεσμος Γεωργών Μικρασιατών Προσφύγων Νομού Ηρακλείου*, *Σύλλογος Κληρούχων Αγροτών Προσφύγων Νομού Ηρακλείου*, *Σύλλογος Γεωργών Προσφύγων Ατσαλένιου*, *Σύνδεσμος Κτηματιών Ανταλλακτέων Μεταναστών Ηρακλείου Κρήτης*.⁹¹

⁸⁹ Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες ...*, ό.π., σ.σ.156 – 159.

⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 217.

⁹¹ Στο ίδιο, σ. 216.

Η έλευση των Μικρασιατών προσφύγων στο Ηράκλειο είναι καθοριστική και για την εξέλιξη και ανάπτυξη του αθλητισμού καθώς ανάμεσα στους νεοφερμένους υπήρχαν άνθρωποι από τα αστικά κέντρα της Μικράς Ασίας με γνώση των αθλητικών πρακτικών. Ιδιαίτερη είναι η συμβολή τους στο «παιχνίδι του λαού», το ποδόσφαιρο, καθώς στις προσφυγικές γειτονιές του Ηρακλείου, οι κάτοικοι, εργάτες και αγρότες κατά το πλείστον, αναζητούν την πρόσβαση στην αθλητική δραστηριότητα ως διέξοδο και διασκέδαση από την σκληρή καθημερινότητα, αλλά και ως συμβολική δραστηριότητα που αναδεικνύει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, έναντι των ντόπιων, και συνδέεται με την προσφυγική ταυτότητα και μνήμη. Έτσι δημιουργούνται με πρωτοβουλία προσφύγων πολλά αθλητικά σωματεία, τα οποία αποτελούν μεταφορά των αθλητικών συλλόγων των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στη Μικρά Ασία και λειτουργούν και ως φορείς μνήμης. Αθλητικοί προσφυγικοί σύλλογοι ιδρύονται κυρίως σε περιοχές του Ηρακλείου με έντονη παρουσία του προσφυγικού στοιχείου (Ατσαλένιο, Νέα Βρυούλα, Κιζιλ Τάμπια, Νέα Αλικαρνασσός).

Την ιδέα της ίδρυσης του Ο.Φ.Η., για παράδειγμα, έχει ο Θεοδόσης Καρούσος, πρωταθλητής δρόμων ημιαντοχής Κωνσταντινούπολης, ο οποίος μαζί με άλλους πρόσφυγες αποφασίζουν την ίδρυσή του, τον Δεκέμβριο του 1925 (υπ' αριθμ. 1239/29.12.1925 απόφαση Πρωτοδικείου Ηρακλείου), συμμετέχουν στη διοίκηση και ως ποδοσφαιριστές⁹² και περιλαμβάνει ιδιαίτερο τμήμα πυγμαχίας που αποτελούνταν ως επί το πλείστον από Κωνσταντινοπολίτες και Σμυρναίους μποξέρ. Σύμβολό του είναι η ασπίδα, το αρχαιότερο αμυντικό όπλο, παραπέμποντας στην Αρχαία Ελλάδα. Πρωτοπορεί στο γυναικείο αθλητισμό, όπως συνέβαινε στους αθλητικούς συλλόγους των πόλεων της Μικράς Ασίας και από το 1928 διαθέτει ομάδα βόλεϊ γυναικών.

Την περίοδο 1923-1940 ιδρύονται από πρόσφυγες πολλοί αθλητικοί σύλλογοι, αναγνωρισμένοι με αποφάσεις του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, όπως η «Ένωση Γυμναστικών Οργανώσεων Ηρακλείου» (απόφαση 500/1924), ο «Νέος Αστήρ» (1927), η «Αθλητική Ένωση Ηρακλείου Κρήτης “Ο Εργοτέλης”» (απόφαση 1778/1929), ο «Ολυμπιακός Αθλητικός Όμιλος Ηρακλείου» (απόφαση 1350/1929), ο Αθλητικός Όμιλος Ηρακλείου «Ο Ηρακλής» (απόφαση 1189/1931), η «Αθλητική Ένωση Νέας Αλικαρνασσού ο “Ηρόδοτος”» (απόφαση 1498/1932). Ακόμη αναφέρονται στον τοπικό τύπο της εποχής ο «Αθλητικός Όμιλος “Ιωνία”

⁹² Ευγενία Λαγουδάκη, *Πρόσφυγες ...*, ό.π., σ.σ.156 – 159.
Λαγουδάκη να δω και άλλα

Ηρακλείου» (1932), η «Αθλητική Ένωσις Κωνσταντινουπόλεως» (1930), η «Ένωσις Ατσαλένιου» (1930), ο «Αθλητικός Όμιλος Αλικαρνασσέων» (1929) και ο «Αθλητικός Όμιλος Ηρακλείου ο “Ηρακλής”» (1931). Αναφέρονται και άτυπα σωματεία, μη αναγνωρισμένα με δικαστική απόφαση, την ύπαρξη των οποίων ευνοεί το φιλελεύθερο πνεύμα της βενιζελικής διακυβέρνησης. Μεταγενέστερα συστήνονται: Στα Νέα Βρύουλα η «Αθλητική Ένωσις Κατσαμπά» (Αρ. απόφασης 956/1949), που αργότερα ονομάστηκε «Αθλητική και Ποδοσφαιρική Εξόρμηση Κατσαμπά». Στο Ατσαλένιο ιδρύεται ο «Παναθλητικός Όμιλος Ατσαλένιου» (ΠΟΑ) με την υπ’ αριθμ. 638/1951 απόφαση και με σύμβολο το αμπελόφυλλο, καθώς οι πρόσφυγες της συνοικίας προέρχονται από τα Βουρλά και έχουν μάθει να αγαπάνε το αμπέλι και την καλλιέργειά του, την οποία μεταφέρουν στη νέα πατρίδα. Στα Νέα Αλάτσατα ιδρύεται ο Ποδοσφαιρικός και Αθλητικός Όμιλος «Η Μινωική» με την υπ’ αριθμ. 522/1959 απόφαση. Από τα παραπάνω αθλητικά σωματεία, ο ΟΦΗ, ο Ηρόδοτος και ο ΠΟΑ συνεχίζουν την πορεία τους μέχρι σήμερα.

Το ποδόσφαιρο εξ αρχής εντάσσεται στην ιδιαίτερη κουλτούρα των Μικρασιατών προσφύγων και όπως η μουσική, η διασκέδαση, η μαγειρική, αποτελεί τομέα πολιτισμικού προβαδίσματός έναντι των ντόπιων, με τους οποίους συναντώνται στο μοναδικό γήπεδο της εποχής, στα ιστορικά «Χεντέκια».⁹³ Τα αθλητικά σωματεία λαμβάνουν ονόματα και σύμβολα εμπνευσμένα, κατά κύριο λόγο, από τη Μικρά Ασία και το Βυζάντιο. Με επαναλαμβανόμενες τελετουργίες, όπως τη μνημόνευση νεκρών και κειμένων, αποτελούν τους πρώτους συλλογικούς φορείς μνήμης.

Μετά το 1922 και τον αναγκαστικό ξεριζωμό του ελληνισμού της Ανατολής, ακολουθούν η οικονομική κρίση του 1929 και η πόλωση στην πολιτική ζωή του τόπου (το στρατιωτικό κίνημα του Πλαστήρα και οι δικτατορίες του Παγκάλου και του Μεταξά). Κατά την εν λόγω περίοδο το ελληνικό κράτος ουδέν ενδιαφέρον επιδεικνύει για τη διαφύλαξη και προβολή της μνήμης και της πολιτισμικής κληρονομιάς των Μικρασιατών ή των τραυματικών εμπειριών της προσφυγιάς, ενδεχομένως αποφεύγοντας την αναμέτρηση με τις ευθύνες του στην πρόκλησή τους.⁹⁴ Κατά τα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, της Κατοχής και του Εμφυλίου, η

⁹³ Γιάννης Ζαϊμάκης, «Προσφυγική ταυτότητα και σωματειακός αθλητισμός στο Ατσαλένιο», εισαγωγή στο Γιώργος Μιμίκος, *Οκτώ δεκαετίες Π.Ο.Α....., ό.π.*, σ. 11.

⁹⁴ Χάρης Εξερχτόγλου, «Προσφυγική μνήμη και δημόσια κοινωνικότητα στο Μεσοπόλεμο», στο Αβδελά, Εξερχτόγλου, Λυριτζής (επιμ.) *Μορφές Δημόσιας Κοινωνικότητας στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο 2015, σ. 228.

σωματειακή δράση ατονεί. Ωστόσο η γνώση της συλλογικής οργάνωσης θα φανεί χρήσιμη στη σύσταση και δράση των αντιστασιακών ομάδων που δημιουργούνται στις προσφυγικές συνοικίες της Κρήτης, όπως στο Ατσαλένιο και στο Μασταμπά. Ο κοινός αγώνας κατά των δυνάμεων του Άξονα εξαλείφει τις διαφοροποιήσεις με τους γηγενείς και επιφέρει την πλήρη ενσωμάτωση των προσφύγων στον Εθνικό κορμό.

Στην περίοδο του μεσοπολέμου, και σε αντίστιξη με τη σιωπή και την αδράνεια της Πολιτείας, η έμπνευση και η καινοτόμος προσπάθεια της Μέλπω Μερλιέ, με τις εθνογραφικές ηχογραφήσεις ενός εξαιρετικού εύρους υλικού που περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό τραγουδιών από τη Μικρά Ασία που τραγουδούσαν πρόσφυγες και μαρτυρίες επιζώντων, οδηγεί στην ιδέα ενός ερευνητικού προγράμματος για τον πολιτισμό και την ιστορία του ξεριζωμένου ελληνισμού της Ανατολής που τελικά θα γεννήσει το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.⁹⁵ Την εν λόγω περίοδο το ρόλο του θεματοφύλακα της προσφυγικής μνήμης έχει αναλάβει σε μεγάλο βαθμό και με εξαιρετική επιτυχία η λογοτεχνία. Πρόσφυγες λογοτέχνες της «γενιάς του '30» όπως οι Στρατής Μυριβήλης, Ηλίας Βενέζης, Στρατής Δούκας, Φώτης Κόντογλου συγγράφουν εμπνεόμενοι από τον τόπο καταγωγής τους και τα προσωπικά τους βιώματα. Χαρακτηριστικά είναι τα έργα του Στρατή Δούκα *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* (1928) και του Ηλία Βενέζη *Το νούμερο 31328. Το βιβλίο της σκλαβιάς* (1931).

2.2 Η μεταπολεμική περίοδος έως τη Μεταπολίτευση.

Στο Ηράκλειο κατά την περίοδο αυτή η σωματειακή δράση κάμπτεται και σχεδόν διακόπτεται, σε αντίθεση με την ατομική δραστηριότητα των Μικρασιατών. Στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, καθώς ανδρώνεται η δεύτερη γενιά προσφύγων, το βασικό μέλημά τους είναι η προκοπή τους με σκληρή εργασία και η προσπάθεια να μορφωθούν οι νέοι, προκειμένου να ανατραπεί η εικόνα του κατατρεγμένου πρόσφυγα που θυματοποιείται και να αναδειχθεί αυτή του παραγωγικού και υπερήφανου πρόσφυγα που συμβάλλει τα μέγιστα στην οικονομική ζωή της πόλης.⁹⁶ Στην τοπική κοινωνία της περιόδου, οι πρόσφυγες διακρίνονται σε

⁹⁵ Mark Mazower, «Η φωνή της μαρτυρίας: Μέλπω Μερλιέ, η κοινωνιολογική φαντασία και η Καταστροφή», στο Εβίτα Αράπογλου (επιμ.) *Μικρασιατικός Ελληνισμός Σκέψεις και Δοκίμια*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Μουσείο Μπενάκη, 2022, σ.σ. 134-135.

⁹⁶ Χάρης Εξερζόγλου, «Η ιστορία της προσφυγικής μνήμης», στο Αντώνης Λιάκος (επιμέλεια - εισαγωγή.), *Το 1922 και οι πρόσφυγες. Μια νέα ματιά*, Νεφέλη, Αθήνα, 2011, σ. 241.

ποικίλους τομείς. Από τη βιομηχανία, τη βιοτεχνία, το εμπόριο και την αγροτική οικονομία μέχρι την πνευματική ζωή, τις επιστήμες και τους κοινωνικούς αγώνες.

Η Πολιτεία, και συνακόλουθα η Τοπική Αυτοδιοίκηση, κατά κανόνα αποφεύγει τη μνημόνευση της Μικρασιατικής Καταστροφής και του προσφυγικού ζητήματος. Ειδικά στο Ηράκλειο δεν ανεγείρεται ούτε ένα μνημείο και οι εκδηλώσεις μνήμης περιορίζονται στα ετήσια μνημόσυνα. Άλλωστε δεν υπάρχουν ενεργοί συλλογικοί φορείς που θα μπορούσαν να υποβάλουν σχετικά αιτήματα και να επιδιώξουν την ικανοποίησή τους. Με τη Χούντα των Συνταγματαρχών, μετά το 1967, η λήθη εξακολουθεί καθώς δίδεται προτεραιότητα στην ελληνοτουρκική φιλία, λόγω της συμμετοχής και των δύο κρατών στο ΝΑΤΟ. Ακόμη και μετά τη συμπλήρωση των 50 ετών από τη Μικρασιατική Καταστροφή η Πολιτεία δεν ανταποκρίνεται στα αιτήματα κάποιων φορέων για επίσημη αναγνώριση και δημιουργία ενός μουσειακού θεσμού.⁹⁷

Όμως η παράδοση του μικρασιατικού πολιτισμού και η διακριτή προσφυγική ταυτότητα καλλιεργείται μέσα στις οικογένειες και τις γειτονιές του Ηρακλείου και πανελληνίως γίνεται αισθητή στη λογοτεχνία, στη μουσική και στον κινηματογράφο.⁹⁸ Η ζωή στους γενέθλιους τόπους, η Καταστροφή και η πυρκαγιά της Σμύρνης, η σφαγή και η έξοδος του μικρασιατικού πληθυσμού, οι προσφυγικές γειτονιές παραστατικά αποδίδονται από λογοτεχνικά έργα της εποχής, όπως τα *Ματωμένα Χώματα* (1962) της Δ. Σωτηρίου, *Τ' Αϊβαλί η πατρίδα μου* (1962) του Φ. Κόντογλου, τη *Λωξάνδρα* (1963) της Μ. Ιορδανίδου και *Στον Χατζηφράγκου* (1963) του Κ. Πολίτη. Εμβληματικά έργα παραμένουν η ταινία του Βασίλη Μάρου *Η τραγωδία του Αιγαίου* (1961) και οι φωτογραφίες της Νέλλυ Σεραϊδάρη (Nelly).⁹⁹ Γίνεται φανερό ότι η προσφυγική μνήμη βρίσκει μια άλλη απήχηση στην ελληνική κοινωνία και, σταδιακά, ο καημός της προσφυγιάς γίνεται καημός της ρωμιοσύνης, τα συναισθήματα και οι ιδέες της μετασχηματίζονται σε μια εθνο-λαϊκή ιδεολογία,¹⁰⁰ όπως προκύπτει από τη μεγάλη απήχηση των έργων «Μικρά Ασία» του Καλδάρα και «Άγιος Φεβρουάριος» του Δ. Μούτση (1972). Προαναγγέλλεται έτσι ο μετασχηματισμός της προσφυγικής μνήμης της επόμενης περιόδου.

⁹⁷ Μιχάλης Βαρλάς, ό.π. σ. 165.

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 196.

⁹⁹ Μιχάλης Βαρλάς, ό.π., σ.σ. 158-159

¹⁰⁰ Αντώνης Λιάκος «Το 1922 και εμείς», στο *Το 1922 και οι Πρόσφυγες μια νέα ματιά...*, ό.π., σ. 12.

2.3 Η περίοδος από το 1974 μέχρι το 2022 και τα τελευταία έτη.

Την περίοδο αυτή παρατηρείται μια έκρηξη της μνημονικής της προσφυγιάς και της συλλογικής δράσης.¹⁰¹ Σ' αυτό συντελεί το μεταπολιτευτικό κλίμα που επιτρέπει την ενασχόληση και τη δημόσια, πλέον, συζήτηση γύρω από τις σκοτεινές και τραυματικές περιόδους του παρελθόντος, όπως ο Εμφύλιος Πόλεμος και η Μικρασιατική Καταστροφή. Το πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής, ιδιαίτερα μετά την επικράτηση του ΠΑΣΟΚ το 1981 και τον περαιτέρω εκδημοκρατισμό της ελληνικής κοινωνίας, ευνοεί μια διαφορετική θεώρηση του μικρασιατικού Ελληνισμού. Η προσφυγική εμπειρία, που μέχρι τότε είχε ως βασικούς άξονες το έθνος, τη θρησκεία και την «ηρωική πλευρά του μικρασιατικού δράματος»,¹⁰² με αποκορύφωμα την Καταστροφή, επανεγγράφεται με την αριστερή οπτικής της φιλίας των λαών (που ήδη έχει αποτυπωθεί στους στίχους του Πυθαγόρα στο δίσκο *Μικρά Ασία* (1972) αλλά και ως ύμνο στον αντιδυτικό τρόπο ζωής (όπως συμβαίνει στην ταινία *Ρεμπέτικο* του Κώστα Φέρη).¹⁰³ Η λογοτεχνία, το θέατρο και η τηλεόραση ανασυνθέτουν τη μικρασιατική τραγωδία, ανατροφοδοτούν με εικόνες την προσφυγική μνήμη και τη ζωή στις χαμένες πατρίδες με τρόπο υπερατομικό και διαμορφώνουν τις προσλαμβάνουσες ώστε οι επόμενες γενιές και προσλάβουν την ιστορική γνώση με εύληπτο και παραστατικό τρόπο.¹⁰⁴ Εμβληματικά είναι εδώ τα έργα της Έλλης Παπαδημητρίου *Κοινός Λόγος* στη δεκαετία του 1970, η σειρά ντοκιμαντέρ του Άρη Καραϊσκάκη για την ΕΡΤ με τίτλο *Το Ρίζωμα*, (1987-1988), η συλλογή μαγνητοφωνημένων προφορικών μαρτυριών από το Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού στην Καλαμαριά, που ξεκινά το 1997, και οι μαγνητοσκοπημένες αυτοβιογραφικές συνεντεύξεις από το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού που συγκροτείται το 1997.¹⁰⁵

Σημαντικό ρόλο στην αναζωπύρωση της μνήμης έχει και η βιολογική έκλειψη της πρώτης γενιάς προσφύγων, η οποία είχε τη βιωματική μνήμη των γεγονότων, και η ενσωμάτωση ποικιλότροπα στην ελληνική κοινωνία της επόμενης γενιάς. Στα πλαίσια

¹⁰¹ Χάρης Εξεργόγλου, «Η ιστορία της προσφυγικής μνήμης»,..., ό.π. σ.196.

¹⁰² Μιχάλης Βαρλάς, ό.π., σ. 166

¹⁰³ Χάρης Αθανασιάδης, *Τα αποσυρθέντα βιβλία: Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα 1858-2008*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015, σ.64.

¹⁰⁴ Μιχάλης Βαρλάς, ό.π., σ. 173.

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σ.σ. 169-171.

αυτής της πραγματικότητας παρατηρείται μία γενικότερη έξαρση ίδρυσης νέων πολιτιστικών συλλόγων μεταξύ προσφύγων ή επαναλειτουργίας παλαιότερων, οι οποίοι είχαν αναστείλει τη λειτουργία τους τα τελευταία χρόνια. Στο επίκεντρο αυτού του ενδιαφέροντος για τη συλλογική μνήμη του προσφυγικού ελληνισμού είναι κυρίως η μουσική, οι χοροί, η γαστρονομία, η λαϊκή τέχνη αλλά και η έμφαση στην ιστορική εμπειρία των προσφύγων της Μικράς Ασίας, τάσεις που δικαιολογούνται και από την γενικότερη κοινωνική ευημερία της περιόδου εκείνης.

Η μνημονική στροφή αποτυπώνεται και νομοθετικά με το Π.Δ. 46/1986, δυνάμει του οποίου ανακηρύσσεται η 14^η Σεπτεμβρίου ως Ημέρα Εθνικής Μνήμης για τα θύματα της Μικρασιατικής Καταστροφής του 1922.¹⁰⁶ Την περίοδο της δεύτερης διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ γίνεται από το κράτος δεκτό το αίτημα για την αναγνώριση της Γενοκτονίας των Ποντίων και ρυθμίζεται νομοθετικά από τη Βουλή των Ελλήνων το 1994, ορίζοντας την 19η Μαΐου, ως ημέρα εθνικής μνήμης για τον ποντιακό ελληνισμό (Ν. 2193/1994). Η επιτυχία του ποντιακού στοιχείου κινητοποιεί και τις υπόλοιπες μικρασιατικές οργανώσεις. Με τη βοήθεια σοσιαλιστών βουλευτών μικρασιατικής καταγωγής, οι υπόλοιπες μικρασιατικές οργανώσεις διεκδικούν την αναγνώριση της Γενοκτονίας των ελληνικών πληθυσμών στο σύνολο της Μικράς Ασίας και το πετυχαίνουν με το νόμο 2645 του 1998, με τον οποίο καθιερώθηκε η 14η Σεπτεμβρίου ως ημέρα εθνικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων της Μικράς Ασίας από το τουρκικό κράτος. Να σημειωθεί εδώ ότι ο όρος «Γενοκτονία» δημιούργησε αντιπαραθέσεις σε επίπεδο ιστορικής έρευνας και εκπεφρασμένες αντιρρήσεις για το εάν τα ιστορικά συμβάντα φανερώνουν συνειδητή γενοκτονική απόφαση των Οθωμανών, με μέρος της επιστημονικής κοινότητας να τάσσεται υπέρ του όρου «Εθνοκάθαρση». Ωστόσο ο διασταλτικός ορισμός που υιοθέτησε το 1948 ο ΟΗΕ για το έγκλημα της Γενοκτονίας, η διαδικασία αναγνώρισης της Γενοκτονίας των Αρμενίων από το γαλλικό Κοινοβούλιο, σε συνδυασμό με την αντίδραση ισχυρών πολιτικά και κοινωνικά ομάδων Ποντίων και Μικρασιατών στην πολύχρονη λήθη της Μικρασιατικής Καταστροφής από το επίσημο κράτος (αρχής γενομένης από τη μεταξική δικτατορία έως και τη φιλοτουρκική πολιτική της χούντας), οδηγούν στην αναγνώριση αυτή, ως αναπόδραστη πολιτική απόφαση, πρωτίστως, και μόνο δευτερευόντως ως ιστορική ερμηνεία.¹⁰⁷ Το ελληνικό κράτος κατόπιν πιέσεων

¹⁰⁶ Χάρης Εξερζόγλου, «Η ιστορία της, ό.π., σ. 199

¹⁰⁷ Χάρης Εξερζόγλου, *Η Δημόσια*, ό.π., σ.σ. 236-251.

προσφυγικών σωματείων ενσωμάτωσε, μόλις το 2005, την ιστορία του ποντιακού ελληνισμού στο εγχειρίδιο ιστορίας της Γ' Λυκείου, ενώ για χρόνια από τα σχολικά βιβλία απουσίαζε ο «μικρασιατικός ελληνισμός». Ενδεικτικό αυτής της έξαρσης της μνήμης, σε αντίθεση με τις προηγούμενες δεκαετίες, είναι η δημόσια συζήτηση σχετικά με το εγχειρίδιο της Έκτης Δημοτικού που συντάχθηκε από τη συγγραφική ομάδα της ιστορικού Μ. Ρεπούση και τελικά αποσύρθηκε το 2008.¹⁰⁸

Μέσα στο κλίμα της περιόδου, στο Ηράκλειο δημιουργούνται πολλά προσφυγικά σωματεία με σημείο αναφοράς τους ιδιαίτερους τόπους καταγωγής, με τους οποίους οι πρόσφυγες δεύτερης και τρίτης γενιάς δημιουργούν μια φανταστική σύνδεση και με βασικούς καταστατικούς σκοπούς τη διάσωση και διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς των Μικρασιατών και τη συνοχή και σύσφιξη των σχέσεων των μελών τους. Τα σωματεία της εποχής έχουν στοιχεία πολιτιστικών και εξωραϊστικών συλλόγων τονίζοντας την μικρασιατική πολιτισμική ιδιαιτερότητα και προάγοντας τη γνώση της και την ανατροφοδότηση της μνήμης των «χαμένων πατρίδων». Για τους σκοπούς αυτούς, σε συστηματική βάση και πάντα με το άρωμα της Μικράς Ασίας, οργανώνουν μουσικές και χορευτικές εκδηλώσεις με τραγούδια και χορούς από τους τόπους καταγωγής, εκδίδουν περιοδικά και ημερολόγια με θέματα που άπτονται της μικρασιάτικης κουλτούρας, διοργανώνουν διαλέξεις, συστήνουν τμήματα παραδοσιακών χορών, χορωδίας, μαγειρικής, οργανώνουν ταξίδια στους γενέθλιους τόπους, αναπτύσσουν σχέσεις με τους συλλόγους των Τουρκοκρητικών, συλλέγουν κειμήλια και προφορικές μαρτυρίες. Είναι ιδιαίτερη η συμβολή τους στη διατήρηση του μνημονικού αποθέματος και αυτό γιατί πολλοί από τους πρόσφυγες της πρώτης γενιάς – που διατηρούσαν τη μνήμη, τα ήθη και τα έθιμα και γνώριζαν την ιστορία από τα κάτω και από πρώτο χέρι – έχουν πεθάνει, οι συνοικισμοί εξαιτίας της αστυφιλίας και της αντιπαροχής έχουν αλλάξει μορφή και η τρίτη γενιά έχει πλέον σε μεγάλο βαθμό ενσωματωθεί στον βασικό κρητικό κορμό. Στο κέντρο της συλλογικής δράσης βρίσκεται η προσπάθεια το παρελθόν να καταστεί χρήσιμο για το παρόν, επιλέγοντας τις αντίστοιχες πτυχές του και την πρακτικότητα έναντι της ιστορικότητας.¹⁰⁹

Στην πραγματικότητα οι σύλλογοι καλύπτουν το κενό της τοπικής αυτοδιοίκησης, η οποία σχεδόν αποκρύπτει το θέμα του Μικρασιατικού Ελληνισμού

¹⁰⁸ Χάρης Αθανασιάδης, *Τα αποσυρθέντα...*, όπ. σ.σ., 11-16, Χάρης Εξεργόγλου, «Η ιστορία της,» ό.π. σ. 200.

¹⁰⁹ Αιμιλία Σαλβάνου, ό.π. σ.212

και Πολιτισμού και έχει περιοριστεί αποκλειστικά στα ετήσια καθιερωμένα μνημόσυνα, και όλα αυτά σε μια πόλη που το 35% και πλέον του πληθυσμού της έλκει την καταγωγή του από την καθ' υμάς Ανατολή. Ως προς το θέμα της ανάδειξης και διατήρησης της προσφυγικής μνήμης η πόλη του Ηρακλείου, με αρνητικό πρόσημο, διαφοροποιείται από άλλες προσφυγικές περιοχές της Ελλάδας, στις οποίες γύρω από συλλογικές οργανώσεις αναπτύσσονται σημαντικοί θεσμοί μελέτης του μικρασιατικού ελληνισμού και συλλογής τεκμηρίων και πληροφοριών σχετικά με αυτόν, αναπτύσσεται σημαντική εκδοτική και συγγραφική δραστηριότητα και με την πρόνοια της Πολιτείας ανεγείρονται σχετικά μνημεία.

Σύλλογοι που συστήνονται την περίοδο αυτή στο Ηράκλειο Κρήτης είναι : (α) ο *Πολιτιστικός Σύλλογος Νέας Αλικαρνασσού «Η Αρτεμησία»* με τη με αριθμ. 79/7.6.1979 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, (β) ο *Μικρασιατικός Σύλλογος Νομού Ηρακλείου* με τη με αριθμ. 93/13.5.1982 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, (γ) ο *Σύλλογος Μικρασιατών Κρήτης «Ο Άγιος Πολύκαρπος»* με τη με αριθμ. 43/1983 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου (βλ. έγγραφο Πβ1.), (δ) ο *Σύλλογος Αλατσατιανών Ηρακλείου* με τη με αριθμ. 443/1983 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου (βλ. έγγραφο Πβ2), (ε) ο *Παγκρήτιος Σύλλογος Ποντίων* με τη με αριθμ. 125/1984 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, (στ) ο *Μουσικός Σύλλογος «Ιωνία Αηδών» Νέας Αλικαρνασσού* με τη με αριθμ. 445/1996 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, (στ) ο *Μικρασιατικός Παραδοσιακός Σύλλογος Σμυρναίων* με τη με αριθμ. 55/2003 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, (ζ) ο *Σύλλογος Καππαδοκών Μικρασιατών Κρήτης «Η Καππαδοκία»* με τη με αριθμ. 801/2007 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, (η) ο *Πολιτιστικός Σύλλογος Κωνσταντινουπολιτών και Μικρασιατών Κρήτης* με τη με αριθμ. 1958/2019 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, (θ) ο *Σύλλογος Καραμπουρνιωτών Ηρακλείου- Ο Άγιος Γεώργιος* με τη με αριθμ. 386/2010 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου.

Παρά τις διαφοροποιήσεις τους, οι εν λόγω σύλλογοι έχουν κοινό και κυρίαρχο σημείο δράσης τη διατήρηση και την έκφραση της συνολικής μικρασιάτικης κουλτούρας στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου, η οποία χαρακτηρίζεται από ισχυρή κρητική ταυτότητα. Βασικά μέσα δράσης τους είναι οι εκδηλώσεις διαφόρων ειδών, από τα μουσικοχορευτικά και θεατρικά δρώμενα μέχρι τις εικαστικές εκθέσεις, οι εκδηλώσεις γευσιγνωσίας, οι διαλέξεις, τα ταξίδια στους τόπους καταγωγής, οι εκδόσεις κ.ά. Τομή στα πολιτιστικά δρώμενα τη πόλης απετέλεσε η καθιέρωση του

«Μουσικού Αύγουστου» τον Αύγουστο τους 1980, με εμπνευστή και ιδρυτή τον Μάνο Χατζιδάκι, ο οποίος, καθόρισε την πολιτιστική πορεία της πόλης. Από τη δεκαετία του 1980 χρονολογείται και το μεγάλο άνοιγμα προς την τοπική κοινωνία των μικρασιατικών συλλόγων, οι οποίοι κάθε καλοκαίρι συμμετέχουν με σχετικές πολιτιστικές εκδηλώσεις στο καθιερωμένο, πλέον, Φεστιβάλ της πόλης.

Όμως ενώ στην υπόλοιπη Ελλάδα και κυρίως στις πόλεις όπου εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες, από το 2000 και εξής παρατηρείται μια έκρηξη της μικρασιατικής μνήμης που κάνει αισθητή την παρουσία της στη δημόσια σφαίρα με αρωγό την Πολιτεία, με τη δημιουργία ιστορικών εκθέσεων, μνημείων, μουσείων, εκδόσεων και Κέντρων, το Ηράκλειο ολιγωρεί. Μόλις στις 30 Μαρτίου του 2014, όπως αναφέρει η απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Ηρακλείου, με αριθμ. 250/19-3-2014 (πρακτικό με αριθμ. 7) (βλ. έγγραφο Πγ1.) γίνονται τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου Μικρασιατικού Ελληνισμού, στο μικρό πάρκο στη συμβολή των λεωφόρων Κνωσού και Ιωνίας, φιλοτεχνημένο από τον Γιάννη Παρμακέλη, μετά από πολύχρονες προσπάθειες και αναβολές και με τη συνεργασία του Δήμου Ηρακλείου με τους τοπικούς Μικρασιατικούς Συλλόγους. Η απόφαση για τη δημιουργία μνημείου για τα θύματα της Μικρασιατικής Καταστροφής, και μάλιστα σε κεντρικό σημείο της πόλης του Ηρακλείου στο Ενετικό λιμάνι, είχε ληφθεί χρόνια πριν, με την υπ' αριθμ. 730/9-12-2002 απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου (βλ. έγγραφο Πγ2.) και με την υπ' αριθμ. 124/28-2-2005) απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου (βλ. έγγραφο Πγ3.). Μετά από πολλές παλινωδίες και καθυστερήσεις και με την πίεση και βοήθεια των προσφυγικών σωματείων, έστω και καθυστερημένα, τελικά αυτό υλοποιήθηκε το 2014.

Ενδεικτικό της δυναμικής της σωματειακής δράσης των Μικρασιατικών Συλλόγων στο Ηράκλειο είναι η δημιουργία κατά τα τελευταία χρόνια νέων συλλόγων. Μεταξύ αυτών οι υπογράφοντες το παραπάνω αίτημα «Σύλλογος Ιστορικής Μνήμης και Ανάπτυξης Νέας Αλικαρνασσού «Η Αλικαρνασσός»», (Αριθμός Διάταξης 34/2020 Ειρηνοδικείου Ηρακλείου), στους σκοπούς του οποίου περιλαμβάνονται η «έρευνα, μελέτη και προβολή όλων των στοιχείων που συγκροτούν την ιστορία και τον πολιτισμό του Μικρασιατικού Ελληνισμού και ιδιαίτερα των Αλικαρνασσέων πριν και μετά το 1922». Επίσης συστήνονται πολιτιστικοί σύλλογοι στο Ηράκλειο και στον ευρύτερο νομό με άρωμα Μικράς Ασίας, όπως ο *Πολιτιστικός Εξωραϊστικός Σύλλογος Θρακιωτών, η Θράκη* (με

αριθμ.543/95 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου), ο *Σύλλογος Μικρασιατών και Φίλων Καρδουλιανού* (Αριθμός Διάταξης 8/2015 Ειρηνοδικείου Καστελλίου), ο *Σύλλογος Ποντίων Χερσονήσου* (με αριθμ. 114/2010 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου) κ.α.

Ο πολυκερματισμός των συλλόγων κατά την εν λόγω περίοδο, παρά την κοινή προσφυγική ταυτότητα και μνήμη, έχει διπλή ανάγνωση αφού αφενός καταδεικνύει το δυναμισμό και την διαφύλαξη της πολιτισμικής κληρονομιάς εκ μέρους των προσφύγων δεύτερης και τρίτης γενιάς, αφετέρου, όμως, δυσχεραίνει την ενότητα, τη συνεργασία και τις διεκδικήσεις προς την Πολιτεία. Όλα αυτά τα χρόνια στις ετήσιες μνημονικές τελετές για τη Μικρασιατική Καταστροφή και στις αντίστοιχες πολιτιστικές εκδηλώσεις παρατηρείται ξεχωριστή εκπροσώπηση και δράση των συλλόγων. Η συνθήκη αυτή, σε συνδυασμό με τοπικιστικούς, πολιτικούς και προσωπικούς ανταγωνισμούς, δεν συμβάλλουν σε ένα αρραγές μέτωπο που θα έχει την δυνατότητα να υποβάλει συντεταγμένα και ενιαία αιτήματα, αλλά και να προβεί σε δράσεις μεγαλύτερης εμβέλειας και δυναμικής.¹¹⁰ Εκτός αυτού ακόμη και τα πολυμελή προσφυγικά σωματεία, όπως ο *Σύλλογος Μικρασιατών Κρήτης «Ο Άγιος Πολύκαρπος»*, ο *Σύλλογος Αλατσατιανών Ηρακλείου*, ο *Πολιτιστικός Σύλλογος Νέας Αλικαρνασσού «Η Αρτεμισία»*, έχουν περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες προερχόμενες κυρίως από εισφορές και δωρεές των μελών, προκειμένου δε να διοργανώσουν αξιόλογες εκδηλώσεις έχουν ανάγκη τη συνδρομή της Πολιτείας (της Περιφέρειας και του Δήμου).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΕΝΟΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

1. Η έναρξη των προσπαθειών.

Με την είσοδο στον 21^ο αιώνα της παγκοσμιοποίησης και της πολυπολιτισμικότητας, παρατηρείται διεθνώς μια αναβίωση του ενδιαφέροντος για τις ιδιαίτερες πολιτισμικές και κοινωνικές ταυτότητες και κουλτούρες, καθώς και μια στροφή στις ιστορικές ρίζες των επιμέρους κοινοτήτων. Ολοένα και περισσότερο γίνεται κοινός τόπος ότι «όλοι είμαστε προϊόντα της Ιστορίας» και ότι, εντέλει, δεν

¹¹⁰ Ελένη Ιωαννίδου, «Συλλογική οργάνωση.., ό.π.,σ.σ.144-145.

μπορούμε να κατανοήσουμε το παρόν εάν δεν γνωρίζουμε σε βάθος το παρελθόν. Έτσι, η γνώση της Ιστορίας καθίσταται μια διεργασία αυτογνωσίας σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, απαραίτητη για να σκεφτούμε σε ποια κατεύθυνση θα κινηθούμε στο μέλλον, ενόψει της ολοένα αυξανόμενης κοινωνικοπολιτικής σύγχυσης της εποχής.¹¹¹ Άλλωστε, οι εξαντλητικοί ρυθμοί της καπιταλιστικής παραγωγής, η κατάρρευση των ιδεολογιών με αποκορύφωμα το 1989, η ταχύτητα και η υλικότητα της εποχής δημιουργούν μια έντονη αστάθεια του εαυτού που αναζητά τρόπους ανανοηματοδότησης του παρόντος και ψήγματα αυθεντικότητας. Επιπλέον, η συλλογική μνήμη προσπαθεί να συμβάλει στη δημιουργία ενός παγκόσμιου ιδανικού που θα ανταποκριθεί σε αιτήματα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η δικαιοσύνη και η ισοτιμία, καθώς και στα κοινωνικά αιτήματα στήριξης των μειονοτήτων και των αδύναμων ομάδων. Συλλογικότητες και δρώντα υποκείμενα από διαφορετικές θέσεις εμπλέκονται στην επαναδιαπραγμάτευση του παρελθόντος που τους αφορά, όχι αυτοαναφορικά αλλά σε συνάρτηση με το ευρύτερο κοινωνικό γίνεσθαι.¹¹²

Η χρονική απόσταση από τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής, η έλευση στο κοινωνικό προσκήνιο των επόμενων γενεών προσφύγων, η τοποθέτηση των τραυματικών εμπειριών στα συνολικά ιστορικά συμφραζόμενα της εποχής, η καλύτερη κατανόηση των πολιτισμικών και εθνικών «άλλων» δημιουργούν σταδιακά, με την έλευση της νέας χιλιετίας, τις προϋποθέσεις της ιστορικοποίησης, δηλαδή της επανοικίωσης του παρελθόντος στο παρόν.¹¹³ Περαιτέρω, ολοένα και περισσότερο οι διοικήσεις και τα μέλη των συλλόγων συνειδητοποιούν ότι ελάχιστη σημασία έχει, πλέον, η προβολή της ιδιαίτερης τοπικότητας της μικρασιατικής καταγωγής και ότι η τέταρτη γενιά Μικρασιατών συνομιλεί διαφορετικά με τα γεγονότα της Καταστροφής και αναδεικνύει μια εξελιγμένη συλλογική ταυτότητα.

Όλα αυτά οδήγησαν το 2012 στην πρώτη επίσημη προσπάθεια δημιουργίας ενός ενιαίου Φορέα, ενός Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού στο Ηράκλειο, με πρωτοβουλία της 4^{ης} Δημοτικής Ενότητας του Δήμου. Δεν είναι τυχαίο ότι στο εν λόγω νότιο δημοτικό διαμέρισμα του Δήμου περιλαμβάνονται συνοικίες με πυκνή παρουσία δημοτών μικρασιατικής καταγωγής, όπως αυτές του Ατσαλένιου (Νέες

¹¹¹ Ραϋμόνδος Αλβανός, *Ο ελληνικός εμφύλιος. Μνήμες σε πόλεμο και σύγχρονες πολιτικές ταυτότητες*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2023, σ.σ. 28-29.

¹¹² Χάρης Εξεργόγλου, *Η Δημόσια*, ό.π., σ.σ. 29, 45, 118.

¹¹³ Αντώνης Λιάκος, *Πώς το παρελθόν*, ό.π., σ.σ. 217-218.

Κλαζομενές), του Μπεντεβή, της Ηλιούπολης, της Φορτέτσας κ.ά., και πολλοί από τους κατοίκους είναι μέλη των προσφυγικών συλλόγων με συμμετοχή και στη διοίκηση αυτών. Έτσι, έχει ήδη επιτευχθεί η ζύμωση του θέματος με παρακίνηση των μικρασιατικών συλλογικών φορέων, αλλά και με την ένθερμη υποστήριξη Μικρασιατών της εν λόγω δημοτικής ενότητας, όπως ο Πρόεδρος της κατά τον άνω χρόνο, Κώστας Σταμούλος.

Στη συνεδρίαση της 19ης Δεκεμβρίου 2012 παρίστανται, μετά από σχετική πρόσκληση, οι εκπρόσωποι των εξής Μικρασιατικών Συλλόγων: ο Νικόλαος Κόκαλης, πρόεδρος του Συλλόγου «Άγιος Πολύκαρπος», η Μαρία Αναπλιώτη, Γενική Γραμματέας του Συλλόγου «Αρτεμισία», ο Κωνσταντίνος Καλυβάς, πρόεδρος του Συλλόγου «Αλατσατιανών Νομού Ηρακλείου», ο Γεώργιος Μαρταβατζής, πρόεδρος του Συλλόγου Καπαδοκών, η Ιουλία Μαρμαρέλη, πρόεδρος του Πολιτιστικού Συλλόγου Φορτέτσας, ο Εμμανουήλ Σγουράκης, πρόεδρος του Πολιτιστικού Συλλόγου Ηλιούπολης, ο Βάιος Αϊνατζόπουλος, πρόεδρος του Συλλόγου Ποντίων, καθώς και άλλα μέλη των διοικήσεων των συλλόγων. Επίσης, παρίστανται ο αντιδήμαρχος του Δήμου Ηρακλείου, μικρασιατικής καταγωγής, Νίκος Δημόπουλος, και ο Σεβασμιώτατος Αρχιεπίσκοπος Κρήτης κ. κ. Ειρηναίος, ο οποίος κατά τη διαλογική συζήτηση του θέματος όχι μόνο συμφωνεί με την ίδρυση του Κέντρου, αλλά υπόσχεται και την αμέριστη συμπαράσταση της Εκκλησίας.

Οι παριστάμενοι, συμφωνώντας απολύτως στην ανάγκη δημιουργίας του Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού στην πόλη, αποφασίζουν παμψηφεί την έναρξη της διαδικασίας ίδρυσής του. Για τον σκοπό αυτό, εκλέγουν τετραμελή Επιτροπή—αποτελούμενη από τον Αντιδήμαρχο κ. Δημόπουλο και τους κ.κ. Κ. Σταμούλο, Κ. Καλυβά, Ε. Χατζηγιάγκου και Μ. Αναπλιώτη—στην οποία αναθέτουν τη σύνταξη και επεξεργασία σχεδίου καταστατικού. Το σχέδιο αυτό θα αφορούσε τη σύσταση και λειτουργία του Κέντρου και θα συντασσόταν με βάση τα ισχύοντα καταστατικά ανάλογων οργανισμών που ήδη λειτουργούν σε άλλους ελληνικούς Δήμους. Στόχος είναι το προσχέδιο να τεθεί προς συζήτηση και ψηφοφορία στην 4η Δημοτική Ενότητα και, εν συνεχεία, να υποβληθεί στο Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Ηρακλείου για τις περαιτέρω ενέργειες. Για την εν λόγω συνεδρίαση εκδίδεται σχετικό δελτίο τύπου με ημερομηνία 21.12.2012 (Βλ. Έγγραφα IV.- 1.).¹¹⁴

¹¹⁴ Πρακτικό 4^{ης} Δημοτικής Ενότητας Δήμου Ηρακλείου με χρονολ. 19.12.2012.
<https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2012/4h-dhmotikh-koinothta-21122012.html> ημ.προσβ.
16.5.2026

1.2.Οι Επιδράσεις

Στη λήψη της άνω απόφασης, οπωσδήποτε, συντέλεσε η συγκρότηση κυρίως από το 2000 και εξής, σε πανελλήνια βάση, του Κέντρων Μικρασιατικού Πολιτισμού με την αρωγή της Πολιτείας και πρωτοβουλία ιδιωτών. Έχουν ήδη συσταθεί και αναπτύξει εξαιρετική δράση: (α) Το Κέντρο Σπουδής και Ανάδειξης Μικρασιατικού Πολιτισμού (ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ.), Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) του Δήμου Νέας Ιωνίας Αττικής, το 2003 (Φ.Ε.Κ. αρ. 646/τ.Β'/2003) με σκοπό την περισυλλογή, διάσωση, διατήρηση και μετάδοση των στοιχείων της Ιστορίας και του Πολιτισμού των Ελλήνων της καθ' ημάς Ανατολής, ειδικότερα της Μικράς Ασίας, του Πόντου, της Ανατολικής Θράκης και της Κωνσταντινουπόλεως,¹¹⁵ (β) Το Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού (Ι.Α.Π.Ε.), με έδρα την Καλαμαριά Θεσσαλονίκης το 1994, Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου του Δήμου Καλαμαριάς, με σκοπό την συμβολή στη διάσωση, διατήρηση και διάδοση της ιστορίας των προσφύγων και στην ανάδειξη της ιστορικής ταυτότητας του προσφυγικού ελληνισμού στο σύνολό του,¹¹⁶ (γ) Το Κέντρο Μικρασιατικού Πολιτισμού Δήμου Καισαριανής, με έδρα την Καισαριανή, το 1994, αυτοτελές νομικό πρόσωπο – του οποίου το διοικητικό συμβούλιο διορίζεται από το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης και εκπροσωπείται από όλες τις δημοτικές παρατάξεις - με σκοπό την ανάδειξη της φυσιογνωμίας της πόλης, μέσα από όλη την ιστορική της διαδρομή, με τη συγκέντρωση, καταγραφή, επεξεργασία και παρουσίαση του ιστορικού υλικού (εκδόσεις, εκθέσεις, παρουσιάσεις κ.λπ.),¹¹⁷ (δ) Το Κέντρο Έρευνας και Μελέτης της Μικρασιατικής Ερυθραίας (Κ.Ε.Μ.Μ.Ε.), με έδρα τη Νέα Ερυθραία του Δήμου Κηφισίας, το 1981, αρχικά ως χορευτικός όμιλος και πνευματικό κέντρο του τότε Δήμου Νέας Ερυθραίας, με σκοπό την περισυλλογή, διάσωση, διατήρηση και προβολή της ιστορίας και του πολιτισμού των Ελλήνων της Ερυθραίας Χερσονήσου της Μικράς Ασίας.¹¹⁸

Επίσης έχουν ήδη ιδρυθεί Μουσεία Μικρασιατικού Πολιτισμού, όπως το εμβληματικό Μουσείο Μικρασιατικού Ελληνισμού «Φιλώ Χαϊδεμένου» στη Νέα

¹¹⁵ <https://kemipo-neaionia.gr/>, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)

¹¹⁶ <https://iape.org.gr/>, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)

¹¹⁷ <https://kaisariani.gr/kentro-mikrasiatikoy-politismoy-dimoy-kaisarianis/>, (ημ.προσβ. 16.5.2026)

¹¹⁸ https://www.kemme.gr/p/blog-page_20.html, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)

Φιλαδέλφεια – Νέα Χαλκηδόνα Αττικής, το 2007. Δημιουργός και ψυχή του υπήρξε η μικρασιάτισσα από τα Βουρλά, Φιλιά Χαϊδεμένου, η οποία σε μεγάλη ηλικία τη δεκαετία του '90 ξεκίνησε την περισυλλογή κειμηλίων, ζητώντας τη βοήθεια των απανταχού Μικρασιατών, προκειμένου αυτά να εκτεθούν σε ένα σύγχρονο μουσειακό χώρο. Για κάποιο διάστημα στεγάστηκαν στο κτίριο του Παγκόσμιου Πολιτιστικού Ιδρύματος Ελληνισμού της Διασποράς (ΦΕΚ 811Β'/8-9-1997). Το 2005 με τη συνεργασία του Υπουργείου Πολιτισμού και του δήμου Ν. Φιλαδέλφειας άρχισε η υλοποίηση του Μουσείου που εγκαινιάστηκε το 2007. Τα εκθέματα παρουσιάζονται σε ενότητες ξεδιπλώνοντας την ιστορία του ελληνισμού της Μικράς Ασίας ενώ τονίζεται η σχέση ταυτότητας και μνήμης μέσα από οικογενειακές και ατομικές αναμνήσεις. Παρουσιάζονται εικόνες και κείμενα σχετικά με την Καταστροφή, τους πρώτους προσφυγικούς συνοικισμούς, την ανταλλαγή των πληθυσμών και συνοδεύονται από διηγήσεις και προσωπικές μαρτυρίες ανθρώπων που έζησαν τα γεγονότα και από απλά καθημερινά αντικείμενα και φωτογραφίες. Εκτίθενται αντικείμενα που διασώθηκαν και ακούγεται η ανατολίτικη μουσική που επιτείνει το συναίσθημα ενώ γίνεται σύνδεση με το σύγχρονο προσφυγικό ζήτημα.¹¹⁹

Ανά την Ελλάδα και κυρίως σε τόπους με έντονο το μικρασιάτικο στοιχείο έχουν δημιουργηθεί αξιόλογα μουσεία, όπως ενδεικτικά το *Μουσείο Προσφυγικής Μνήμης 1922*, το οποίο εγκαινιάστηκε το 2006 από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως κ.κ. Βαρθολομαίο στη Σκάλα Λουτρών της Λέσβου,¹²⁰ το *Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Ποντιακού Ελληνισμού*, το 1998 στη Νέα Σμύρνη Αττικής, με πρωτοβουλία της Επιτροπής Ποντιακών Μελετών, σωματείο που ιδρύθηκε το 1927 με σκοπό τη συλλογή και μελέτη του πνευματικού πλούτου των Ελλήνων του Πόντου.¹²¹

Όμως, στο Ηράκλειο, παρά την έντονη μικρασιατική ιδιοσυστασία του πληθυσμού του, η εν σπέρματι βρισκόμενη ιδέα της δημιουργίας ενός Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού, όπως περιλαμβάνεται στην απόφαση της 4^{ης} Δημοτικής Ενότητας του Δήμου κατά τη συνεδρίαση της 19ης Δεκεμβρίου 2012, στη συνέχεια ατονεί. Παρά τη λήψη της απόφασης, δηλαδή, ουδεμία ουσιαστική ενέργεια γίνεται έκτοτε, έστω για την έναρξη της υλοποίησης του εγχειρήματος, ενόψει δε των

¹¹⁹ <https://ppied-museumfx.gr/>, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)

¹²⁰ <https://www.mytilene.gr/mouseia/mouseio-prosfygikis-mnimis/>, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)

¹²¹ <https://museumfinder.gr/listing/mouseio-pontiakou-ellinismou/>, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)

επόμενων δύσκολων ετών της οικονομικής κρίσης και της πανδημίας το εγχείρημα παραμένει μόνο στα χαρτιά.

1.3. Η προσπάθεια ενόψει της συμπλήρωσης του αιώνα

Η επόμενη προσπάθεια γίνεται λίγο πριν την συμπλήρωση ενός αιώνα από τη Μικρασιατική Καταστροφή, και πάλι με πρωτοβουλία των μικρασιατικών συλλόγων της πόλης, οι οποίοι διά των εκπροσώπων τους, συνυπογράφουν το από 19 Μαΐου 2021 έγγραφο με θέμα την ίδρυση Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού στο Ηράκλειο Κρήτης, το οποίο απευθύνουν προς το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Ηρακλείου και τον πρόεδρο αυτού, με κοινοποίηση στον Δήμαρχο Ηρακλείου και στους επικεφαλής των Δημοτικών Παρατάξεων. Δήμαρχος κατά την εν λόγω περίοδο είναι ο έγκριτος νομικός Βασίλειος Λαμπρινός. Το έγγραφο υποβάλλεται αρμοδίως λαμβάνοντας αριθμό πρωτοκόλλου 45249/21.05.2021 (Βλ. Έγγραφα IV.-2) και περιλαμβάνει το πάγιο αίτημα των μικρασιατικών συλλόγων και των απογόνων των προσφύγων για τη δημιουργία του εν λόγω Κέντρου, στο οποίο θα συγκεντρωθούν και θα διαφυλαχτούν τα στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας, ούτως ώστε να μεταλαμπαδευτούν στις επόμενες γενιές. Διά του εγγραφου αιτήματός τους οι σύλλογοι επισημαίνουν ότι είναι επιβεβλημένη η ικανοποίηση του αιτήματος, καθώς ήδη έχουν παρέλθει εκατό έτη από τα ιστορικά γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής και της υποχρεωτικής ανταλλαγής των πληθυσμών, και η οποιαδήποτε καθυστέρηση θα επιφέρει «ανεπανόρθωτες απώλειες σε κειμήλια, έγγραφα, ντοκουμέντα και μνήμες ... που δεν μπορούν να δικαιολογηθούν ούτε να αγνοηθούν από τις μελλοντικές γενεές, που θα είναι υποχρεωμένες να καταλογίσουν ευθύνες...». Είναι προφανές ότι με την εν λόγω φράση οι αιτούντες θέτουν την Πολιτεία και ειδικότερα τον Δήμο Ηρακλείου, ενώπιον του ευθυνών και των υποχρεώσεών τους, καθώς είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη (άρθρο 24 του Συντάγματος) η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, για την οποία το Κράτος επιβάλλεται να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα. Το ελληνικό Σύνταγμα αντιμετωπίζει την πολιτιστική κληρονομιά ως αυτοτελώς προστατευόμενο αγαθό, εντάσσοντάς την στην ευρύτερη έννοια του «πολιτιστικού περιβάλλοντος», περαιτέρω δε ο Νόμος 3028/2002 εξειδικεύει τη συνταγματική αυτή επιταγή, μεταξύ άλλων εντάσσοντας σε αυτό και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, που άλλωστε

διέπεται και προστατεύεται και από διεθνείς συμβάσεις, όπως η Σύμβαση της Unesco του 2003.

Στο εν λόγω αίτημα περιλαμβάνονται δύο επί πλέον κρίσιμα στοιχεία. Το πρώτο αφορά στην υπόδειξη χώρου, κατάλληλου για την στέγαση του Κέντρου, και συγκεκριμένα του οικήματος «Φάρος», ευρισκομένου στη Νέα Αλικαρνασσό ιδιοκτησίας του Δήμου Ηρακλείου. Το δεύτερο έχει να κάνει με την εκπεφρασμένη βούληση όλων των μικρασιατικών συλλόγων, παλαιών και νεότερων, που συνυπογράφουν και συνυποβάλουν το αίτημα να συνεργαστούν για την δημιουργία του Κέντρου, επιδεικνύοντας μια συσπείρωση και συνοχή που υπερβαίνει τις τοπικότητες και τους ανταγωνισμούς του παρελθόντος ενόψει του κοινού σκοπού.

Το προαναφερόμενο αίτημα υποβάλλεται από τα εξής Σωματεία: « Σύλλογος Αλατσατιανών Νομού Ηρακλείου» διά της προέδρου του Χριστίνας Χατζηαδάμ, «Σύλλογος Μικρασιατών Ηρακλείου «Άγιος Πολύκαρπος»» διά του προέδρου του Νίκου Δημόπουλου, «Σύλλογος Αγίου Νεκταρίου εκ Βρυούλων» διά του προέδρου του Κώστα Σταμούλου, «Σύλλογος Θρακιωτών Κρήτης» διά του προέδρου του Θεοδόση Αμπατζιάνη, «Πολιτιστικός Σύλλογος Νέας Αλικαρνασσού «Η Αρτεμισία»» διά της προέδρου του Ελένης Ασπετάκη, «Σύλλογος Ιστορικής Μνήμης και Ανάπτυξης Νέας Αλικαρνασσού «Η Αλικαρνασσός»», διά του προέδρου του Γιώργου Γιαουρτά, «Σύλλογος Ποντίων Ηρακλείου «Η Εύξεινος Λέσχη» διά της προέδρου του Αντωνίας Τσαγκαράκη, «Σύλλογος Καραμπουρνιωτών «Άγιος Γεώργιος»» διά της προέδρου του Δήμητρας Σγουράκη, «Σύλλογος Κωνσταντινουπολιτών και Μικρασιατών Κρήτης» διά του προέδρου του Παναγιώτη Γιαφιά, «Σύλλογος Μικρασιατών Καπαδοκών Κρήτης» διά του προέδρου του Γεώργιου Μαρταβατζί. Επίσης συνυπογράφουν το αίτημα οι πολιτιστικοί σύλλογοι «Πολιτιστικός Σύλλογος Νέας Αλικαρνασσού «Ο Άγιος Νεκτάριος»», «Πολιτιστικός, Αθλητικός, Ψυχαγωγικός Σύλλογος Ηρακλείου «Ο Κότινος»» και «Πολιτιστικός Σύλλογος Αγίου Γεωργίου Αγίου Στεφάνου Άνω Αλικαρνασσού».

2. Οι επετειακές δράσεις στο Ηράκλειο κατά τη στρογγυλή επέτειο των 100 χρόνων

Στο Ηράκλειο εκθέσεις και εκδηλώσεις για το Μικρασιατικό Ελληνισμό βρήκαν προσωρινή στέγη στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, το οποίο κατά τη στρογγυλή

επέτειο των 100 χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή οργάνωσε επιτυχημένες εκδηλώσεις και διαλέξεις.¹²² Μεταξύ αυτών η σημαντική έκθεση «Πρόσφυγες στην Κρήτη μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή», με συνδιοργανωτές την Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, την Περιφέρεια Κρήτης, τον Δήμο Ηρακλείου-Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη και τους Μικρασιατικούς Συλλόγους Ηρακλείου από τις 4 Ιανουαρίου έως τις 10 Φεβρουαρίου 2023 (βλ. Φωτογραφίες - Εικόνες V.1.). Στην έκθεση παρουσιάστηκαν, μέσα από εικόνες και κείμενα, οι περιπέτειες της εγκατάστασης και της ενσωμάτωσης στην Κρήτη των προσφύγων του 1922, αλλά και η συμβολή τους στη διαμόρφωση της κρητικής κοινωνίας του 20ού αιώνα.

Το ίδιο έτος, με αφορμή την επέτειο των 100 ετών από τη Συνθήκη της Λωζάννης, στο Ηράκλειο διοργανώθηκε σειρά πολιτιστικών εκδηλώσεων και δράσεων, καθώς και έκθεση κειμηλίων στη Βασιλική του Αγίου Μάρκου,¹²³ από τις 24 έως τις 30 Απριλίου 2023, με τίτλο «1923-2023: Ένας Αιώνας. Μια Κοινωνία. Ηράκλειο: Ο τόπος που μας ένωσε (100 χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης και την ανταλλαγή των πληθυσμών).¹²⁴ Βασικός Διοργανωτής των εκδηλώσεων ήταν ο Δήμος Ηρακλείου (η Αντιδημαρχία Εθελοντισμού και Νεολαίας¹²⁵ και δευτερευόντως η Αντιδημαρχία Πολιτισμού) και συνδιοργανωτές η Περιφέρεια Κρήτης, η Ιερά Αρχιεπισκοπή Κρήτης¹²⁶ και τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (βλ. Φωτογραφίες - Εικόνες V.2.).¹²⁷

Καθοριστική για την επιτυχία των εκδηλώσεων αυτών ήταν η συμβολή και η ουσιαστική συμμετοχή των συλλόγων Μικρασιατών και Ποντίων της πόλης, των αθλητικών σωματείων, αλλά και μεμονωμένων πολιτών, εχόντων καταγωγή ή σχέση με τη Μικρά Ασία. Αθρόα ήταν η προσέλευση των κατοίκων της πόλης, είτε μετά

¹²² [https://www.historical-museum.gr/\(ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026\).](https://www.historical-museum.gr/(ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).)
<https://www.historical-museum.gr/news-events/prosfighes-stin-kriti-meta-ti-mikrasiatiki-katastrofi-peri-odiki-ekthesi-sto-kentro-arkhitektonikis-tis-mesoghiou-kam> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).
<https://www.heraklion.gr/ourplace/announcements-2022/istoriko-mouseio-ekthesh-29122022.html> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).

¹²³ Ενετική εκκλησία του 1239 στο κέντρο του Ηρακλείου, όπου επί ενετοκρατίας γινόταν η επίσημη ανάληψη των καθιζόντων των αρχόντων. Μετά την τουρκική κατάκτηση το 1669, μετατράπηκε σε τζαμί γνωστό και ως Δεφτερδάρ Αχμέτ Πασά τζαμί, μέχρι το 1915. Το κτίριο ανακαίνιστηκε μετά το 1956 και λειτουργεί έκτοτε ως δημοτική πινακοθήκη.

¹²⁴ <https://lausanne100years.heraklion.gr/> [https://lausanne100years.heraklion.gr/\(ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026\).](https://lausanne100years.heraklion.gr/(ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).)

¹²⁵ Αντιδήμαρχος η κ. Δέσποινα Συγγελάκη

¹²⁶ Ο Αρχιεπίσκοπος Κρήτης Ευγένιος έχει καταγωγή από τη Μικρά Ασία.

¹²⁷ Τα Γ.Α.Κ. συνεισέφεραν αξιόλογα έγγραφα που βρίσκονται στην κατοχή τους.

από ενημέρωση και παρότρυνση των συλλόγων είτε με ατομική πρωτοβουλία, προκειμένου να συνεισφέρουν στην έκθεση, με την παράδοση κειμηλίων που είχαν στην κατοχή τους και την αφήγηση της ιστορίας τους ή αυτής των προγόνων τους, κρυμμένων, πολλές φορές, πίσω από τα κειμήλια που παρέδιδαν. Έτσι συλλέχτηκαν σε ελάχιστο χρόνο πάνω από χίλια σπουδαία εκθέματα, υλικά αποτυπώματα ατομικών και οικογενειακών μαρτυριών, που συνέπλευσαν με την ιστορία του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας. Μεταξύ αυτών, το επιβλητικό νυφικό της γιαγιάς από τη Νίγη της Καππαδοκίας που φορούν ακόμη οι εγγονές της οικογένειας, αλλά και το μισοτελειωμένο νυφικό που δεν φορέθηκε, τα σταυρουδάκια και τα σκουλαρίκια που διασώθηκαν, ιερές εικόνες που συντρέφευσαν τους πρόσφυγες, η κουβερτούλα του νεογέννητου, τα ασπρόρουχα και οι φορεσιές, φωτογραφίες, επιστολές και ημερολόγια από το μικρασιατικό μέτωπο, το γλυκοδοχείο και το γραμμόφωνο, λίγο χρώμα από τα Βουρλά τυλιγμένο στο μαντήλι, το θυμιατό και οι γραμμένες καρτ ποστάλ και άλλα πολλά «παλίμνηστα αποθετήρια μνήμης».¹²⁸

Σε κυκλική δεξιόστροφη διάταξη και σε θεματικές ενότητες, μέσα από την έκθεση των κειμηλίων και την παράθεση αποσπασμάτων από λογοτεχνικά και ιστορικά κείμενα, ζωντάνεψαν (Βλ. Εικόνες Παραρτήματος): Η ζωή «Πριν», στους γενέθλιους τόπους, μέσα από χαρακτηριστικές φωτογραφίες προσώπων και περιοχών αλλά και καρτ-ποστάλ και γκραβουρών με αναπαραστάσεις πόλεων, σπιτιών, εκκλησιών, εμβληματικών κτιρίων και δράσεων πριν την καταστροφή. Αναπαραστάσεις του αστικού σμυρναϊκού σπιτιού με το κιλίμι, το μαγκάλι, τις ανθοστήλες, το γραμμόφωνο, τις λάμπες, τα φλιτζανάκια, τα μαχαιροπίρουνα, τα γλυκοδοχεία, τις οπαλίνες, τις προσωπικές φωτογραφίες και το υπνοδωμάτιο με το στρωμένο κρεβάτι. Το αγροτικό σπίτι με τα είδη οικιακής χρήσης, κόσκινα, λάμπες, τσουκάλια, κ.α.. Οι ενδυμασίες από διάφορες περιοχές, τα νυφικά, τα κοσμήματα, τα τσαντάκια, τα μονόκλ, τα κιάλια θεάτρου, οι εσάρπες, οι ταμπακιέρες, τα πορτοφόλια και άλλα προσωπικά αντικείμενα της εποχής. Ακολουθούσε η παρουσίαση της Μικρασιατικής Εκστρατείας, του Πολέμου, της Καταστροφής μέσα από αρχειακό υλικό, χάρτες, φωτογραφίες από το μέτωπο, επιστολές στρατιωτών, απομνημονεύματα, ενώ παράλληλα υπήρχε προβολή μαγνητοσκοπημένων γεγονότων της εποχής από το αρχείο της ΕΡΤ. Ως διακριτή ενότητα εκτέθηκαν τα ιερά σκεύη και

¹²⁸ Μάρλεν Μούλιου «Η δική μου/μας πόλη... Συμμετοχικές πρακτικές για τη συλλογή της μνήμης του αστικού χώρου και η συμβολή των μουσείων πόλεων», στο Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν κ.ά, *Η μνήμη αφηγείται την πόλη. Προφορική ιστορία και μνήμη του αστικού χώρου*, Πλέθρον, Αθήνα 2015, σ. 51.

πολλές εικόνες, που μετέφεραν οι πρόσφυγες. Εν συνεχεία εκθέματα της ζωής «ΜΕΤΑ», σχετικά με τον ερχομό των προσφύγων στο Ηράκλειο, δημοσιεύματα του τύπου και φωτογραφίες της εποχής από την άφιξη και την προσωρινή διαμονή, χάρτες ανταλλαξίμων περιουσιών και περιοχών εγκατάστασης, παραχωρητήρια και συμβόλαια, απεικονίσεις του τρόπου ζωής στο Ηράκλειο. Σε ειδική ενότητα εκτέθηκαν αντικείμενα σχετικά με τα επαγγέλματα των προσφύγων, την αμπελοκαλλιέργεια, τη σαπωνοποιία, τη μπουγάτσα, τα εμπορικά καταστήματα εδωδιμων αποικιακών και υφασμάτων. Παρουσιάστηκαν η εκπαίδευση, τα προσφυγικά σχολεία, οι εκθέσεις δασκάλων και επιθεωρητών για τις δυσκολίες της γλώσσας και της προφοράς, η αθλητική δραστηριότητα των προσφύγων και τα αθλητικά - ποδοσφαιρικά σωματεία που ίδρυσαν, φωτογραφίες από αγώνες και παρελάσεις, κ.ά. Υπήρχε μουσική επένδυση σμυρναϊκών τραγουδιών και σκοπών και έκθεση μουσικών οργάνων. Δεν έλειψε η αναφορά σε σημαντικούς λόγιους του Ηρακλείου προσφυγικής καταγωγής και εκθέματα για την αγωνιστική δράση των προσφύγων στον κοινωνικοπολιτικό χώρο.

Παράλληλα με την έκθεση έλαβαν χώρα δράσεις και εκδηλώσεις με την εθελοντική συμμετοχή επαγγελματιών μικρασιατικής καταγωγής, όπως μουσικών, τεχνικών, μαγείρων, ζαχαροπλαστών, δασκάλων, δημοσιογράφων, κ.ά. (βλ. το σχετικό Πρόγραμμα). Μεταξύ αυτών, μουσικοχορευτική εκδήλωση, στον εξωτερικό χώρο της έκθεσης, με ορχήστρα, χορωδία, χορευτικά συγκροτήματα των προσφυγικών συλλόγων, εκδήλωση γαστρονομίας και παράσταση Καραγκιόζη. Οργανώθηκε επίσης εσπερίδα με θέμα: «Ένας αιώνας από την ανταλλαγή των πληθυσμών: Διαδρομές ενσωμάτωσης στο Ηράκλειο» στην Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη με ομιλίες για τον ερχομό και την ενσωμάτωση των προσφύγων στην Κρήτη.¹²⁹ Καθημερινές ήταν οι ξεναγήσεις από συντελεστές της έκθεσης στους επισκέπτες, μεταξύ των οποίων και πολλά σχολεία καθώς και επίσκεψη και ξενάγηση του σκηνοθέτη Μανούσου Μανουσάκη.¹³⁰ Ειδική βιντεοπροβολή (projection

¹²⁹

<https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2023/antallagi-plithismon-esperida-vikelaia-dimotiki-vivliothiki-260423.html>(ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).

¹³⁰<https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2023/ekthesi-manousakis-lauzanne-270423.html>(ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).

mapping) παρουσιάστηκε στο κτίριο της Περιφέρειας Κρήτης με ιστορικά ντοκουμέντα από εκείνη την περίοδο (Βλ Φωτογραφία V.-2.).¹³¹

Η μεγάλη απήχηση της έκθεσης την οποία επισκέφθηκαν πάνω από 13.000 επισκέπτες και δεκαπέντε σχολεία, παρά τη μικρή, μόλις μιας εβδομάδας, διάρκεια της αλλά και όλων των εκδηλώσεων και η μεγάλη εθελοντική συμμετοχή του κόσμου στην οργάνωση και στην παρουσίαση αυτών των εκδηλώσεων δημιούργησαν μεγάλη αίσθηση στην κοινή γνώμη και κινητοποίησαν τη Δημοτική Αρχή και τους κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους του Ηρακλείου, με αποτέλεσμα ιδιαίτερες αναφορές στον τοπικό τύπο για την ανάγκη δημιουργίας του Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού - Πολιτισμού στο Ηράκλειο. Λόγω της σπουδαιότητας των εκθεμάτων, με πρωτοβουλία του Δήμου, πολλά από αυτά φωτογραφήθηκαν σε ειδικό χώρο¹³² και αναρτήθηκαν στο ειδικό site του για την συγκεκριμένη έκθεση. Επίσης για τον ίδιο λόγο αποφασίστηκε η δημιουργία ψηφιακής πλατφόρμας του Δήμου, στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι φωτογραφίες των εκθεμάτων με επεξηγήσεις, τα βίντεο και οι ομιλίες των εκδηλώσεων, με δυνατότητα μελλοντικών προσθηκών και συνεχούς εμπλουτισμού αυτής και με προφορικές μαρτυρίες ανθρώπων σε σχέση με τα γεγονότα της περιόδου και των προγόνων τους, έτσι ώστε να αποτελέσουν εργαλεία μάθησης της νεότερης ιστορίας, διάδρασης με τη νέα γενιά και τα παροντικά προβλήματα.

Οι μεγάλη συμμετοχή και απήχηση των εκδηλώσεων, κατέδειξαν όχι μόνο τη συμβολή της μικρασιατικής πολιτισμικής κληρονομιάς στην κρητική κοινωνία αλλά και το μέγεθος του πλούτου κειμηλίων που συνέχονται με την συγκεκριμένη ιστορική περίοδο και που οι ιδιοκτήτες τους, πρόσφυγες δεύτερης, τρίτης και τέταρτης γενιάς, επιθυμούν διακαώς να παραδώσουν σε ένα κεντρικό και επίσημο φορέα - όπως σχεδόν όλοι δήλωσαν - φοβούμενοι την φθορά τους και την τυχόν παραμέλησή τους. Προέκυψε μεγάλος πλούτος προφορικών μαρτυριών, που αποκτούν εμπράγματα διάσταση μέσω των κειμηλίων και που εάν δεν καταγραφούν και συλλεχτούν από ένα επίσημο φορέα θα χαθούν με το πέρασμα του χρόνου. Συνακόλουθα προέκυψε με

¹³¹ Ο Δήμος Ηρακλείου τιμήθηκε με BRONZE (χάλκινο) βραβείο στα Event Awards στην κατηγορία των πολιτιστικών εκδηλώσεων για την έκθεση και τις εκδηλώσεις για τα 100 χρόνια από την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης με θέμα «1923-2023: ΕΝΑΣ ΑΙΩΝΑΣ. ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ. ΗΡΑΚΛΕΙΟ: Ο τόπος που μας ένωσε». <https://kede.gr/chalkino-vraveio-ston-dimo-irakleiou-gia-tin-ekthesi-1923-2023-enas-aionas-mia-koinonia-irakleio-o-topos-pou-mas-enose/> (ημερομηνία πρόσβασης 2/6/2026).

¹³² Έγινε στην Έδρα του Συλλόγου Αλατσατιανών στον τεκέ του Χορσανί-ζαντέ, στο Ηράκλειο.

ενάργεια η υποχρέωση της Πολιτείας στο θέμα της διαφύλαξης και διατήρησης των στοιχείων του Μικρασιατικού Ελληνισμού. Ο Δήμος Ηρακλείου φάνηκε να ανταποκρίνεται στις κοινωνικές επιταγές για το θέμα και προέβη σε πρόσκληση όλων των προσφυγικών συλλόγων στις 21/6/2023 σε σύσκεψη με θέμα "Συνοχή στην Πόλη" στο πλαίσιο της Δημόσιας Διαβούλευσης για την Επικαιροποίηση της Στρατηγικής Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (ΣΒΑΑ) (Βλ. Έγγραφα IV.-3). Τα Σωματεία ανταποκρινόμενα κατέθεσαν τις σχετικές προτάσεις τους, οι οποίες συνέβαλαν στην πολιτική δέσμευση της Δημοτικής Αρχής για τη δημιουργία του Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού λίγους μήνες αργότερα.

3. Η εξέλιξη της προσφυγικής σωματειακής δράσης.

Η αгаστή και εποικοδομητική συνεργασία των συλλόγων στην οργάνωση των εκδηλώσεων για τη θλιβερή επέτειο των 100 χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή, καθώς και άλλων που ακολούθησαν, έφερε στο προσκήνιο νέα δεδομένα. Η συμμετοχή της νέας γενιάς σε αυτές, ανεξαρτήτως καταγωγής, συνοδεύτηκε από την επίδειξη ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την ιστορική γνώση και τα πολιτισμικά στοιχεία του Μικρασιατικού Ελληνισμού, χωρίς εστίαση σε κάποιον ιδιαίτερο τόπο καταγωγής. Παράλληλα, η απουσία νέων μελών στη σύνθεση των υπάρχοντων συλλόγων ανάγκασε τις διοικήσεις τους να προχωρήσουν σε έναν μετασχηματισμό της σωματειακής δράσης. Κατ' αρχάς, ξεκίνησαν εκδηλώσεις με τη συνεργασία των σωματείων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το 6ο Πανελλήνιο Αντάμωμα Μικρασιατικών Συλλόγων που έλαβε χώρα στις 28 Ιουνίου 2025, στο Ηράκλειο. Το αντάμωμα συνδιοργάνωσαν η Ομοσπονδία Προσφυγικών Σωματείων Ελλάδος (ΟΠΣΕ) και ο Σύλλογος Αλατσατιανών Νομού Ηρακλείου, σε συνεργασία με την Περιφέρεια Κρήτης, τον Δήμο Ηρακλείου και συλλόγους-μέλη της ΟΠΣΕ, όπως ο Σύλλογος Μικρασιατών Κρήτης «Άγιος Πολύκαρπος» και ο «Σύλλογος Ιστορικής Μνήμης και Ανάπτυξης Νέας Αλικαρνασσού», κ.ά.¹³³ Αντίστοιχο παράδειγμα αποτελεί και η πρωτοχρονιάτικη εκδήλωση κοπής πίτας για το 2026, η οποία πραγματοποιήθηκε με τη συνεργασία των συλλόγων «Άγιος Πολύκαρπος» και «Αλατσατιανών Ηρακλείου».

¹³³ <https://www.heraklion.gr/municipality/municipality-press-releases/o-dimarxos-ir.html> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).

Περαιτέρω ξεκίνησε μια διαδικασία επικαιροποίησης και προσαρμογής των καταστατικών των συλλόγων στη νέα εποχή, με πρώτο αυτό του συλλόγου «Άγιος Πολύκαρπος». Με τη με αριθμό 143/2025 Διαταγή του Μονομελούς Πρωτοδικείου Ηρακλείου εγκρίθηκαν οι σχετικές τροποποιήσεις. Βάσει αυτών, η επωνυμία μετατρέπεται σε «Ένωση Μικρασιατών Κρήτης» με διακριτικό τίτλο «Άγιος Πολύκαρπος» (Βλ. Έγγραφο Πβ3). Πλέον, μέλη θα μπορούν να γίνονται και φίλοι του Προσφυγικού Ελληνισμού, και όχι μόνο οι καταγόμενοι από τη Μικρά Ασία, ενώ και οι σκοποί του σωματείου προσαρμόζονται στις σύγχρονες ανάγκες. Μεταξύ των σκοπών αυτών είναι η συλλογή, διάσωση, διατήρηση, ανάδειξη, μετάδοση και μελέτη των στοιχείων της ιστορίας, του πολιτισμού, της παράδοσης, της ζωής και της σκέψης του Ελληνισμού της καθ' ημάς Ανατολής (ειδικότερα της Μικράς Ασίας, του Πόντου, της Ανατολικής Θράκης και της Κωνσταντινούπολης). Επιπλέον, στους στόχους περιλαμβάνεται η συλλογή, καταγραφή, ταξινόμηση, μελέτη, αξιοποίηση και έκθεση κειμηλίων, αρχειακού και μουσειακού υλικού, ντοκουμέντων, καθώς και κάθε μαρτυρίας που προέρχεται από τους παραπάνω τόπους. Τέλος, επιδιώκεται η συμβολή στη δημιουργία Μόνιμης Έκθεσης, Στέγης και Κέντρου Μικρασιατικού – Προσφυγικού Ελληνισμού και Πολιτισμού στο Ηράκλειο.¹³⁴

4. Η πολιτική δέσμευση της Δημοτικής Αρχής για τη δημιουργία «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού».

Η θεσμική αναγνώριση και η διατήρηση της ιστορικής μνήμης των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής στο Ηράκλειο αποτέλεσε κεντρικό άξονα του στρατηγικού σχεδιασμού της νέας δημοτικής αρχής υπό τον Δήμαρχο Αλέξη Καλοκαιρινό. Η επίσημη εξαγγελία και εξειδίκευση του σχεδίου για την ίδρυση και λειτουργία του «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού» έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια ειδικής συνεδρίασης λογοδοσίας του Δημοτικού Συμβουλίου Ηρακλείου. Όπως επισημάνθηκε από τον Δήμαρχο, η δημιουργία του εν λόγω Κέντρου έχει ως επίκεντρο το εμβληματικό κτήριο του «Φάρου» στη Νέα Αλικαρνασσό, μια περιοχή με έντονο ιστορικό και προσφυγικό υπόβαθρο. Η δημοτική αρχή ενέταξε το

¹³⁴ Καταστατικό στο παράρτημα, με αναφορά στους σκοπούς.

συγκεκριμένο έργο στο επίσημο πρόγραμμα δράσης της, υπογραμμίζοντας ότι η πρωτοβουλία αυτή απολαμβάνει της ευρύτερης κοινωνικής συναίνεσης και αποτελεί ηθική και ιστορική υποχρέωση της πόλης απέναντι στη συμβολή των Μικρασιατών στη διαμόρφωση της σύγχρονης κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής φυσιογνωμίας της Κρήτης.¹³⁵

Ωστόσο οι ρεαλιστικές παράμετροι υλοποίησης που επεσήμανε ο Αλέξης Καλοκαιρινός καταδεικνύουν τη δυσκολία του εγχειρήματος. Το επιλεγμένο κτήριο του «Φάρου» παρουσιάζει σοβαρά δομικά προβλήματα. Ως εκ τούτου, κρίνεται τεχνικά απαραίτητη η εκπόνηση μίας ολοκληρωμένης και εξειδικευμένης μελέτης αποκατάστασης. Λόγω του υψηλού προϋπολογισμού που απαιτεί η δομική αναβάθμιση του ακινήτου, η εκτέλεση του έργου αποκλειστικά από ίδιους πόρους του Δήμου Ηρακλείου κρίνεται απαγορευτική. Για τον λόγο αυτό, ο Δήμος επεξεργάζεται ένα συνεκτικό σχέδιο με σκοπό τη διεκδίκηση και απορρόφηση των αναγκών κονδυλίων μέσω στοχευμένων εθνικών ή ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών προγραμμάτων.

Η ίδρυση του Κέντρου συνδέεται άμεσα με τις προσπάθειες των τοπικών προσφυγικών σωματείων —όπως η μετεξελιχθείσα *Ένωση Μικρασιατών Κρήτης «Άγιος Πολύκαρπος»*— για τη δημιουργία μιας μόνιμης στέγης που θα φιλοξενήσει, θα διασώσει και θα αναδείξει το αρχαιολογικό και μουσειακό υλικό, τα κειμήλια και τις προφορικές μαρτυρίες του Μικρασιατικού και Προσφυγικού Ελληνισμού στο Ηράκλειο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Γιατί ένα ακόμη Κέντρο;

Η ίδρυση του Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού στην πόλη του Ηρακλείου, η οποία έχει έντονο το προσφυγικό αποτύπωμα, τι μπορεί να σημαίνει και να σηματοδοτεί για την τοπική κοινωνία και να προσφέρει στις νεώτερες γενιές; Πέραν της τραγικότητας του 1922, που το μετέτρεψε σε «τόπο μνήμης»,¹³⁶ και της μικρασιατικής περιπέτειας, ποια είναι τα στοιχεία που καθιστούν αυτά υπαρκτά

¹³⁵ <https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2024/kalokairinos-faros.html> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).

¹³⁶ Αντώνης Λιάκος «Το 1922 και εμείς», ..., ό.π., σ. 11.

συνδεδεμένα με εμάς ακόμη και σήμερα, με δυνατότητα να αποτελέσουν την πυξίδα μας για το μέλλον; Οπωσδήποτε περικλείουν την αξία και την αντοχή ανεξίτηλων άυλων στοιχείων, τα οποία είναι συνυφασμένα με τον άνθρωπο και όχι απλά με το έδαφος, όπως η γλώσσα, η θρησκεία, η μουσική, η μαγειρική, τα ήθη, τα έθιμα, οι τέχνες, το συναίσθημα, η μόρφωση, η εργατικότητα, η αξιοπρέπεια, η υπερηφάνεια και τα οποία μπορούν δυνητικά να αναμετρηθούν με την άκρατη υλικότητα της εποχής. Ο τελευταίος Ελληνισμός στην δυτική πλευρά της Ασιατικής Ηπείρου ξεριζώθηκε, όμως αυτό δεν μπορεί να διαγράψει την όλη διαδρομή και ό,τι αυτή συνεπάγεται.¹³⁷ Οπωσδήποτε περικλείουν την κατανόηση «των άλλων», ιδιαίτερα στην Κρήτη, την οποία αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν χιλιάδες Τουρκοκρητικοί, έχοντας κι αυτοί τις δικές τους «χαμένες πατρίδες» και βιώνοντας τη δική τους προσφυγιά. Κι αυτοί διατήρησαν τα πολιτισμικά στοιχεία της κρητικής καταγωγής τους, όπως τη μουσική και την κρητική διάλεκτο.¹³⁸ Οπωσδήποτε το χρονικό του μικρασιατικού ελληνισμού έχει το θετικό πρόσημο της επιβίωσης, της ενσωμάτωσης, της συνέχειας, της προκοπής, της δίψας για ζωή και του νέου ξεκινήματος, καθώς και της υπέρβασης του τραύματος με τη μετατροπή του σε ιερή παρακαταθήκη και κοινό τόπο.¹³⁹ Καταδεικνύουν την ανάγκη της γνώσης του παρελθόντος για τις ανάγκες του παρόντος και του μέλλοντος, ενώ οι μαρτυρίες των αφανών ηρώων προάγουν την κατανόηση μεταξύ κοινωνικών στρωμάτων και γενεών και αναδεικνύουν την κοινωνική σημασία της ιστορίας.¹⁴⁰ Και τέλος έχουν νόημα για την κατανόηση και αντιμετώπιση του παρόντος καθώς το προσφυγικό ζήτημα και η κρατική και κοινωνική αντιμετώπιση του αποτελούν φλέγοντα και επίκαιρα θέματα τα οποία ο 20ός αιώνας κληροδότησε στον 21^ο.¹⁴¹

Συμπεράσματα.

Η Μικρά Ασία ως σημαίνον και σημαινόμενο

Η συμπλήρωση ενός αιώνα από τη Μικρασιατική Καταστροφή και την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, έφερε ξανά στο προσκήνιο τη συζήτηση για τη διαχείριση της προσφυγικής ταυτότητας, τη διαφύλαξη των στοιχείων του

¹³⁷ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Μικρά Ασία. Ιδέα και Ιστορία» στο Εβίτα Αράπογλου (επιμ.) *Μικρασιατικός Ελληνισμός Σκέψεις και Δοκίμια*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Μουσείο Μπενάκη, 2022, σ.σ. 11-20.

¹³⁸ Ευγενία Λαγουδάκη, ..., ό.π., σ. 11., σσ. 57-69.

¹³⁹ Κώστας Κατσάπης, «Το προσφυγικό ζήτημα», ό.π., σ. 161.

¹⁴⁰ Paul Thompson, *Φωνές από το παρελθόν. Προφορική Ιστορία*, Πλέθρον, Αθήνα, 2002, σ.53

¹⁴¹ Μιχάλης Βαρλάς, ...,ό.π. σ...

μικρασιατικού ελληνισμού και πολιτισμού και τον τρόπο με τον οποίο η συλλογική μνήμη διαχέεται στον δημόσιο χώρο. Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχείρησε να χαρτογραφήσει τη διαδρομή των θεσμών μνήμης των προσφύγων του 1922 στην πόλη του Ηρακλείου, παρακολουθώντας τη μετάβαση από τις πρώτες, βιωματικές μνημονικές πρακτικές στη σύγχρονη ανάγκη για έναν θεσμοθετημένο φορέα μνήμης. Όπως αναλύθηκε στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, η μνήμη δεν είναι μια στατική αναπαράσταση του παρελθόντος, αλλά μια συνεχής και ζωντανή διαλεκτική σχέση μεταξύ παρόντος και παρελθόντος. Στην περίπτωση του Ηρακλείου, η πόλη λειτούργησε ως ο βασικός υποδοχέας της προσφυγικής ταυτότητας και του μνημονικού αποθέματος που αυτή έφερε. Από την πρώτη δύσκολη περίοδο της εγκατάστασης, οι πρόσφυγες μετέτρεψαν τους αστικούς και περιαστικούς συνοικισμούς, τους ναούς και τις ονοματοθεσίες των δρόμων σε απτά «τοποσήμια» της χαμένης τους πατρίδας. Αυτές οι πρώτες μνημονικές πρακτικές δεν είχαν μόνο πρακτικό χαρακτήρα αποκατάστασης, αλλά αποτελούσαν την πρώτη συνειδητή προσπάθεια ρίζωσης και διατήρησης της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Κομβικό ρόλο σε αυτή τη διαδρομή διαδραμάτισαν οι συλλογικές δράσεις, τα προσφυγικά σωματεία και οι σύλλογοι του Ηρακλείου. Η έρευνα έδειξε ότι η σωματειακή οργάνωση εξελίχθηκε σε τρεις διακριτές φάσεις: Τα πρώτα χρόνια (Μεσοπόλεμος) όταν η προσφυγική δράση είχε χαρακτήρα επείγουσας αλληλοβοήθειας, περίθαλψης και συσπείρωσης των μελών της κοινότητας. Στη συνέχεια, κατά τη μεταπολεμική περίοδο έως τη Μεταπολίτευση όταν η μνήμη πέρασε σταδιακά από την πρώτη στη δεύτερη γενιά, αποκτώντας πιο έντονα πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Τέλος, από το 1974 έως το 2022 όταν σημειώθηκε μια αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για την προσφυγιά, με έμφαση στη δημόσια προβολή των κειμηλίων και στη διεκδίκηση της αναγνώρισης της προσφυγικής προσφοράς στην τοπική κοινωνία.

Τα τελευταία χρόνια της εκατονταετηρίδας οι σύλλογοι λειτούργησαν ως οι κύριοι μοχλοί πίεσης και ευαισθητοποίησης, μετατρέποντας το ιδιωτικό οικογενειακό βίωμα σε επίσημο ιστορικό λόγο της πόλης. Η κορύφωση αυτής της εκατοντάχρονης πορείας αποτυπώθηκε ανάγλυφα στις επετειακές εκδηλώσεις και εκθέσεις για τη στρογγυλή επέτειο των 100 χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή (1922-2022) στο Ηράκλειο. Η μαζική συμμετοχή των πολιτών και η δραστηριοποίηση των φορέων απέδειξαν ότι το μικρασιατικό παρελθόν παραμένει ενεργό. Αυτή η δυναμική οδήγησε στην επίσημη πολιτική δέσμευση της Δημοτικής

Αρχής για τη δημιουργία ενός «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού». Στο τελικό ερώτημα της εργασίας, «γιατί ένα ακόμη Κέντρο», η απάντηση είναι ουσιαστική. Η ίδρυση αυτού του θεσμού δεν αποτελεί μια απλή προσθήκη στον μουσειακό χάρτη της Κρήτης, αλλά μια αναγκαία επιστημονική και κοινωνική απαίτηση. Ένα τέτοιο Κέντρο έρχεται να στεγάσει, να ενοποιήσει και να διασώσει το διάσπαρτο υλικό των επιμέρους συλλόγων και δημοτών, προσφέροντας μια συνεκτική αφήγηση. Στο πλαίσιο αυτό, η Μικρά Ασία λειτουργεί τόσο ως σημαινόμενο —ως ένας συγκεκριμένος γεωγραφικός και ιστορικός χαμένος τόπος— όσο και ως σημαίνον, δηλαδή ως ένα διαχρονικό σύμβολο προσφυγιάς, πολιτισμικής σύνθεσης, συλλογικού τραύματος και τελικά, επιτυχημένης ενσωμάτωσης και αναγέννησης. Συμπερασματικά, το Κέντρο Μικρασιατικού Ελληνισμού στο Ηράκλειο καλείται να λειτουργήσει όχι ως ένα στατικό μουσολαίιο του παρελθόντος, αλλά ως ένας ζωντανός οργανισμός που τροφοδοτεί την κοινωνία και ανατροφοδοτείται από αυτήν και ένα διαρκές μάθημα συλλογικής μνήμης, αντοχής, ενσωμάτωσης και πολιτισμικής δημιουργίας για τις επόμενες γενιές. Η πρόκληση για το μέλλον είναι να αποτελέσει έναν χώρο εκπαίδευσης και έρευνας, ο οποίος θα συνδέει τη μνήμη του 1922 με τις σύγχρονες ανθρωπιστικές προκλήσεις, διασφαλίζοντας ότι η Μνήμη θα παραμείνει ζωντανή και η κληρονομιά των Μικρασιατών θα καταστεί ενεργό κομμάτι της ταυτότητας των επόμενων γενεών.

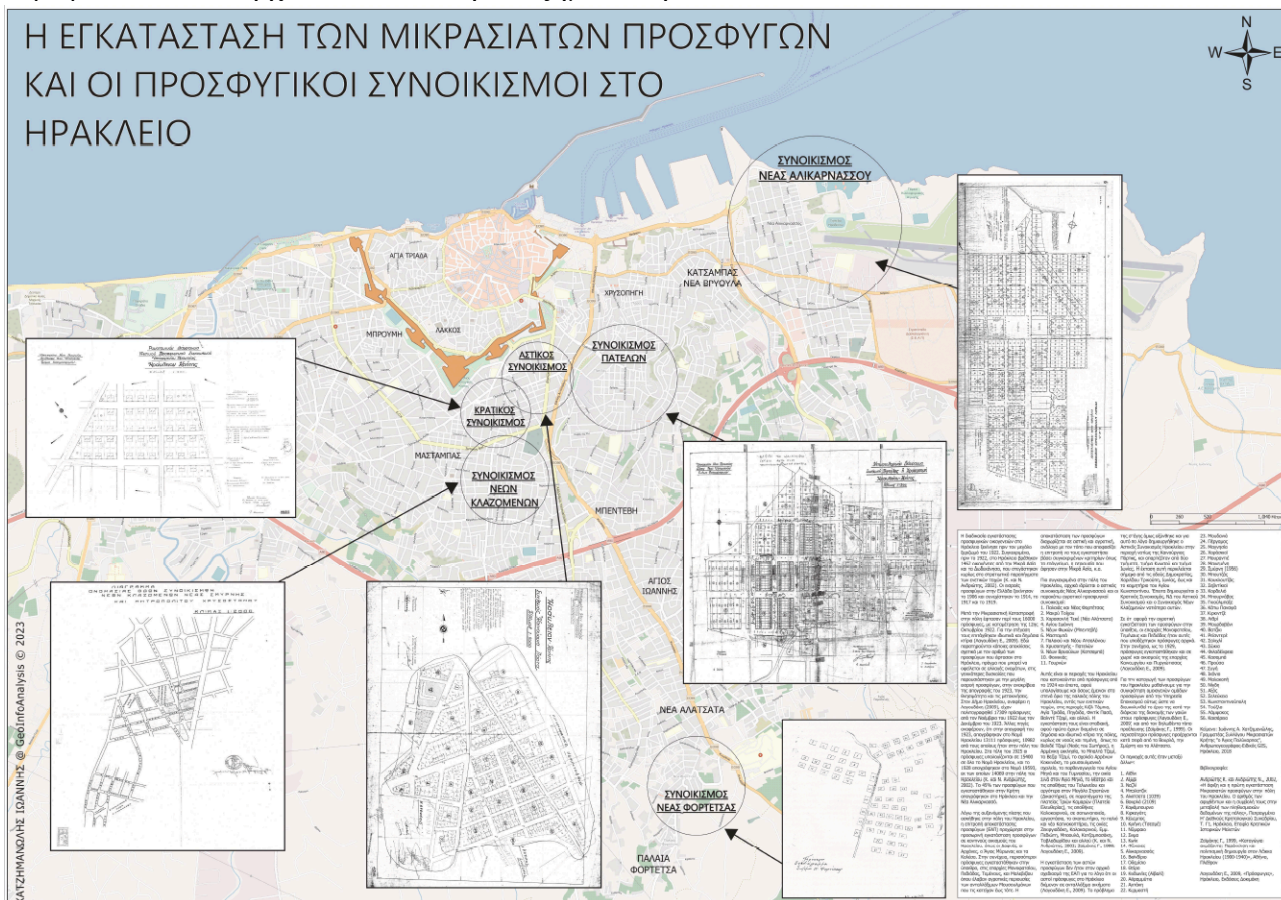
ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΘΕΣΜΟΙ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ 1922 ΣΤΟ
ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ. Από τους προσφυγικούς συλλόγους
στην προσπάθεια δημιουργίας Κέντρου Μικρασιατικού
Ελληνισμού

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

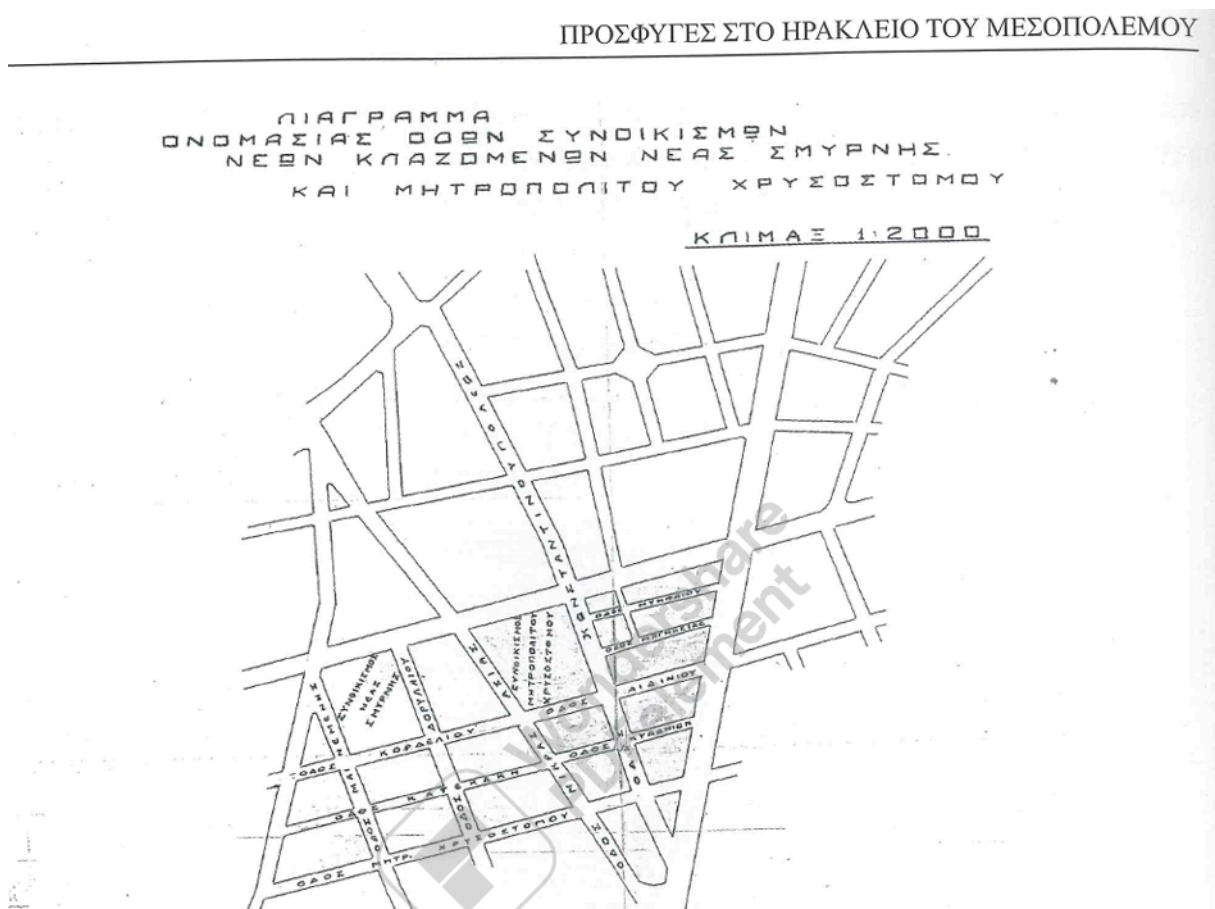
Ι. ΧΑΡΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Χάρτης 1: Από το αρχείο του Ιωάννη Χατζημανώλη.

*Χάρτης 2: Σχεδιάγραμμα Προσφυγικών Συνοικισμών (Ευγενία Λαγουδάκη,
Πρόσφυγες στο Ηράκλειο του Μεσοπολέμου, Εκδόσεις Δοκιμάκη, Ηράκλειο 2009)*

Π. ΕΓΓΡΑΦΑ

Π(α) Έγγραφο του Σύνδεσμος Μικρασιατών Προσφύγων Νομού Ηρακλείου
προς την Ενοριακή Επιτροπή Ηρακλείου.

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ
ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΑΝΕΓΓΩΡΙΣΜΕΝΟΝ ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Εν Ηρακλείῳ τῇ 28 Φεβρουαρίου 1924

Αριθ. {Πρωτ.
Διακ.

Φωτοτυπ. 10
Ημερ. 16/5/24
Κ.Τ.

Πρὸς
τὴν Διδ. Ἐνοριακὴν Ἐπιτροπὴν
Ἡρακλείου

Εὐλαδία

Κύριε Προέδρε

Ἐν μέρους ἐνδύων προσφύγων παλατιχο-
μύων ἀπὸ ἀρὰς καὶ ἐνδύων καὶ ἀδυνατίαν χρέμης
καὶ ἐνδύων ἐνδύων, ἐν ἐνδύων ἐνδύων ἐν-
δύων καὶ χρέμης

Μαρτυροῦμεν δὲ θάρρος νὰ ἀπολαβῶμεν
ἐν ἐνδύων ἐνδύων καὶ νὰ ἐνδύων
ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων
ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων
ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων

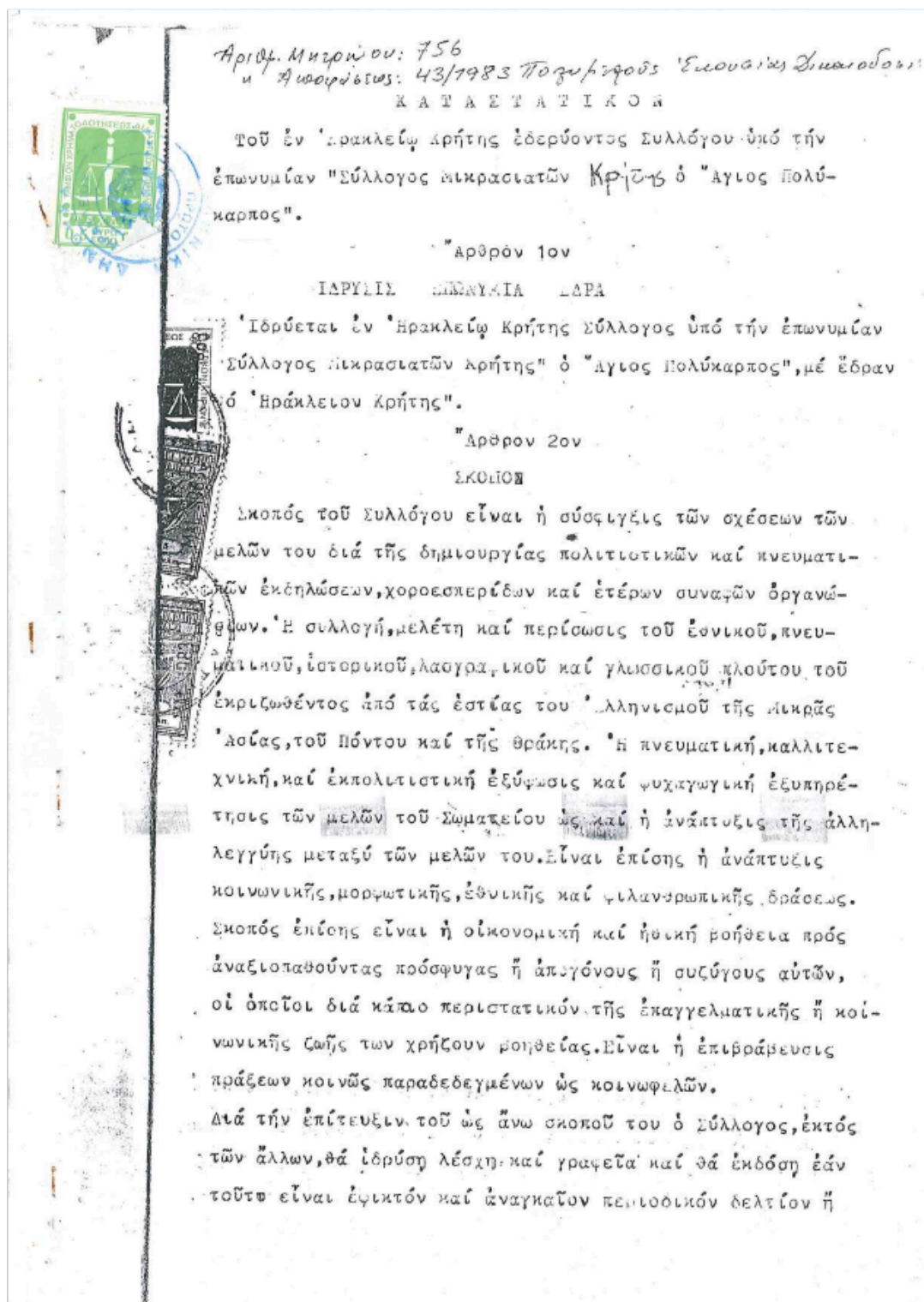
Μαρτυροῦμεν δὲ θάρρος νὰ ἀπολαβῶμεν
ἐν ἐνδύων ἐνδύων καὶ νὰ ἐνδύων
ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων
ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων
ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων ἐνδύων

Μετ' ἀγάπης ἐνδύων
Ἐνδύων
Ἐνδύων

Π(β) Καταστατικά

(1.)- Καταστατικό και ειδικότερα άρθρα Ίδρυσης, Επωνυμίας, Σκοπών και μέλη του Συλλόγου Μικρασιατών Κρήτης «Ο Άγιος Πολύκαρπος» που εγκρίθηκε με τη με αριθμ. 43/1983 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου.

πᾶν ἕτερον ἔντυπον ἐπισημαστικὸν τῆς διαδόσεως τῶν οὐκῶν
του.

1983

5. Τὸ παρὸν καταστατικὸν περιέχον 9 ἄρθρα ἐνεκρίθη ὑπὸ
τῆς ΓΕ' κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τὴν 28-11-82 καὶ θέλει
ἰσχύσει μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου δικαστηρίου ἔγκρισίν του.

Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 28-11-1982

ΟΙ ΙΔΡΥΤΑΙ

1. Πατὴρ Ἀντώνιος Παπαδημητρίου
2. Κυρίος Νικόλαος Κακκαλίου

3. Εὐάγγελος Ἀσπ. Κουρναλάς
4. Παναγιώτης Εὐσ. Μειράς
5. Σταύρος Ν.κ. Καρέλης
6. Νικόλαος Σταύρ. Καρπύλης
7. Εὐάγγελος Ἀσπ. Εὐάγγελος
8. Ἀνδρέας Κυριακ. Μάλιερος
9. Δημήτριος Ἐφθ. Τερζής
10. Δημήτριος Ἰωαν. Τσιάνης
11. Ἄρης Στ. Καρέλης
12. Σταύριος Νικ. Κυρένης
13. Ἀθανάσιος Κυρίος Χαλκιάς
14. Τίτος Δημ. Κούσαρης
15. Θεόδωρος Εὐκλείης Καρανιδιέρης
16. Γεώργιος Σίλλος Βορμπούνης
17. Αἰμιλία Σαφίρη Καρανιδιέρη
18. Γεώργιος Σιαφάντης
19. Γεώργιος Ἰωάννου Τροχός
20. Κώστας Η. Πατριάρχης
21. Γεώργιος Ἀνδρ. Λυβύρης
22. Κωνσταντ. Μιχ. Μπαρκοῦτος
23. Νικόλ. Καν. Κουμάρης
24. Ἀνδρ. Μιχ. Καρανιδιέρης
25. Γεώργιος Ἰωαν. Καρανιδιέρης

26. Άννα ΝΙΚΟΓ. ΚΑΤΟΥΓΟΥΡΗ ~~Ημ. Ν. Κατούγουρη~~
27. Αργυρώ ΑΔΑΝ. ΚΑΜΠΕΡΗ-ΧΑΡΑΛΑΜ ~~Ι. ΚΑΜΠΕΡΗΣ~~
28. Σοφία ΚΩΝ-ΝΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ ~~Σοφ. Αναγνωστοπούλου~~
29. Σπυρίδης ΜΙΧ. ΠΛΩΜΑΤΙΩΤΟΥ ~~Σπ. Πλωματιώτου~~
30. Αφέντζου ΡΟΖΟΥ ~~Γεωργίου~~
31. Μηνώ ΕΥΤΥΧΙΟΥ ΕΥΛΥΧΙΔΟΥ ~~Μ. Ευτυχίου~~
32. Γεώργιος ΧΡΗΣΤΟΣ ΒΑΡΦΑΚΟΣ ~~Γ. Βαρφακός~~
33. Νίκη ΧΑΜΠΕΡΙΔΟΥ ~~Ν. Χαμπερίδου~~
34. Γεωργίος ΔΗΜ. ΓΑΡΓΑΛΗΣ ~~Γ. Γαργαλής~~

Γεωργίος
Ε. ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΤΗ 12/2/1983

από Γεωργίος Βαρφακός

Γεωργίος Βαρφακός

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ
20/9/2010
Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

ΕΘΕΩΡΗΘΗ
Για τη νόμιμη σήμανση και
την κατά σειρά παραγγελία
έκδοσή του.
Ηράκλειο αυθημερόν
Η Γραμματέας

(2)- Καταστατικό και ειδικότερα άρθρα Ίδρυσης, Επωνυμίας, Σκοπών και μέλη του Συλλόγου Αλατσατιανών Ηρακλείου που εγκρίθηκε με τη με αριθμ. 443/1983 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου.

Αριθμός Απόφασης 163/1997
Αριθμός Μητρώου 786
Κ Α Τ Α Σ Τ Α Τ Ι Κ Ο

Σωματείου, με την επωνυμία "ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΛΑΤΣΑΤΙΑΝΩΝ ΝΟΜΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ"

ΑΡΘΡΟ 1. ΙΔΡΥΣΗ, ΕΠΩΝΥΜΙΑ, ΕΔΡΑ.
Ίδρύεται σωματείο, με την επωνυμία "ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΛΑΤΣΑΤΙΑΝΩΝ
ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ", που έχει έδρα τό 'Ηράκλειο Κρήτης, και γρα-
φεία στο προάστιο Ν. Αλατσάτων.

ΑΡΘΡΟ 2. ΣΚΟΠΟΙ.
Σκοποί του συλλόγου είναι:
α. - σύσταση των σχέσεων μεταξύ των Αλατσατιανών, η διάσωση της
παραδόσης και της λαϊκής και πολιτιστικής κληρονομιάς, των εθί-
μων, της μουσικής και του χορού, της πατρόδας των προγόνων μας.
β. - Η εισφορά των νέων για τὰ ἥθη καὶ ἔθνη τους, ἡ φυχαγωγία τῶν
μελῶν τοῦ συλλόγου, καὶ γενικὰ ἡ προσφορά βοήθειας σὲ κάθε
'Αλατσατιανό.

ΑΡΘΡΟ 3. ΜΕΛΗ
Μέσα για τὴν πραγμάτωση τῶν σκοπῶν τοῦ συλλόγου εἶναι:
α. - ἡ ἱδρυση μουσείου καὶ θὰ προβάλλει τὴν πολιτιστικὴ κληρονο-
μιὰ τῶν 'Αλατσάτων.
β. - ἡ ἱδρυση μητρώου 'Αλατσατιανῶν.
γ. - ἡ ὀργάνωση διαλλέξεων, ἐπιστημονικῶν, φοιτητικῶν καὶ πολι-
τιστικῶν ἐκδηλώσεων.
δ. - ἡ δημιουργία ἀρχείου, βιβλιοθήκης καὶ δισκοθήκης.
ε. - ἡ συνεργασία με ἄλλους φορεῖς, συλλόγους, ἱδρύματά κ.λ.π. καὶ
μποροῦν νὰ βοηθήσουν στὴν ἐπίτευξη τῶν παραπάνω σκοπῶν. Εἰδι-
κώτερα ἀναφέρεται ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη ἡ συνεργασία με τοὺς
ὑπόλοιπους συλλόγους τοῦ νομοῦ καὶ τοὺς τὴν διάσωση τῆς Μι-
κρασιατικῆς παράδοσης γενικώτερος.

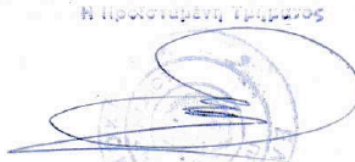

ΘΕΡΟ 4. ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ διακρίνονται σε τακτικά και επίτιμα.
Το τακτικό μέλος μπορεί να γίνει κάθε κάτοικος του νομού Η-
ρακλείου, που έστω και ο ένας από τους δύο γονείς του έχει
την καταγωγή από τα 'αλάτσατα.
Το επίτιμο μέλος του συλλόγου μπορεί να γίνει κάθε ένας που
ενδιαφέρεται και αγαπά την πολιτιστική κληρονομιά της Μι-
κραςίας και των 'Αλατοσάτων ειδικότερα, και που θέλει να προ-
σφέρει ουσιαστικά στην επίτευξη των σκοπών του συλλόγου, ή
ανεξάρτητα από τον τόπο κατοικίας του.

Ηρακλείο 21-10-98 Η
Γραμματέας της Γ.Σ
Ευσεβία Γιακαννίου
Πρόεδρος της Γ.Σ
Μπαρμάνης
ΘΕΩΡΗΘΗΚΕ
Ηρακλείο 21-9-1998
Η Πρόεδρος Πρωτοδικών
(Ειρήνη Πετροπούλου)

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ
9 ΙΑΝ. 2003

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ
Γραφείο
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ

(3).- Τροποποιημένο καταστατικό της «Ένωση Μικρασιατών Κρήτης» (διακριτικός τίτλος «Άγιος Πολύκαρπος») που εγκρίθηκε με τη με αριθμό 143/2025 Διαταγή του Μονομελούς Πρωτοδικείου Ηρακλείου. Ειδικότερα τα άρθρα σχετικά με επωνυμία, σκοπούς, μέλη.

ΑΜ: 756 Πρωτοδικείο Ηρακλείου
Αριθ. Διαταγής 143/2025 Πρωτοδικείο Ηρακλείου

ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΚΑΙ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟ

ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΩΝΥΜΙΑ

«ΕΝΩΣΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΚΡΗΤΗΣ»

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Το καταστατικό του σωματείου με την επωνυμία «ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΚΡΗΤΗΣ Ο ΑΓΙΟΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ» με έδρα το Ηράκλειο Κρήτης αναγνωρίσθηκε με τη με αριθ. 43/1983 απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Ηρακλείου (Εκουσία Δικαιοδοσία) και έχει καταχωρηθεί με αριθμό μητρώου 756 στις 30.5.1983

Σήμερα, την 25^η Μαΐου 2025, με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του σωματείου και σύμφωνα με όσα ορίζονται στο ισχύον καταστατικό, τις ισχύουσες διατάξεις και τον Αστικό Κώδικα, προβαίνουμε α) στην τροποποίηση του άρθρου 1 ως προς την επωνυμία, β) στην συμπλήρωση των σκοπών του σωματείου στο άρθρο 2, γ) στην τροποποίηση των άρθρων 3 για τα μέλη, 4 για τους πόρους, 5, 6, 7, 9 για τα όργανα του Συλλόγου, προστίθεται στο άρθρο 8 η δυνατότητα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στη Γ.Σ. δ) προστίθεται ειδικό άρθρο 10 για τις αρχαιρεσίες, άρθρο 12 για την ιστοσελίδα του συλλόγου, άρθρα 13 και 14 για τροποποίηση καταστατικού και διάλυση συλλόγου και την περιουσία του στην περίπτωση αυτή και έτσι τροποποιήθηκαν -συμπληρώθηκαν και κωδικοποιήθηκαν όλα τα άρθρα του καταστατικού ως κάτωθι.

Αυτά αφού συμφωνήθηκαν και αποφασίστηκαν, τροποποιήθηκε- συμπληρώθηκε και κωδικοποιήθηκε το καταστατικό του σωματείου ως πλέον ισχύει, η δε κωδικοποίηση του έχει ως εξής:

ΑΡΘΡΟ 2ο

ΣΚΟΠΟΣ

Ο Σύλλογος έχει ως σκοπό :

- 1.- Τη συλλογή, διάσωση, διατήρηση, ανάδειξη, μετάδοση και μελέτη των στοιχείων της ιστορίας, του πολιτισμού, της παράδοσης, της ζωής και της σκέψης του Ελληνισμού της καθ' ημάς Ανατολής και ειδικότερα της Μικράς Ασίας, του Πόντου, της Ανατολικής Θράκης, της Κωνσταντινούπολης.
- 2.- Τη συλλογή, καταγραφή, ταξινόμηση, μελέτη, αξιοποίηση και έκθεση κειμηλίων, αρχαικού και μουσειακού υλικού, ντοκουμέντων, καθώς και κάθε μαρτυρίας σε σχέση με τους άνω τόπους.
- 3.- Τη συμβολή στη δημιουργία Μόνιμης Έκθεσης και Στέγης Μικρασιατικού – Προσφυγικού Ελληνισμού - Πολιτισμού και Κέντρου Μικρασιατικού – Προσφυγικού Ελληνισμού - Πολιτισμού στο Ηράκλειο.
- 4.- Την αναζωογόνηση της μικρασιατικής παράδοσης, την προβολή των πνευματικών και πολιτισμικών επιτευγμάτων των Μικρασιατών και την ανάδειξη της συμβολής τους στη σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία.
- 5.- Την ανάδειξη της ενσωμάτωσης των προσφύγων στην Κρήτη και την συμβολή τους στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του Ηρακλείου και της σημερινής του ταυτότητας, όπως και της Κρήτης γενικότερα.
- 6.- Τη διοργάνωση συνεδρίων, ημερίδων, διαλέξεων σεμιναρίων, συζητήσεων, εκδόσεων, εκθέσεων και τη δημοσίευση μελετών και ερευνών Μικρασιατικού – Προσφυγικού περιεχομένου και κάθε μορφής ανάλογης πολιτιστικής εκδήλωσης.

Ελληνισμού

- 7.- Την πραγματοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων που απευθύνονται σε μαθητές και νέους, τις εκδόσεις συναφών έργων, την επιστημονική έρευνα σε θέματα ηθών και εθίμων, παραδόσεων, γραπτών μνημείων, έργων τέχνης, ναών και οικιών και γενικώς κάθε στοιχείου που αφορά στον πολιτισμό του Ελληνισμού που έζησε ως το 1922 στους γενέθλιους τόπους.
- 8.- Την έκδοση περιοδικού, βιβλίων ειδικών εκδόσεων, εντύπων, καταλόγων, καταχωρήσεων και δημιουργία ιστοτόπων και συνδέσεων με ομοειδείς φορείς και τη δημιουργία δανειστικής βιβλιοθήκης.
- 9.- Τη δημιουργία νέων μορφών καλλιτεχνικής και πολιτισμικής έκφρασης και τη δημιουργία τμημάτων θεάτρου, χορού, μουσικής, ζωγραφικής, ψηφιδωτού, λογοτεχνίας, μαγειρικής, κεντήματος, υφαντικής κ.λ.π., την διενέργεια χοροεσπερίδων, μουσικών και γενικά πολιτιστικών εκδηλώσεων.
- 10.- Τη δημιουργία επικοινωνιακής σχέσης και πολιτιστικών ανταλλαγών με μικρασιατικούς πληθυσμιακούς πυρήνες και συλλόγους ανά την Ελλάδα, τη διοργάνωση εκδρομών στη Μικρά Ασία και στους γενέθλιους τόπους, καθώς και την αδελφοποίηση με άλλους ανάλογους Συλλόγους.
- 11.- Τη θεσμοθέτηση, προκήρυξη και χορήγηση οικονομικών ενισχύσεων για την προώθηση των μελετών και ερευνών σχετικών προς τους σκοπούς του συλλόγου καθώς και διπλωματικών διατριβών στο πεδίο των σκοπών του συλλόγου.
- 12.- Τη θεσμοθέτηση της απονομής βραβείων και υποτροφιών σε πρόσωπα ή συλλογικότητες που διακρίνονται με το έργο τους στο πεδίο των σκοπών του συλλόγου.
- 13.- Την ανάληψη της διαχείρισης και υλοποίησης κοινοτικών ή άλλων προγραμμάτων ως φορέων αυτών.
- 14.- Τη συμμετοχή σε εκθέσεις, συνεορία, ερευνητικά προγράμματα, συνέργειες εξωτερικού καθώς και διάθεση ομιλητών και συνεργατών για μετάδοση της γνώσης που σχετίζονται με τους σκοπούς του συλλόγου.
- 15.- Τη μελέτη και προβολή κάθε ζητήματος που αφορά τον Μικρασιατικό και Προσφυγικό Ελληνισμό.
- 16.- Την ευαισθητοποίηση και ανάδειξη θεμάτων κοινωνικού, πολιτισμικού και περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος

Η επίτευξη των παραπάνω σκοπών επιδιώκεται με κάθε νόμιμο μέσο.
Ιδιαίτερα για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών ο σύλλογος δικαιούται:

- α.- Να συνεργάζεται ή να εγγράφεται μέλος σε άλλες ενώσεις, συλλόγους, συνδέσμους, ομοσπονδίες, οργανώσεις, εθνικούς ή διεθνείς οργανισμούς με ίδιους ή παρεμφερείς σκοπούς.
- β.- Να συνεργάζεται με οποιοδήποτε τρόπο με αρμόδια Υπουργεία (Πολιτισμού, Παιδείας, Τουρισμού, Ανάπτυξης, κ.ά.), Πανεπιστημιακά Ιδρύματα, Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, ιδιωτικές επιχειρήσεις, ανεξάρτητους οργανισμούς, ιδρύματα, σωματεία και φυσικά πρόσωπα. Επίσης να έχει διεθνείς συνεργασίες με φορείς και πρόσωπα, που δραστηριοποιούνται σε συναφή πεδία.
- γ.- Να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για τη δημιουργία ή τη διεύρυνση, μέσω κατάλληλων νομικών μορφών, συμπράξεων, κοινοπραξιών ή άλλων φορέων, που αναλαμβάνουν τη μελέτη, την εκτέλεση, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση έργων ή δράσεων, που συνδέονται με τους σκοπούς του Σωματείου. Με αυτό τον τρόπο συμβάλλει στην ανάπτυξη συνεργειών ανάμεσα στις αρμόδιες υπηρεσίες του Κράτους, φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα, Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Νομικά Πρόσωπα Δημόσιου ή Ιδιωτικού δικαίου και φορείς της Κοινωνίας των Πολιτών. Το Σωματείο μπορεί να συμμετέχει ενεργά στους ανωτέρω φορείς και να συμβάλλει στην υλοποίηση των έργων και των δράσεων με την τεχνογνωσία και τα μέσα που διαθέτει.
- δ.- Να αιτείται από τους αρμόδιους φορείς και την Τοπική Αυτοδιοίκηση τη δημιουργία Μόνιμης Έκθεσης και Στέγης Μικρασιατικού – Προσφυγικού Ελληνισμού - Πολιτισμού και Κέντρου Μικρασιατικού – Προσφυγικού Ελληνισμού - Πολιτισμού στο Ηράκλειο και να διαμορφώνει κίνημα πολιτών με αίτημα τα παραπάνω.

ε.- Να αξιοποιεί τις σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις και το διαδίκτυο για τη δημιουργία ψηφιοποιημένου υλικού που αφορά τους σκοπούς του και να δημιουργεί ψηφιακό απόθεμα θα αποτελέει ταυτόχρονα ένα διαρκές «παρατηρητήριο» για την εξέλιξη όλων των δραστηριοτήτων του.

στ.- Να προβαίνει στην αναζήτηση πόρων, τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό χώρο, και με παράλληλη ευαισθητοποίηση και προσέλκυση χορηγών για την υλοποίηση των στόχων του, διασφαλίζοντας ότι τα κονδύλια που θα προσφέρονται από τους χορηγούς, θα επενδύονται εξ ολοκλήρου στο συγκεκριμένο σκοπό για τον οποίο χορηγήθηκαν.

ζ.- Να συνάπτει συμβάσεις εργασίας ή έργου με ειδικούς ή επιστήμονες που θα διαθέτουν τέτοιες γνώσεις και εμπειρία.

η.- Να προβαίνει στην υλοποίηση αναπτυξιακών παρεμβάσεων καθώς και στην αξιοποίηση κάθε προγράμματος επιστημονικής, επιχειρηματικής, οικονομικής, πολιτιστικής, αθλητικής κ.λ.π. συνεργασίας με το Δημόσιο, Ευρωπαϊκή Ένωση και

τρίτες χώρες. Και να συμμετέχει σε κάθε μορφής προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή εθνικά.

θ.- Να αναπτύξει οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα έχει σχέση με τους παραπάνω σκοπούς στους οποίους οι επιμέρους στόχοι αναφέρονται ενδεικτικά και όχι περιοριστικά.

Η αναφορά των ανωτέρω μέσων είναι ενδεικτική. Με απόφαση του Δ.Σ. είναι δυνατόν να ορίζονται και άλλες μορφές δράσης για την υλοποίηση των σκοπών του Σωματείου.

ΑΡΘΡΟ 3^ο

ΜΕΛΗ ΕΓΓΡΑΦΕΣ ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ – ΑΠΟΒΟΛΕΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

(Α) Μέλη του Συλλόγου δύνανται να είναι οι καταγόμενοι από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη, την Κωνσταντινούπολη και τα περίχωρα, απόγονοι, συγγενείς, σύζυγοι και φίλοι αυτών καθώς και φίλοι εν γένει του προσφυγικού Ελληνισμού, αρκεί να έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους. Η εγγραφή νέου μέλους γίνεται με γραπτή αίτηση του ενδιαφερομένου προς το Διοικητικό Συμβούλιο (ΔΣ), το οποίο, ευρισκόμενο σε απαρτία, αποφασίζει με απόλυτη πλειοψηφία για την έγκριση ή μη της αίτησης. Η απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου γνωστοποιείται στην αμέσως επόμενη Γενική Συνέλευση (τακτική, έκτακτη ή ειδική) και αν κάποιο μέλος αυτής έχει αντίθετη άποψη, αυτή τίθεται υπόψη της συγκεκριμένης Γενικής Συνέλευσης, η οποία και αποφασίζει. Σε οποιαδήποτε Γενική Συνέλευση μπορεί να προσφύγει και όποιος υποβάλει αίτηση εγγραφής και αυτή απορριφθεί από το Δ.Σ. του Συλλόγου. Ως ημερομηνία εγγραφής του νέου μέλους λαμβάνεται αυτή της έγκρισης της σχετικής αίτησης από το Διοικητικό Συμβούλιο. Σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης από το Διοικητικό Συμβούλιο και προσφυγής του ενδιαφερομένου σε Γενική Συνέλευση, που κάνει δεκτή την αίτηση του, ως ημερομηνία εγγραφής λαμβάνεται αυτή της κατάθεσης της σχετικής αίτησης στο Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου. Από την ημερομηνία εννοσφώς του νέου

.....
Το παρόν καταστατικό περιέχει δεκαπεντέ άρθρα, τροποποιήθηκε, κωδικοποιήθηκε
και ψηφίσθηκε από την νόμιμα συγκληθείσα Γ.Σ. των μελών του Σωματείου την
25/5/2025. Η ισχύς του παρόντος καταστατικού θα αρχίσει από την έγκριση του
αρμόδιου Δικαστηρίου και την εγγραφή του στο Δημόσιο Βιβλίο Σωματείων που
τηρείται στο Πρωτοδικείο Ηρακλείου.

Ηράκλειο 25/5/2025

**ΟΙ ΕΚ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΠΡΟΤΕΙΝΑΝΤΕΣ ΤΗΝ
ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ**

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Π(γ) Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Ηρακλείου

(1.) Απόφαση με αριθμ. 250/19-3-2014 (πρακτικό με αριθμ. 7)

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ**

ΑΝΑΡΤΗΤΕΑ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

ΑΠΟΦΑΣΗ ΑΡΙΘΜΟΣ: 250

(Απόσπασμα από το πρακτικό αριθμ. 7)

Περίληψη: Αποκαλυπτήρια του Μνημείου του Μικρασιατικού Ελληνισμού.

Το Δημοτικό Συμβούλιο Ηρακλείου συνεδρίασε έκτακτα στο Δημοτικό Κατάστημα Ηρακλείου, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 67 παρ. 5 του Ν. 3852/2010, σήμερα Τετάρτη 19 Μαρτίου 2014 και ώρα 12:00 ύστερα από την αριθμ. 41.444/19-03-2014 πρόσκληση του κ. Προέδρου.

ΔΗΜΑΡΧΟΣ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΡΑΚΗΣ

**ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΤΖΑΝΗΣ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ: ΜΑΡΙΑ ΛΑΓΚΩΝΑΚΗ**

ΣΥΝΘΕΣΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Αγαπάκης Δημήτριος, Αεράκης Γεώργιος, Αχλαδιανάκης Εμμανουήλ, Βαρδαβάς Κωνσταντίνος, Βασιλακάκη Μαρία, Βασιλάκης Εμμανουήλ, Βελεγράκης Αλέξανδρος, Βουρεξάκης Γεώργιος, Γιαλιτάκης Νικόλαος, Γιάνναρη Ευσεβία, Δαγκωνάκης Ευστράτιος, Δημόπουλος Νικόλαος, Δολαψάκης Κωνσταντίνος, Δροσίτης Ιωάννης, Ηλιαδάκης Αναστάσιος, Καμπανός Κωνσταντίνος, Καραντίνος Γεώργιος, Καρατζάνης Δημήτριος, Καρτσώνη - Κοκολογιάννη Κωνσταντία, Κασαπάκης Μιχαήλ, Κλάδος Βασίλειος, Κόκκορη - Παπαδάκη Ελένη, Κυπραίος Ανδρέας, Λαγκωνάκη Μαρία, Λαζαρίδης Αλέξανδρος, Μακαρόνας Γρηγόριος, Ματζαπετάκης Νικόλαος, Μαυρογιάννης Εμμανουήλ, Μηλάκης Εμμανουήλ, Μπολάκης Αριστείδης, Μπότη - Μαθιουδάκη

Γεωργία, Ξυλούρη - Ξημέρη Μαρία, Παρασύρης Γεώργιος, Παττακού - Επιτροπάκη Στυλιανή, Περισυνάκης Μιχαήλ, Σισαμάκης Ευάγγελος, Σκεπάρνης Γεώργιος, Σκουλατάκης Γεώργιος, Σκυβαλάκη Ειρήνη, Σπιθούρης Βασίλειος, Σπυριδάκης Δημήτριος, Στειακάκης Γεώργιος, Συγγελάκη Δέσποινα, Συντυχάκη Καλλιόπη, Συντυχάκης Εμμανουήλ, Σχοιναράκη Αγγελική, Τζιράκη Μαρία, Τιτομιχελάκη - Μπέρη Μαρία, Τσιλιμιγκάκη - Χρηστάκη Αμαλία.

Απαντες παρόντες.

Παρόντες επίσης είναι και οι πρακτικογράφοι του Συμβουλίου, υπάλληλοι του Δήμου Εμμανουήλ Κεφάκης και Αγγελική Σμυρνάκη.

Το Δημοτικό Συμβούλιο βρισκόμενο σε νόμιμη απαρτία αρχίζει τη συνεδρίαση.

Θ Ε Μ Α : 7ο

Τίθεται υπόψη του Συμβουλίου η αριθμ. Πρωτ. 34.352/07-03-2014 εισήγηση της Δ/σης Παιδείας, Πολιτισμού και Νέας Γενιάς (Τμήμα Πολιτισμού, Αθλητισμού, Ν. Γενιάς, Εθελοντισμού, ΚΕΣΑΝ) του Δήμου Ηρακλείου που έχει ως εξής:

ΘΕΜΑ: Αποκαλυπτήρια του Μνημείου του Μικρασιατικού Ελληνισμού

Ο Δήμος Ηρακλείου και οι σύλλογοι Μικρασιατών Ηρακλείου διοργανώνουν τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου του Μικρασιατικού Ελληνισμού, που φιλοτέχνησε ο γλύπτης Γιάννης Παρμακέλης.

Η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, είναι η μεγαλύτερη εθνική συμφορά στην ιστορία του νεωτέρου Ελληνισμού. Κι αυτό, γιατί αποτέλεσε την ταφόπλακα στο όνειρο της «Μεγάλης Ιδέας» που προσέβλεπε στην επανένωση όλων των εδαφών που κατοικούνταν από αρχαιοτάτων χρόνων από Έλληνες. Κυρίως όμως, επειδή ξεριζώθηκε οριστικά η μακραίωνη ελληνική παρουσία στην περιοχή, με τον πιο δραματικό τρόπο. Την μεγάλη αυτή συμφορά συνθέτουν, εκτός των άλλων, η κατάρρευση του Μικρασιατικού Μετώπου, η πυρπόληση της Σμύρνης από τους Τούρκους, όπου είχαν συρρεύσει και πολλοί Έλληνες από τις γειτονικές περιοχές, και οι σφαγές, λεηλασίες και άλλες φρικαλεότητες εις βάρος των Ελλήνων και των Αρμενίων χριστιανών, στη Σμύρνη και στις πόλεις και τα χωριά που ανακαταλαμβάνονταν από τον τουρκικό στρατό, οι μαρτυρικές πορείες των αιχμαλώτων και των ομήρων προς το εσωτερικό της Ανατολής, η εξόντωση εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων και Αρμενίων και η εκδίωξη των υπολοίπων από τις πατρογονικές εστίες τους, χωρίς τις περιουσίες τους, από το μικρασιατικό έδαφος και προ πάντων το ξερίζωμα του Ελληνισμού από την Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη.

Η εκδήλωση θα πραγματοποιηθεί στο παρκάκι που βρίσκεται στη συμβολή των Λεωφόρων Κνωσού και Ιωνίας, την Κυριακή 30 Μαρτίου 2014 και ώρα 11:00 π.μ.

Στο πλαίσιο της ανωτέρω διοργάνωσης θα χρειαστεί ηχητική κάλυψη της εκδήλωσης, ποσού **300,00** ευρώ με ΦΠΑ 23%.

Μετά τα παραπάνω παρακαλούμε να ληφθεί απόφαση για:

1. Την **έγκριση πραγματοποίησης της εκδήλωσης**
2. Την **έγκριση της δαπάνης** της εκδήλωσής καθώς και την έγκριση διενέργειας της εργασίας που θα γίνει σύμφωνα με τις διατάξεις του Π.Δ. 28/1980 με απευθείας ανάθεση
3. Τη **διάθεση πίστωσης** συνολικού ποσού **300,00 €** που θα βαρύνει τον ΚΑ: 15-6471.002 «Εξοδα πολιτιστικών δραστηριοτήτων» του προϋπολογισμού του Δήμου, οικονομικού έτους 2014.

Στη συνέχεια ο κ. Πρόεδρος ζήτησε από το Σώμα να αποφανθεί για το κατεπείγον της συζήτησης του θέματος ή όχι. Το Σώμα ομόφωνα δέχθηκε τη συζήτηση του θέματος ως κατεπείγον.

Η εισήγηση της Υπηρεσίας έγινε ομόφωνα δεκτή από τα μέλη του Συμβουλίου και ο κ. Πρόεδρος παρακάλεσε για τη λήψη σχετικής απόφασης

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Αφού έλαβε υπόψη την εισήγηση της Υπηρεσίας, την υπ. Αριθμ. 587/2014 ΠΑΥ και τις διατάξεις του άρθρου 65 του Ν. 3852/2010

ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ ΟΜΟΦΩΝΑ

Εγκρίνει την πραγματοποίηση της εκδήλωσης των αποκαλυπτηρίων του Μνημείου του Μικρασιατικού Ελληνισμού, που φιλοτέχνησε ο γλύπτης Γιάννης Παρμακέλης, η οποία θα πραγματοποιηθεί στο παρκάκι που βρίσκεται στη συμβολή των Λεωφόρων Κνωσού και Ιωνίας, την Κυριακή 30 Μαρτίου 2014 και ώρα 11:00 π.μ. με την συνεργασία του Δήμου Ηρακλείου και των συλλόγων Μικρασιατών Ηρακλείου.

Εγκρίνει τη διενέργεια της εργασίας της ηχητικής κάλυψης της εκδήλωσης η οποία θα γίνει με απευθείας ανάθεση σύμφωνα με τις διατάξεις του Π.Δ. 28/1980.

Εγκρίνει τη δαπάνη ποσού 300,00 € (συμπερ. του Φ.Π.Α.) για την ηχητική κάλυψη της εν λόγω εκδήλωσης.

Εγκρίνει τη διάθεση πίστωσης 300,00 € σε βάρος του κονδυλίου του ΚΑ: 15-6471.002 με τίτλο «Έξοδα πολιτιστικών δραστηριοτήτων» του εκτελούμενου προϋπολογισμού του Δήμου για την πληρωμή της παραπάνω δαπάνης της εκδήλωσης.

Έγινε αποφασίστηκε και υπογράφηκε

Ο Πρόεδρος Τα Μέλη

(Ακολουθούν οι υπογραφές)

Ακριβές αντίγραφο ατελές για Δημ. Υπηρεσία

Ηράκλειο 26/ 03 /2014

Ο Γραμματέας

(2)- Απόφαση με αριθμ. 730/9-12-2002 (πρακτικό με αριθμ. 7)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΑΠΟΦΑΣΗ ΑΡΙΘΜΟΣ: 730

=====

(Απόσπασμα από το πρακτικό αριθμ. 20)

=====

Περίληψη: Φιλοτέχνηση δύο μνημείων (Μαρτύρων 25^{ης} Αυγούστου 1898 και Μικρασιατικής Καταστροφής 1922).

=====

Το Δημοτικό Συμβούλιο Ηρακλείου συνεδρίασε στο Δημοτικό Κατάστημα Ηρακλείου σήμερα ΔΕΥΤΕΡΑ 9/12/2002 και ώρα 19.30 ύστερα από την αριθμ. 23920/4-12-2002 πρόσκληση του κ. Προέδρου.

ΔΗΜΑΡΧΟΣ:ΚΩΝ/ΝΟΣ ΑΣΛΑΝΗΣ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ: ΣΧΙΖΑΚΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Αναγνωστάκης Εμμανουήλ, Βαρδαβάς Φαίδων, Βαρούχας Γεώργιος, Βασιλάκης Εμμ., Βασιλειάδης Γεώργιος, Βασιλείου Γεώργιος, Βεργάκης Δημήτριος, Γαλανάκης Ανδρέας, Γκίζης Νικόλαος,

Δημόπουλος Νικόλαος, Δουλουφάκης Ιωάννης, Δροσίτης Ιωάννης, Εργαζάκης Μιχ., Ζερβάκης Νικόλαος, Καναβαράκης Κων., Καρατζάνης Δημ., Καρτεράκης Μιχ., Κλειδά Ελένη, Μακαρόνας Γρηγόριος, Μαμουλάκης Κων., Μιχελογιαννάκης Ιωάννης, Μπαλαχούτης Ιωάννης, Μποτζώρης Γεώργιος, Ορφανός Στυλιανός, Παγωμένος Εμμ., Παπαστεφανάκης Εμμ., Πολυχρονάκης Νικόλαος, Σαρρής Επαμεινώνδας, Σεραπετιδάκης Ιωάννης, Σκαλοχωρίτη Δέσποινα, Σμαραγδάκης Νικόλαος, Σμαργιανάκης Σταύρος, Σπαθαράκης Παναγιώτης, Σπανάκης Δημήτρης, Σταθόπουλος Ιωάννης, Σχιζάκης Κων., Τζωρακολευθεράκης Νικ., Τσατσάκης Αναστάσιος, Τσιγλάκης Μιχ., Χατζάκης Κων. του Παντελή, Χατζάκης Κων. του Μιχαήλ. Οι απουσιάζοντες κλήθηκαν νόμιμα με την υπ' αριθμ. πρωτ. 23920/4-12-2002 πρόσκληση του κ. Προέδρου και είναι οι κκ. Αναγνωστάκης Ε., Βαρούχας Γ., Βασιλείου Γ., Βεργάκης Δ., Γαλανάκης Α., Εργαζάκης Μ., Καναβαράκης Κ., Καρατζάνης Δ., Μποτζώρης Γ., Τσιγλάκης Μ. και Χατζάκης Κ. του Μ. **Παρόντες επίσης είναι και οι πρακτικογράφοι του Συμβουλίου, υπάλληλοι του Δήμου, Δημήτρης Ζαχαριονδάκης και Εμμ. Κεφάκης.**

Το Δημοτικό Συμβούλιο βρισκόμενο σε νόμιμη απαρτία αρχίζει τη συνεδρίαση.

Θ Ε Μ Α : 39ο

Τίθεται υπόψη του Συμβουλίου η αριθμ. 24365/2002 αναφορά του Αντιδημάρχου Ηρακλείου κ. Γεωργίου Βασιλειάδη που έχει ως εξής:

«Στα πλαίσια των δράσεων για την αναβάθμιση του δημόσιου χώρου, που προωθούνται συντονισμένα μέσω του «Προγράμματος Ανάπλασης» της Παλιάς Πόλης και εξειδικεύονται από τις Ειδικές Αρχιτεκτονικές Μελέτες, που βρίσκονται σε εξέλιξη, συντάσσεται, όπως γνωρίζετε, η μελέτη διαμόρφωσης της ευρύτερης περιοχής του ιστορικού άξονα της οδού 25^{ης} Αυγούστου.

Η μελέτη, με βάση τις κατευθύνσεις που έχουν δοθεί από τον Δήμο, προβλέπει τη διαμόρφωση χώρων για την τοποθέτηση νέων μνημείων, σχετικών με την ιστορία και τον πολιτισμό της πόλης μας.

Λόγω της ιδιαίτερης σημασίας που έχει για την ιστορία της πόλης του Ηρακλείου και τις εξελίξεις που καθόρισαν την πορεία της ανεξαρτησίας της Κρήτης, η σφαγή της 25^{ης} Αυγούστου 1898, προτείνουμε την διενέργεια πανελλήνιου καλλιτεχνικού διαγωνισμού, για την φιλοτέχνηση μνημείου, που θα τοποθετηθεί σε θέση που θα υποδειχθεί από την μελέτη, με το οποίο θα τιμάται με τον προσήκοντα τρόπο η μνήμη των θυμάτων της μεγάλης σφαγής.

Επίσης, πιστεύουμε ότι επιβάλλεται η τοποθέτηση, ομοίως στον άξονα της 25^{ης} Αυγούστου, που θεωρείται η κεντρικότερη περιοχή της Παλιάς Πόλης, δίδυμου μνημείου στη μνήμη των θυμάτων της Μικρασιατικής Καταστροφής, που φέτος συμπληρώθηκαν 80 χρόνια. Προτείνουμε την τοποθέτηση του μνημείου στον χώρο αυτό, και όχι σε κάποια από τις συνοικίες του Ηρακλείου, όπου κατ' εξοχήν εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες του 1922, επειδή θεωρούμε ότι η ιστορικότητα της περιοχής αναδεικνύει με τον καλλίτερο δυνατό τρόπο την βαρύτητα που επιθυμούμε να προσδώσουμε στο σημαντικό αυτό γεγονός που καθόρισε την πορεία του ελληνισμού αλλά και την εξέλιξη της πόλης του Ηρακλείου.

Παρακαλούμε να εξουσιοδοτήσετε την Επιτροπή Πολιτισμού του Δήμου, να συντάξει τις σχετικές προδιαγραφές για την προκήρυξη των δύο καλλιτεχνικών διαγωνισμών, σε συνεργασία με το Γραφείο Παλιάς Πόλης. Προτείνουμε την εγγραφή στον Προϋπολογισμό του Δήμου για το έτος 2003 ποσού 100.000 ευρώ, για τα βραβεία των δύο διαγωνισμών».

Ακολούθησε διαλογική συζήτηση μεταξύ των μελών του Σώματος όπως φαίνεται λεπτομερέστερα στο σχετικό πρακτικό κατά την οποία έγινε ομόφωνα δεκτή η εισήγηση της Υπηρεσίας και τελικά ο κ. Πρόεδρος παρακάλεσε για τη λήψη σχετικής αποφάσεως

Τ Ο Δ Η Μ Ο Τ Ι Κ Ο Σ Υ Μ Β Ο Υ Λ Ι Ο

Αφού έλαβε υπόψη την εισήγηση του Αντιδημάρχου Ηρακλείου κ. Γεωργίου Βασιλειάδη και τις διατάξεις του Ν. 1418/1984 και του Π.Δ. 609/1985

Α Π Ο Φ Α Σ Ι Ζ Ε Ι Ο Μ Ο Φ Ω Ν Α

Εγκρίνει την φιλοτέχνηση δύο μνημείων ύστερα από Πανελλήνιο Καλλιτεχνικό Διαγωνισμό.

Το πρώτο θα τιμά με τον προσήκοντα τρόπο την μνήμη των θυμάτων της Μεγάλης Σφαγής της 25^{ης} Αυγούστου 1898 και θα τοποθετηθεί σε χώρο που θα προβλέπει η μελέτη διαμόρφωσης της ευρύτερης περιοχής του Ιστορικού Άξονα της οδού 25^{ης} Αυγούστου από το Ενετικό Λιμάνι έως την Λεωφόρο Δικαιοσύνης.

Το δεύτερο δίδυμο μνημείο θα τιμά την μνήμη των θυμάτων της Μικρασιατικής Καταστροφής και θα τοποθετηθεί σε κατάλληλο χώρο στον άξονα της 25^{ης} Αυγούστου ή στο Ενετικό Λιμάνι.

Αναθέτει στην Επιτροπή Πολιτιστικών Υποθέσεων του Δήμου την σύνταξη σχετικών προδιαγραφών για την προκήρυξη των δύο καλλιτεχνικών διαγωνισμών σε συνεργασία με το Γραφείο Παλιάς Πόλης, με γνώμονα πάντα την «αναγνωσιμότητα» των μνημείων και την δυνατότητα ευρύτερης αποδοχής τους.

Εντέλλεται την Οικονομική Υπηρεσία του Δήμου να εγγράψει στον προϋπολογισμό του Δήμου έτους 2003 ποσό ύψους 80.000 Ευρώ για τα βραβεία των δύο καλλιτεχνικών διαγωνισμών.

Συγκροτεί κριτική επιτροπή των διαγωνισμών αποτελούμενο από τρεις (3) εκπροσώπους του Δήμου, ένα (1) εκπρόσωπο του Καλλιτεχνικού Επιμελητηρίου, ένα (1) εκπρόσωπο του ΥΠ.ΠΟ, ένα (1) εκπρόσωπο των Συλλόγων Μικρασιατών που δραστηριοποιούνται στην πόλη του Ηρακλείου, ένα (1) εκπρόσωπο του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Ν. Ηρακλείου, ένα (1) εκπρόσωπο της Επιτροπής Πολιτιστικών Υποθέσεων του Δήμου και ένα (1) εκπρόσωπο της Επιστημονικής Επιτροπής της Προγραμματικής Σύμβασης Παλιάς Πόλης.

Τα μέλη της Επιτροπής θα ορισθούν με αποφάσεις των οργάνων που εκπροσωπούν.

Έγινε αποφασίστηκε και υπογράφηκε

Ο Πρόεδρος

Τα Μέλη

(Ακολουθούν οι υπογραφές)

Ακριβές αντίγραφο ατελές για Δημ. Υπηρεσία

Ηράκλειο 20/12/2002

Ο Γραμματέας

(3.)- Απόφαση με αριθμ. 123/24-2-2005)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΑΠΟΦΑΣΗ ΑΡΙΘΜΟΣ: 123

(Απόσπασμα από το πρακτικό αριθμ. 6)

Περίληψη: Φιλοτέχνηση μνημείου Μικρασιατικού Ελληνισμού.

Το Δημοτικό Συμβούλιο Ηρακλείου συνεδρίασε στο Δημοτικό Κατάστημα Ηρακλείου σήμερα **ΔΕΥΤΕΡΑ 28 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2005 και ώρα 19.30** ύστερα από την αριθμ. **4910/24.2.2005** πρόσκληση του κ. Προέδρου.

ΔΗΜΑΡΧΟΣ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΡΑΚΗΣ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΜΑΡΚΟΣ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ: ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΣΧΟΙΝΑΡΑΚΗ

ΣΥΝΘΕΣΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Αληγιζάκη – Νικολαΐδη Βιργινία, Βαρδαβάς Φαίδων, Βασιλάκης Εμμανουήλ, Βασιλειάδης Γεώργιος, Βιτώρος Γεώργιος, Βρέντζου – Σκορδαλάκη Θεανώ, Γκίζης Νικόλαος, Δημητρίου Γεώργιος, Δροσίτης Ιωάννης, Ζερβάκης Νικόλαος, Θεοδωράκης Εμμανουήλ, Καμπανός Κων/νος, Καραναστάσης Μάρκος, Καραντινός Γεώργιος, Καρατζάνης Δημήτριος, Καρτεράκης Μιχαήλ, Κεφαλογιάννης Νικόλαος, Κόκορη – Παπαδάκη Ελένη, Λυρώνης Ιωάννης, Μακαρόνας Γρηγόριος, Μαμουλάκης Κων/νος, Ματζαπετάκης Νικόλαος, Μελάς Χρήστος, Μηλάκης Γεώργιος, Μιχελογιαννάκης Ιωάννης, Ξημέρης Βασίλειος, Ορφανός Στυλιανός, Παγωμένος Εμμανουήλ, Παρασύρης Γεώργιος, Πασπάτης Γρηγόριος, Ροκαδάκης Γρηγόριος, Σαρρής Επαμεινώνδας, Σεραπετιδάκης Ιωάννης, Σκραφνάκης Γιάννης, Σμαραγδάκης Νίκος, Σπανάκης Δημήτριος, Σχοιναράκη Αγγέλα, Τζωρακολευθεράκης Νίκος, Χατζάκης Κων/νος, Χιωτάκης Μιχαήλ, Χονδράκης Νικόλαος.

Οι απουσιάζοντες κλήθηκαν νόμιμα με την υπ' αριθμ. 4910/24.2.2005 πρόσκληση του κ. Προέδρου και είναι οι εξής: Γ. Δημητρίου, Μ. Καρτεράκης, Ν. Κεφαλογιάννης, Ι. Μιχελογιαννάκης, Δ. Σπανάκης και Ν. Τζωρακολευθεράκης.

Παρόντες επίσης είναι και οι πρακτικογράφοι του Συμβουλίου, υπάλληλοι του Δήμου, Δημήτρης Ζαχαριουδάκης και Εμμ. Κεφάκης.

Το Δημοτικό Συμβούλιο βρισκόμενο σε νόμιμη απαρτία αρχίζει τη συνεδρίαση.

Θ Ε Μ Α : 9ο

Τίθεται υπόψη του Συμβουλίου η αριθμ. 5179/24.2.2005 εισήγηση του κ. Δημάρχου που έχει ως εξής:

«Σε συνεργασία που είχα με το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου Αλατσατιανών ενημερώθηκα, μεταξύ των άλλων θεμάτων και για την επιθυμία και πρόταση του Δ.Σ. να ανεγερθεί στο Ηράκλειο μνημείο αναφοράς για την Ιωνία και όλους τους ξεριζωμένους Μικρασιάτες.

Στο αίτημα αυτό ανταποκρίθηκε θετικά και υποσχέθηκε ότι θα φέρω το όλο θέμα στο Δημοτικό Συμβούλιο, για τη λήψη σχετικής απόφασης και συμφώνησαν οι Μικρασιατικοί Σύλλογοι.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Η παρουσία των Ελλήνων στην Ιωνία χρονολογείται από το 1000 π.Χ. Στα 3.000 χρόνια, που πέρασαν, οι Έλληνες κυριάρχησαν στη Μικρασία, όπου ανέπτυξαν τον πολιτισμό και την οικονομία και αναδείχθηκαν στο ευρωστότερο κομμάτι της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, που καταστράφηκε από την επέλαση των Τούρκων τον 15^ο αιώνα μ.Χ.

Το 1919 ο Ελληνικός Στρατός αποβιβάστηκε στη Σμύρνη. Οι Έλληνες ήταν και πάλι ελεύθεροι αλλά μόνο για λίγο. Πολύ γρήγορα ήλθε ο Σεπτέμβριος του 1922 με τις σφαγές, τους διωγμούς, το ξεριζώμα του ελληνισμού της Ιωνίας.

Ενάμιση εκατομμύριο ξεριζωμένοι Έλληνες έρχονται τότε στην Ελλάδα. Η Κρήτη και ιδιαίτερα το Ηράκλειο δέχτηκε τότε ένα πολύ μεγάλο αριθμό προσφύγων, ιδιαίτερα από τα παράλια

της Μικράς Ασίας, και το 1924 ήλθε ένας αρκετά μεγάλος αριθμός προσφύγων από την ενδοχώρα της Καπαδοκίας.

Τάχιστα ενσωματώθηκαν στην πόλη και στην ύπαιθρο του Νομού. Δημιούργησαν νέα δεδομένα στην καλλιέργεια της γης και ξεκινώντας από το μηδέν διακρίθηκαν στο εμπόριο, τις τέχνες, τις επιστήμες και τα γράμματα, και γενικά συνέβαλλαν στη πρόοδο του τόπου,

ΠΡΟΤΕΙΝΩ

Την φιλοτέχνηση και την τοποθέτηση σε τμήμα του παραλιακού μετώπου της πόλης μας ενός έργου τέχνης που θα αναφέρεται στις Χαμένες Πατρίδες, που άφησαν πίσω τους οι πρόσφυγες στην Μικρά Ασία.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Προτείνεται η προκήρυξη Διαγωνισμού φιλοτέχνησης μνημείου – αναφοράς στον Μικρασιατικό Ελληνισμό, σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις (άρθρο 9 ΠΔ 28/1980, ΦΕΚ 11Α / 15-01-1980 και την εγκύκλιο 31128/ ΚΑΔ 17/ 31-5-1970 του Υπουργείου Εσωτερικών).

1. Το Μνημείο να τοποθετηθεί σε χώρο του παραλιακού μετώπου της πόλης.
2. Οι καλλιτέχνες - γλύπτες, που θα το φιλοτεχνήσουν να είναι Ηρακλειώτες.
3. Το ποσό που, θα διατεθεί για την ανέγερση του Μνημείου, να μην υπερβαίνει τα 120.000 €.
4. Προτάσεις και σχέδιο του Μνημείου να κατατεθούν το αργότερο σε δύο μήνες από τη δημοσίευση του Διαγωνισμού.
5. Να συσταθεί Επιτροπή ειδικών, που θα μεριμνήσει για τις διαδικασίες, που απαιτεί ο Διαγωνισμός και θα ορίσει το χρόνο παράδοσης του Μνημείου στο Δήμο».

Ακολούθησε διαλογική συζήτηση μεταξύ των μελών του Σώματος όπως φαίνεται λεπτομερέστερα στο σχετικό πρακτικό κατά την οποία εκφράστηκε ομόφωνα η υποχρέωση του Δήμου για την φιλοτέχνηση και τοποθέτηση του εν λόγω μνημείου, σε χώρο που θα επιλεγεί και τελικά ο κ. Πρόεδρος παρακάλεσε για τη λήψη σχετικής απόφασης

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Αφού έλαβε υπόψη την πρόταση του Δημάρχου Ηρακλείου κ. Γιάννη Κουράκη όπως συμπληρώθηκε για προκήρυξη Πανελλήνιου διαγωνισμού, την συζήτηση που έγινε και τις διατάξεις του άρθρου 9 του Π.Δ. 28/1980 και την εγκύκλιο 31128/Κ.Δ.17/31.5.1973 του Υπουργείου Εσωτερικών

ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ ΟΜΟΦΩΝΑ

Εγκρίνει την φιλοτέχνηση μνημείου (ηρώον) που θα αναφέρεται στις χαμένες πατρίδες που άφησε πίσω του ο Μικρασιατικός Ελληνισμός, προϋπολογισμού δαπάνης 120.000,00 €.

Το μνημείο θα τοποθετηθεί σε κατάλληλα διαμορφωμένο κοινόχρηστο χώρο (Πάρκο) που βρίσκεται στη συμβολή των Λεωφόρων Ιωνίας και Κνωσού .

Η φιλοτέχνηση του μνημείου θα γίνει ύστερα από Πανελλήνιο Δημόσιο Καλλιτεχνικό Διαγωνισμό σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 9 του Π.Δ. 28/1980 και την εγκύκλιο 31128/Κ.Δ.17/31.5.1973 του Υπουργείου Εσωτερικών.

.....

Έγινε αποφασίστηκε και υπογράφηκε

Ο Πρόεδρος

Τα Μέλη

(Ακολουθούν οι υπογραφές)

Ακριβές αντίγραφο ατελές για Δημ. Υπηρεσία

Ηράκλειο 18/03/2005

Ο Γραμματέας

IV.- Έγγραφο για τις προσπάθειες δημιουργίας Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού στο Ηράκλειο.

1^η Προσπάθεια (Έγγραφο 1)

Ίδρυση Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού Δήμου Ηρακλείου

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

4^η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Ηράκλειο: 21-12-2012

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Χθες Τετάρτη 19 Δεκεμβρίου και ώρα 19,00 πραγματοποιήθηκε συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου της 4^{ης} Δημοτικής Κοινότητας Ηρακλείου με κύριο θέμα την έγκριση πρότασης προς το Δήμο Ηρακλείου την Ίδρυση Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού. Παρόντες στη συνεδρίαση ήταν: Ο πρόεδρος του Συμβουλίου Κώστας Σταμούλος, και οι Σύμβουλοι, κατ' αλφαβητική σειρά: Αλούπη Ειρήνη, Βρούχου-Πουλή Δωροθέα, Ζεάκη-Καπετανάκη Ανθούλα, Ιδομενέως Μαρίνος, Κοζής Αριστείδης, Κοκάλη Αικατερίνη, Σύρμος Ισίδωρος και Φραγκιαδουλάκης Γεώργιος

Στη συνεδρίαση είχαν κληθεί για να λάβουν γνώση και για να εκφράσουν τις απόψεις τους για το θέμα όλοι οι Μικρασιατικοί Σύλλογοι της πόλης, από τους οποίους προσήλθαν οι κκ. Κοκάλης Νικόλαος πρόεδρος του Συλλόγου ΑΓΙΟΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, Γκίζης Νικόλαος αντιπρόεδρος του ίδιου Συλλόγου, Αναπλώτη Μαρία Γεν Γραμματέας του Συλλόγου ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ, Χατζηγιάνγκου Ευαγγελία ταμίας του ίδιου Συλλόγου, Καλυβάς Κωνσταντίνος Πρόεδρος Αλασσαπανών Νομού Ηρακλείου, Γεώργιος Μαρταβατζής πρόεδρος του Συλλόγου Καππαδοκίων Μαρμαρέλη Ιουλία πρόεδρος του Πολιτιστικού Συλλόγου Φορτέτσας, Σγουράκης Εμμανουήλ πρόεδρος Πολιτιστικού Συλλόγου Ηλιούπολης, Αϊνατζόπουλος Βάιος πρόεδρος Συλλόγου Ποντίων και Ζουρντζίδης Χρήστος ταμίας του ίδιου Συλλόγου.

Τη συνεδρίαση τίμησαν με την παρουσία τους ο Σεβασμιότατος Αρχιεπίσκοπος Κρήτης κ.κ. Ειρηναίος και ο Αντιδήμαρχος κ. Νίκος Δημόπουλος.

Κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης και αφού έλαβαν γνώση του θέματος και της σκοπιμότητας ίδρυσης του Επιστημονικού Κέντρου Μικρασιατικού πολιτισμού από τον πρόεδρο της Κοινότητας κ. Σταμούλο ακλούθησε πολύωρη διαλογική συζήτηση μεταξύ των παρόντων και ιδιαίτερα του σεβασμιότατου Αρχιεπισκόπου ο οποίος όχι μόνο συμφώνησε για την ίδρυση αυτού του Κέντρου, αλλά υποσχέθηκε και την αμέριστη βοήθεια και συμπαράσταση της εκκλησίας για τη, ίδρυση και λειτουργία του.

Τελικά Αποφασίστηκε παμψηφεί η έναρξη της διαδικασίας ίδρυσης του Κέντρου, και για την όσο γίνεται πιο γρήγορη προώθησή του στο Δήμο, εκλέχτηκε τετραμελής Επιτροπή αποτελούμενη από τον Αντιδήμαρχο κ. Δημόπουλο και τους κ.κ Σταμούλο Κώστα, Κωνσταντίνο Καλυβά, Ευαγγελία Χατζηγιάνγκου και Μαρία Αναπλώτη, η οποία Επιτροπή ανέλαβε την υποχρέωση να φροντίσει για την εύρεση Καταστατικού άλλου σχετικού Κέντρου απ' αυτά που λειτουργούν σε άλλους ελληνικούς Δήμους, το οποίο αφού το επεξεργαστεί να το φέρει στη Δημοτική Κοινότητα για συζήτηση, ψήφισή και άμεση προώθησή του στο Δημοτικό Συμβούλιο για τα περαιτέρω.

Μετά τη λήξη της συνεδρίασης, και μετά από πρόταση του κ. Σταμούλου, ο σύμβουλος κ. Μαρίνος Ιδομενέως ανέγνωσε το στη συνέχεια αναφερόμενο ποίημά του σχετικό με τη Μικρασιατική τραγωδία το οποίο συγκίνησε όλους τους παρισταμένους.

2^η Προσπάθεια (Έγγραφο 2)

"Ίδρυση Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού.

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ Αρ.Πρωτ.: 45249/2021 Ημερ.: 21/5/2021

Γρ. Δημόσια - Δ. Σ. Πρόεδρος Δ. Σ.
Διμοιική Παρατήρηση

Θέμα: "Ίδρυση Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού.

Από: -Η ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΟΣ- ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ <i.alikarnassos@gmail.com>

Ημερομηνία: 21/5/2021, 1:15 μ.μ.

Προς: dsymvoulia@heraklion.gr

Κοινοποίηση: George Giaoyrtas <giaoyrtas@gmail.com>

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΝΕΑΣ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΟΥ

«Η ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΟΣ»

Ταχ.Διευθ.: Λεωφ. Ικάρου 44

716 01 Νέα Αλικαρνασσός

E-mail: i.alikarnassos@gmail.com

Πληροφορίες: Γ. Γιαουρτάς

Τηλ.: 6932069120

Νέα Αλικαρνασσός, 21 Μαΐου 2021

Σας διαβιβάζουμε το έγγραφο των Μικρασιατικών συλλόγων του Δήμου Ηρακλείου για να
πρωτοκολληθεί και να κοινοποιηθεί όπως σε αυτό αναφέρεται.

Το έγγραφο υπογράφεται από δεκατέσσερις Συλλόγους του Δήμου Ηρακλείου.

Για πληροφορίες και ενημέρωση:

Δημόπουλος Νικόλαος, Πρόεδρος του συλλόγου Μικρασιατών Ηρακλείου "ΑΓΙΟΣ
ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ" και Δημοτικός Σύμβουλος τηλ. 697 731 2374

Παρακαλούμε για τις δικές σας ενέργειες.

Γιαουρτάς Γιώργος

Συνημμένα 2

1. Έγγραφο σε pdf

2. Έγγραφο σε Word

— Συνημμένα:

Κεμιοτο.pdf

2,0 MB

Εγγραφο για Δήμο.doc

16,0 KB

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ Αρ.Πρωτ.: 45249/2021 Ημερ.: 21/05/2021

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΔΗΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Ηράκλειο, 19 Μαΐου 2021

Προς: Το Δημοτικό Συμβούλιο Δήμου Ηρακλείου (υπ όψιν κ Προέδρου).

Κοινοποίηση:

1. κ. Δήμαρχο Ηρακλείου
2. κ.κ. Επικεφαλής Δημοτικών Παρατάξεων.

Κύριε Πρόεδρε,

Πάγιο αίτημα ελπίδα και προσδοκία όλων των Μικρασιατικών Συλλόγων, είναι η ίδρυση ενός Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού, (ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ.), ώστε να συμπυκνωθεί ο διακαής πόθος, όλων των απογόνων των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη, για να συγκεντρώσουν, να διαφυλάξουν και να μεταλαμπαδεύσουν στις νέες γενεές, την πολιτιστική κληρονομιά του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας.

Εκατό χρόνια μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, βρισκόμαστε σε εκείνο το χρονικό σημείο, που κάθε καθυστέρηση θα επέφερε ανεπανόρθωτες απώλειες σε κειμήλια, έγγραφα, ντοκουμέντα και μνήμες. Απώλειες που δεν μπορούν να δικαιολογηθούν ούτε να αγνοηθούν από τις μελλοντικές γενεές, που θα είναι υποχρεωμένες να καταλογίσουν ευθύνες.

Ο χώρος και το οίκημα υπάρχουν. Είναι το γνωστό κέντρο «ΦΑΡΟΣ». Ανήκει στο Δήμο Ηρακλείου και είναι περιουσία της κοινότητας Νέας Αλικαρνασούς, από τα «ανταλλάγματα».

Για την επιτυχία ενός τέτοιου εγχειρήματος όλοι οι Μικρασιατικοί Σύλλογοι του Δήμου Ηρακλείου, είμαστε έτοιμοι να συνεργαστούμε και να υποβάλουμε προτάσεις, ώστε η διαμόρφωση του οικήματος να ικανοποιεί τις ανάγκες ενός ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ. (Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού), αλλά και την οικονομική βιωσιμότητά του.

Για το σκοπό αυτό ζητούμε από το Δημοτικό Συμβούλιο:

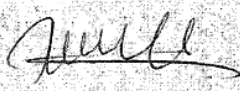
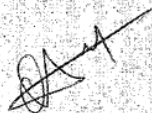
- Να εισαχθεί στην επόμενη συνεδρίαση το θέμα: «Δημιουργία συνθηκών για την προώθηση της πολιτιστικής μνήμης και πολιτιστικής κληρονομιάς της Μικράς Ασίας - Δημιουργία Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού, (ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ.)».
- Να παραχωρηθεί το οίκημα «ΦΑΡΟΣ», για τη στέγασή του.

Η στέγαση της «παρακαταθήκης πολιτισμού» των προγόνων μας είναι ο καλύτερος τρόπος για να αποδείξουμε, εκατό χρόνια μετά, ότι δεν ξεχνάμε και δεν θα ξεχάσουμε.

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ Αρ.Πρωτ.: 45249/2021 Ημερ.: 21/05/2021

Οι Μικρασιατικοί Σύλλογοι Δήμου Ηρακλείου

1. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΠΑΤΣΙΑΝΩΝ Νόμου Ηρακλείου
ΧΑΤΖΗΑΔΑΜ ΧΡΙΣΤΙΝΑ
2. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ "ΑΓΙΟΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ"
ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ
3. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΓ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ Εκ Βρυούλων
ΣΤΑΜΟΥΛΟΣ ΚΟΣΤΑΣ
4. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΡΑΚΙΩΤΩΝ ΚΡΗΤΗΣ
ΑΜΠΑΤΖΙΑΝΗΣ ΘΕΟΔΟΣΗΣ
5. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΝΕΑΣ ΑΛΙΕΑΡΝΑΣΣΟΥ
"Η ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ"
ΑΣΠΕΤΑΚΗ ΕΛΕΩΗ
6. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ 3' ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΝΕΑΣ ΑΛΙΕΑΡΝΑΣΣΟΥ "Η ΑΛΙΕΑΡΝΑΣΣΟΣ"

Έγγραφο 3.

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ Αρ.Πρωτ.: 56248/2023 Ημερ.: 16/06/2023

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΓΡΑΦΕΙΟ ΑΝΤΙΔΗΜΑΡΧΟΥ
ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ
& ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
Ταχ. Δ/ση: Λ. Ικάρου 66
Τ.Κ: 716 01
Πληροφορίες: Αγγελική Λενακάκη
Τηλ.: 2813 409407
E-mail: svaa@heraklion.gr

1. Βαθμός Ασφαλείας:
2. Βαθμός προτεραιότητας:
3. Χρόνος διατήρησης:

Ηράκλειο, 16/06/2023
Αρ. Πρωτ.:

ΠΡΟΣ:

1. ΠΙΝΑΚΑ ΑΠΟΔΕΚΤΩΝ

ΘΕΜΑ:

Πρόσκληση σε Συζήτηση – Ανταλλαγή Προτάσεων για την Επικαιροποίηση της
Στρατηγικής Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (ΣΒΑΑ) στο πλαίσιο της Δημόσιας
Διαβούλευσης

Σε συνέχεια της με αρ. πρωτ. 48727 - 25/05/2023 πρόσκλησης για την έναρξη της
Δημόσιας Διαβούλευσης για την Επικαιροποίηση της Στρατηγικής Βιώσιμης Αστικής
Ανάπτυξης (ΣΒΑΑ), σας προσκαλούμε την **Τετάρτη 21 Ιουνίου 2023 και ώρα 12:30**
στον Δήμο Ηρακλείου, αίθουσα Παπανδρέου στη Λότζια για να συζητήσουμε τις
προτάσεις σας.

Στοχος μας είναι στο πλαίσιο του επικοινωνιακού διαλόγου που πρεσβεύουμε και
επιθυμούμε, να συνδιαμορφώσουμε και συναποφασίσουμε τις κατηγορίες
παρεμβάσεων καθώς επίσης και τα επιμέρους έργα και δράσεις που θα κληθούμε
από κοινού να υλοποιήσουμε στο προσεχές διάστημα.

Στην συνάντηση θα συμμετέχουν ο Αντιδήμαρχος Αναπτυξιακού Προγραμματισμού
– Ψηφιακού Μετασχηματισμού, Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Υπαίθρου και
Τουρισμού κος Σισαμάκης Γεώργιος, η Γενική Γραμματέας και συντονίστρια της
Ομάδας Έργου ΣΒΑΑ κα Ευγενία Στυλιανού και αρμόδια υπηρεσιακά στελέχη.

Σας ευχαριστούμε για την συνεργασία σας και είμαστε βέβαιοι ότι θα καταλήξουμε
στην βέλτιστη για την πόλη πρόταση, προς όφελος όλων.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΟΔΕΚΤΩΝ

1. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΛΑΤΣΑΤΙΑΝΩΝ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ Αρ.Πρωτ.: 56248/2023 Ημερ.: 16/06/2023

2. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΚΡΗΤΗΣ "Ο ΑΓΙΟΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ"
3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΝΕΑΣ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΟΥ "Η ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ"
4. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΙΩΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ "ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ"
5. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΝΕΑΣ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΟΥ "Η ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΟΣ"
6. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ "Η ΣΜΥΡΝΗ"
7. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΩΝ & ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ "ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ"
8. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ - ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΚΡΗΤΗΣ
9. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΦΙΛΩΝ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΕΚ ΒΡΥΟΥΛΩΝ
10. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΟΝΤΙΩΝ "ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΛΕΣΧΗ ΗΡΑΚΕΙΟΥ"
11. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΡΑΚΙΩΤΩΝ ΚΡΗΤΗΣ
12. ΛΥΚΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ

Ο ΑΝΤΙΔΗΜΑΡΧΟΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ –
ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ –
ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ
& ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΣΑΜΑΚΗΣ

Υ.- ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ – ΕΙΚΟΝΕΣ

Α.- Από τις εκδηλώσεις του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης σε συνεργασία με την Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, για τη στρογγυλή επέτειο των 100 χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή

«Πρόσφυγες στην Κρήτη μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή» - Μια σημαντική έκθεση για τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας

Μια σημαντική έκθεση για τους πρόσφυγες, στο πλαίσιο του Έτους Μικρασιατικού Ελληνισμού, ξεκινά από το Ηράκλειο και θα ταξιδέψει σε ολόκληρη την Κρήτη

Οι τύχες των προσφύγων στην Κρήτη μετά την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, οι περιπέτειες της εγκατάστασης, της ενσωμάτωσης, και της συμβολής τους στη διαμόρφωση της κρητικής κοινωνίας του 20ου αιώνα αναδεικνύονται στην έκθεση που συνδιοργανώνει η Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών με την Περιφέρεια Κρήτης και τον Δήμο Ηρακλείου-Βικελαίας Δημοτική Βιβλιοθήκη, στη Βασιλική του Αγίου Μάρκου από τις 4 Ιανουαρίου έως τις 10 Φεβρουαρίου 2023.

Τα εγκαίνια της έκθεσης θα πραγματοποιηθούν την Πέμπτη 5 Ιανουαρίου στις 18.30', με χαιρετισμούς του Αρχιεπισκόπου κ.κ. Ευγενίου, του Περιφερειάρχη Κρήτης κ. Σταύρου Αρναουτάκη, του Δημάρχου Ηρακλείου κ. Βασίλη Λαμπρινού και του Προέδρου της Ε.Κ.Ι.Μ. κ. Αλέξη Καλοκαιρινού.

Η έκθεση είναι προϊόν του ερευνητικού προγράμματος «Πρόσφυγες και προσφυγικοί πληθυσμοί στην Κρήτη από τον Μεσοπόλεμο μέχρι σήμερα» που πραγματοποιεί η Ε.Κ.Ι.Μ. μέσω του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης με τη χρηματοδότηση της Περιφέρειας Κρήτης, με αφορμή τα εκατό χρόνια από την Μικρασιατική Καταστροφή και την άφιξη των πρώτων προσφύγων στο νησί.

Για τη δημιουργία της εργάστηκε η δεκαμελής επιστημονική ομάδα των νέων ιστορικών της Ε.Κ.Ι.Μ. μαζί με τους ερευνητές και το προσωπικό της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης. Τη διοίκηση του έργου έχει ο πρόεδρος της Ε.Κ.Ι.Μ. καθηγητής Αλέξης Καλοκαιρινός με γενικό επιμελητή τον επικεφαλής επιμελητή του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης Αghσίλαο Καλουτσάκη.

Η έκθεση συνδυάζει το κείμενο και την εικόνα στον φυσικό χώρο με την πληροφορία σε ψηφιακή μορφή που αντλείται σε φορητές συσκευές μέσω QR Codes, κατά το πρότυπο της υβριδικής έκθεσης για τη συμβολή της Κρήτης στην Επανάσταση του 1821 που διοργανώθηκε πέρυσι με μεγάλη επιτυχία στις μεγάλες πόλεις της Κρήτης, από την Ε.Κ.Ι.Μ. και την Περιφέρεια Κρήτης.

Η έκθεση «Πρόσφυγες στην Κρήτη μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή» στη Βασιλική του Αγίου Μάρκου υποστηρίζεται από προβολές οπτικού υλικού, ενώ ακούγονται αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις απογόνων των προσφύγων, η συλλογή των οποίων αποτέλεσε μέρος του ερευνητικού προγράμματος της Ε.Κ.Ι.Μ. Φράσεις-αποσπάσματα των συνεντεύξεων αυτών συγκρότησαν τη βάση ενός μουσικού έργου που δημιούργησε ο Οδυσσέας Γραμματικάκης μετά από παραγγελία της Ε.Κ.Ι.Μ. και το οποίο επίσης ακούγεται, σε ειδικά διαμορφωμένη κόγχη στο χώρο της Βασιλικής.

Για την τεκμηρίωση της έκθεσης αξιοποιήθηκαν αρχειακά και υλικά τεκμήρια από τις Συλλογές και τη Βιβλιοθήκη του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης και της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης. Σημαντική για την τεκμηρίωση υπήρξε η συμβολή των Συλλόγων των απογόνων των Προσφύγων: της Αδελφότητας Μικρασιατών Νομού Χανίων «Ο Άγιος Πολύκαρπος», του Συλλόγου Μικρασιατών Κρήτης «Άγιος Πολύκαρπος», του Συλλόγου Κατταδοκών-Μικρασιατών Ηρακλείου, του Συλλόγου Αλατσαπιανών Νομού

Ηρακλείου, του Συλλόγου Μικρασιατών και Φίλων Καρούλιανου, του Ι Ιολιστικού Συλλόγου Νεας Αλικαρνασσού «Η Αρτεμισία», του Συλλόγου Καραμπουρνιωτών Ηρακλείου «Άγιος Γεώργιος», του Συλλόγου Φίλων Αγίου Νεκταρίου εκ Βρυούλων, του Πολιτιστικού Συλλόγου Αποϊνίου Μονοφατισίου «ΒΑΚΙΩΤΕΣ», του Συλλόγου Φίλων Περιβάλλοντος, της Ένωσης Σμυρναίων, του Πανελλήνιου Γυμναστικού Συλλόγου, καθώς και δεκάδων προσώπων με προσφυγική καταγωγή.

Η έκθεση θα παραμείνει ανοικτή από τις 4 Ιανουαρίου έως τις 10 Φεβρουαρίου. Στη διάρκειά της θα πραγματοποιούνται εκπαιδευτικές ξεναγήσεις σε σχολικές και άλλες ομάδες από τους συντελεστές της έκθεσης, επιστημονικούς συνεργάτες της Ε.Κ.Ι.Μ.

Ωράριο λειτουργίας: Καθημερινές: 09.00-14.00 και 17.00-21.00, Σάββατο: 09.00-14.00, Κυριακές & Αργίες: κλειστή.

Μετά την ολοκλήρωσή της στη Βασιλική του Αγίου Μάρκου στο Ηράκλειο, η έκθεση θα μεταφερθεί στο Κέντρο Αρχιτεκτονικής της Μεσογείου στα Χανιά, όπου και θα παραμείνει από 18 Απριλίου έως 12 Μαΐου 2023.

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΘΕΣΜΟΙ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ 1922 ΣΤΟ
ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ. Από τους προσφυγικούς συλλόγους
στην προσπάθεια δημιουργίας Κέντρου Μικρασιατικού
Ελληνισμού

ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΚΕΛΑΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

ΜΕΤΑ ΤΗ
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

REFUGEES
ON CRETE
AFTER THE ASIA MINOR DISASTER

21/04–12/05/2023

ΚΕΝΤΡΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ
CENTER FOR MEDITERRANEAN ARCHITECTURE

ΔΙΟΡΓΑΝΩΤΕΣ | ORGANISERS

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
HISTORICAL MUSEUM of CRETE

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ | SUPPORTED BY

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΙΩΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ «ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ»
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ & ΦΙΛΩΝ ΚΑΡΑΟΥΛΙΑΝΟΥ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΘΕΣΜΟΙ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ 1922 ΣΤΟ
ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ. Από τους προσφυγικούς συλλόγους
στην προσπάθεια δημιουργίας Κέντρου Μικρασιατικού
Ελληνισμού

**Β.- Από τις εκδηλώσεις με τίτλο «1923-2023: Ένας Αιώνας. Μια Κοινωνία.
Ηράκλειο: Ο τόπος που μας ένωσε (100 χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης και
την ανταλλαγή των πληθυσμών).**

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

 ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Αντιδημαρχία Εθελοντισμού,
Νεολαίας, Οργάνωσης και
Ολοκληρωμένης Διαχείρισης
Επιπτώσεων Κατάστασης
Έκτακτης Ανάγκης

 ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ
REGION OF CRETE

 ΑΝΤΙΔΗΜΑΡΧΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Γενικά Αρχεία του Κράτους

 ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΙΕΡΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΚΡΗΤΗΣ

1923-2023:
Ένας Αιώνας. One Century.
Μία Κοινωνία. One Community.
Ηράκλειο: Ο τόπος που μας ένωσε Heraklion: The land of unity
100 χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης και την ανταλλαγή των πληθυσμών
100 years since the Lausanne Treaty and the population exchange

Βασιλική Αγίου Μάρκου/Saint Mark's Basilica
Διάρκεια Έκθεσης/Exhibition Period
24-30 Απριλίου/April

**Τα κειμήλια από τις «Χαμένες Πατρίδες»
διηγούνται στους νέους**
Artifacts from the "Lost Homelands"
narrate their own stories to young people

Είσοδος Ελεύθερη/Free Entry

Από τη διοργάνωση σειράς πολιτιστικών εκδηλώσεων και δράσεων καθώς και έκθεσης κειμηλίων που πραγματοποιήθηκαν στο Ηράκλειο Κρήτης, από 24 έως τις 30 Απριλίου 2023 με τίτλο «1923-2023: ΕΝΑΣ ΑΙΩΝΑΣ. ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ. ΗΡΑΚΛΕΙΟ: Ο τόπος που μας ένωσε (100 χρόνια από τη

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΘΕΣΜΟΙ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ 1922 ΣΤΟ
ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ. Από τους προσφυγικούς συλλόγους
στην προσπάθεια δημιουργίας Κέντρου Μικρασιατικού
Ελληνισμού

Συνθήκη της Λωζάννης και την ανταλλαγή των πληθυσμών)» με βασικό διοργανωτή τον Δήμο
Ηρακλείου. <https://lausanne100years.heraklion.gr/> <https://lausanne100years.heraklion.gr/>

<https://www.youtube.com/watch?v=0T0q1gP3wjY>

Ειδική βιντεοπροβολή (projection mapping) στο κτίριο της Περιφέρειας Κρήτης με ιστορικά ντοκουμέντα από εκείνη την περίοδο. Ακολουθούν πάνελ και φωτογραφίες από την έκθεση στη Βασιλική Του Αγίου Μάρκου.

1923-2023:

Ένας Αιώνας. One Century. Μία Κοινωνία. One Community.

Ηράκλειο: Ο τόπος που μας ένωσε Heraklion: The land of unity

100 χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης και την ανταλλαγή των πληθυσμών
100 years since the Lausanne Treaty and the population exchange

Ένας αιώνας συμπληρώνεται φέτος από τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923 και την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών. Η Έξοδος του Ελληνισμού από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο και την Ανατολική Θράκη αποτέλεσε ιστορικό ορόσημο για την Ελλάδα, αλλά και για το Ηράκλειο που υποδέχθηκε μεγάλο αριθμό προσφύγων. Ο ερχομός και η ενσωμάτωσή τους τα επόμενα χρόνια διαμόρφωσαν τη φυσιογνωμία του Ηρακλείου και τη σημερινή του ταυτότητα.

Η παρούσα έκθεση διηγείται τη διαδρομή από την ακμή στην καταστροφή και ξανά στη νέα ζωή. Μέσα από τον πλούτο των ιερών κειμηλίων, των αντικειμένων της εποχής, των εγγράφων και του αρχαιολογικού υλικού, ξεδιπλώνεται ο κοσμοπολίτικος Ελληνισμός της μεγάλης οικονομικής δραστηριότητας και πνευματικής άνθησης, των αδιατάραχτων παραδόσεων και της θρησκευτικής συνείδησης, αλλά και των τραγικών ανατροπών. Τόπος μνήμης και νοσταλγίας για τους εκτοπισμένους οριστικά πληθυσμούς. Ταυτόχρονα στην έκθεση παρουσιάζεται, πέρα από την απώλεια και την καταστροφή, η αποκατάσταση των προσφύγων στον εθνικό κορμό και φωτίζεται η ανατροπή της εικόνας του κατατρεγμένου πρόσφυγα και η ανάδυση της προκοπής, της υπερηφάνειας, της πλήρους ενσωμάτωσης και της προσφοράς σε πολιτισμικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο.

Η γνώση της διαδρομής από τις «χαμένες πατρίδες» έως τη γόνιμη ενσωμάτωση στη «μητέρα πατρίδα» προσφέρει τη δυνατότητα στους νέους να βιώσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ελληνισμού και να κατανοήσουν τις έννοιες: Καταστροφή, Έξοδος, Ανταλλαγή, Δημιουργία. Να προβληματιστούν στο τι πράγματι έφεραν οι πρόσφυγες πέρα από τους βιαστικούς τους μπόγους και πώς κατάφεραν να διατηρήσουν τη μνήμη και την ταυτότητά τους στο νέο τόπο εγκατάστασης. Να στοχαστούν πώς η ενσωμάτωση επηρέασε τη σκέψη, την τέχνη, τον τρόπο ζωής και ποια η πολιτισμική ώριμωση που επιτεύχθηκε. Να αντιληφθούν την απώλεια του γενέθλιου τόπου ως τραυματικό γεγονός που επηρέασε την ατομική και τη συλλογική ταυτότητα της πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς προσφύγων και κυρίως να αναρωτηθούν με ποιον τρόπο οι επόμενες γενιές δε θα ξεχάσουν. Η παρούσα έκθεση επιδιώκει να είναι ένα όπλο απέναντι στη λήθη, ένας διάλογος μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, προκειμένου να φωτιστεί το μέλλον.

A century is completed this year by the Treaty of Lausanne in 1923 and the mandatory exchange of populations. The Exodus of Hellenism from Asia Minor, Pontus and Eastern Thrace was a historical milestone for Greece, but also for Heraklion which welcomed a large number of refugees. Their arrival and integration in the following years shaped the physiognomy of Heraklion and its current identity.

This exhibition narrates the journey from prosperity to destruction and back to new life. Through the wealth of sacred relics, objects of the time, documents and archival material, the cosmopolitan Hellenism of great economic activity and spiritual flourishing, of undisturbed traditions and religious consciousness, but also of tragic upheavals unfolds. A place of memory and nostalgia for the permanently displaced populations. At the same time, the exhibition presents, beyond the loss and destruction, the restoration of refugees to the national body and illuminates the reversal of the image of the persecuted refugee and the emergence of anticipation, pride, full integration and contribution to cultural, social and economic level.

Knowing the path from the "lost homelands" to the fruitful integration in the "motherland" offers young people the possibility to experience the special characteristics of Hellenism and to understand the concepts: Destruction, Exit, Exchange, Creation. To reflect on what the refugees actually brought beyond their hasty bogos and how they managed to preserve their memory and identity in the new place of settlement. To reflect on how integration affected thought, art, lifestyle and what cultural osmosis was achieved. To perceive the loss of the place of birth as a traumatic event that affected the individual and collective identity of the first, second and third generation refugees and above all to ask themselves how the next generations will not forget. This exhibition seeks to be a weapon against oblivion, a dialogue between past and present in order to illuminate the future.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

Εμμανουήλ Κουρούμπαλης, Ιστορικός MSc, καθηγητής β/θμιας εκπαίδευσης

1914

- **Μάιος - Σεπτέμβριος:** Ο «πρώτος διωγμός» των Ελλήνων από τη Μ. Ασία. Έρχονται στην Ελλάδα περίπου 130.000 Έλληνες ορθόδοξοι.
- **Αύγουστος:** Ξεκινά ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Διαμορφώνονται δύο στρατόπεδα της Αντάντ (Μ. Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία, Σερβία [και από το 1915 και η Ιταλία]) και των Κεντρικών Δυνάμεων (Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Ιταλία, Οθωμανική Αυτοκρατορία [από το 1915 και η Βουλγαρία]).

1915

- **Ιανουάριος - Φεβρουάριος:** Αρχή του Εθνικού Διχασμού: Ρίξη Ελ. Βενιζέλου - βασιλιά Κωνσταντίνου για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ.
- **Απρίλιος - Οκτώβριος:** Πραγματοποιείται η γενοκτονία των Αρμενίων από τους Τούρκους.

1916

- **26 Σεπτεμβρίου:** Σχηματίζεται προσωρινή κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη. Το λεγόμενο «κίνημα Βενιζέλου».

1917

- **14 Ιουνίου:** Η κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου εσάγει την Ελλάδα στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στα πλευρά της Αντάντ.
- **Οκτώβριος:** Ξεκινάει η Οκτωβριανή Επανάσταση των Μπολσεβίκων στη Ρωσία.

1918

- **Οκτώβριος:** Υπογραφή συνθήκης Μούδρου Λήμνου μεταξύ Αντάντ και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Ελ. Βενιζέλος καταθέτει υπόμνημα Ελληνικών διεκδικήσεων. Πλησιάζει το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.
- **Νοέμβριος:** Συνθηκολόγηση Γερμανίας. Τέλος Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

1919

- **Ιανουάριος - Αύγουστος 1920:** Συνδιάσκεψη ειρήνης των Παρισίων. Πολυεθνικός σύνοδος για τη διαπραγμάτευση Συνθηκών ειρήνης μεταξύ Αντάντ και ηττημένων Κεντρικών Δυνάμεων.
- **Μάιος:** Απόφαση του Ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη σε εφαρμογή της Συνθήκης του Μούδρου. Επιστροφή των διοχθέντων Ελλήνων του 1914. Απόφαση του Μουσταφά Κεμάλ στη Σμύρνη του Πόντου, συσπείρωση του κεμαλικού κινήματος με βασική αρχή «Η Τουρκία για τους Τούρκους».

1920

- **Ιούνιος - Οκτώβριος:** Προέλαση του Ελληνικού Στρατού, υποχώρηση των Τούρκων στα βάθη της Ανατολίας, διαπρνώντας άεκτες τις δυνάμεις τους.
- **Αύγουστος:** Υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών μεταξύ Λιγυμίων και Τουρκίας. Η Ελλάδα παίρνει Ανατολική Θράκη, Τένεδος και Τυβρόν, και τη δικαιοσύνη για πάντα χρόνια μιας ζώνης γύρω από τη Σμύρνη και την Ανατολική Θράκη. Η τελική τύχη της Μικρασιατικής ζώνης θα αποφασιστούν, μέσω δημοψηφίσματος, μετά το τέλος της πενταετίας.
- **Νοέμβριος:** Ο Βενιζέλος χάνει τις εκλογές.
- **Δεκέμβριος:** Διενεργείται δημοψήφισμα για την επιστροφή του εξόριστου βασιλιά Κωνσταντίνου. Δίνεται η αφορμή σε Γάλλους και Ιταλούς να προσεγγίσουν πλέον αυθαίρετα τον Μουσταφά Κεμάλ.
- **Νοέμβριος - Ιούλιος:** Η ελληνική εκστρατεία συνεχίζεται. Αποφασίζεται η προέλαση προς την Άγκυρα.

1921

- **Αύγουστος:** Διάβαση Σαγγαρίου ποταμού. Τουρκική αντιέπιση και υποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων στη γραμμή Αφιόν Καραχισάρ - Κιουτάχεια - Εσκή Σεχέρ, στην οποία θα παραμείνουν για ένα έτος.

1922

- **Αύγουστος:** Τουρκική επίθεση στο Αφιόν Καραχισάρ και κατάρρευση του Ελληνικού στρατού.
- **5 Σεπτεμβρίου:** Τα τελευταία ελληνικά τμήματα στρατού εγκαταλείπουν τη Μ. Ασία.
- **8 Σεπτεμβρίου:** Τουρκική εισβολή στη Σμύρνη. Την επόμενη μέρα θανατώνεται ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος.
- **10 Σεπτεμβρίου:** Βρετανία, Γαλλία και Ιταλία καλούν την Τουρκία για σύμβαση ανακωχής.
- **13 Σεπτεμβρίου:** Αρχίζει η καταστροφή της Σμύρνης. Φωτιές αρχίζουν από την Αρμενική συνοικία και επεκτείνονται σε ολόκληρη τη Σμύρνη. Εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες τρέχουν αλλόφρονες στο λιμάνι για να εγκαταλείψουν την πόλη τους και να σωθούν.
- **14 Σεπτεμβρίου:** Ημέρα ολοσχερούς καταστροφής της Σμύρνης.
- **28 Σεπτεμβρίου - 11 Οκτωβρίου:** Υπογράφεται η ανακωχή των Μουδανιών. Ο Ελληνικός στρατός αποχωρεί από την Ανατολική Θράκη. Φεύγουν μαζί του εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες.

1923

- **24 Ιουλίου:** Υπογραφή Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης μεταξύ της νεοσύστατης Τουρκικής Δημοκρατίας και επτά συμμαχικών κρατών. Η Ανατολική Θράκη, Τυβρόν, Τένεδος, και Ιωνία (Σμύρνη και περίχωρα) παραχωρούνται στην Τουρκία. Συμφωνείται η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας.

Στην Κρήτη εγκαταστάθηκαν περίπου 34.000 πρόσφυγες κυρίως από το βιλαέτι της Σμύρνης και τα παράλια της Μ. Ασίας, με τους καταγεγραμμένους πρόσφυγες από τον Πόντο να είναι ελάχιστοι έως και μηδενικοί. Στο πλαίσιο της ανταλλαγής πληθυσμών 19181 Κρήτες μουσουλμάνοι (Τουρκοκρητικοί) θα ακολουθήσουν τον αντίστροφο δρόμο της προσφυγιάς.

Η ΖΩΗ ΠΡΙΝ

(Αποψη της παραλίας της Σμύρνης)

Η ζωή στην Ιωνία και τα Δυτικά παράλια, χαρακτηριζόταν από πλουραλισμό, πολυχρωμία, αφρονία και ζωντάνια. Η ευρύτερη περιοχή περιλάμβανε τις περιφέρειες Σμύρνης (Σμύρνη, Νέα Έφεσος/Κουσάνταισι, Μιανιμένη, Νιμφαιό, Φώκαιες) και Ερυθραίας (Βουρλά, Καράμπουρνα, Σιβρισάρι, Κρήνη/Τσεσμέ) και γνώρισε μεγάλη ακμή κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα.

Η Σμύρνη, ο «οφθαλμός της Ανατολής», με κυρίαρχο το ελληνικό στοιχείο αναδείχθηκε το σταυροδρόμι πολιτισμικής ώσμωσης Ανατολής και Δύσης, σημαντικό λιμάνι, κόμβος του διεθνούς εμπορίου και κέντρο οικονομικής, πολιτιστικής και εκπαιδευτικής ανάπτυξης. Ο ελληνισμός ίδρυσε Τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, εμπορικούς και εκδοτικούς οίκους, εκπαιδευτήρια αρρένων και θηλέων, νοσοκομεία, και ευαγρή ιδρύματα.

Η πόλη έζησε μεγάλη ακμή, υιοθέτησε αστικές συμπεριφορές με ευρωπαϊκό άρωμα, απέκτησε θέατρο, εμπορικά καταστήματα, ζαχαροπλαστεία και μουσικές κομπανίες.

Στην περίφημη προκυμαία της με τα ωραία κτίρια και στο ξακουστό, κτισμένο σε στιλ ροκοκό θέατρο, τους κινηματογράφους και τα ξενοδοχεία έκαναν οι Σμυρνιοί τις προμενίδες τους.

Ο Σικελιανός στον πρόλογο του μυθιστορήματος «Αιολική γη» του Βενέζη έγραψε:

«Είναι η γλυκιά ιωνική ατμόσφαιρα, είναι η κρυφή, χαμένη θαλπωρή της μυστικής του κόσμου σάρκας που απροσδόκιστα ξανάρχεται και πάλι σ' επαφή μπτριαρχική μαζί μου, είναι η αγνή ιωνική πνοή του ξεχασμένου και νοσταλγημένου από με τον ίδιο πολιτισμού».

Θωμάς Κοροβίνης, «Σμύρνη: Μια πόλη στη λογοτεχνία»

ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΑ ΚΕΙΜΗΛΙΑ

1900. Νέοι προσφυγικοί Εργαστήρι

ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΤΗΣ ΙΩΝΙΑΣ

Η ΑΝΔΡΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Η φορεσιά των Ερυθραιωτών χαρακτηρίζεται από απλότητα, λιτότητα και αυστηρούς χρωματισμούς και διακρίνεται στην καθημερινή και τη γιορτινή. Το σύνολο της ενδυμασίας ονομαζόταν **σαλβάρι** ή **σαρβάρι** και όσο των έφεραν αποκαλούνταν **σαλβαράδες**. Οι περισσότεροι άνδρες μπορούσαν να ράψουν μία ή δύο τέτοιες φορεσιές στη ζωή τους. Βασικό κομμάτι της ήταν η πολυτίμητη **βράκα** ή **βρακά**, που το μήκος της καθόριζαν η ασχολία και η ηλικία του άνδρα.

Προτιμούνταν τα σκούρα χρώματα, όπως το μαύρο ή το γερανιό (σκούρο μπλε). Άλλο βασικό κομμάτι είναι το **πουκάμισο** ή **ποκάμισο** που ήταν συνήθως άσπρο λινό, ενώ τα σκολιανά ήταν κεντητά. Πάνω από το πουκάμισο έμπαινε το τσόχινο **γιλέκο** ή **γελέκι**. Στη μέση τοποθετούνταν το **ζουνάρι** ή **τζωνάρι**, μάλλινο ή βαμβάκερο και στις σκόλες μεταξωτό.

Τη δύσκολη και επίπονη δουλειά που απαιτούσε η κατασκευή του αντρικού γιλέκου φανερώνει το βουρλιώτικο δίστιχο:

«Τον άμμο τον αμέτρητο με βάλαν να μετρήσω, του γελεκιού σου τα κουμπιά χρουσά να τα κεντήσω».

Από τα μέσα του 19ου αιώνα εμφανίζονται τα δυτικού τύπου κουστούμια και έτσι τα φορούσαν καλούνταν **παντελονάδες**.

Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Στα **Αλάτσατα** τα βασικά κομμάτια της γυναικείας φορεσιάς ήταν το **πορκάκι** ή **πολκάκι**, είδος μπλουζας με μακριά μανίκια, και το **μισοφούστανο**, ένα είδος μακριάς και φαρδιάς φούστας, καρό ή μονόχρωμης από απλά υφάσματα ή και με φραγπαλιάδες στο κάτω μέρος για τις καλές περιστάσεις. Σε πολλά πολκάκια ο γαϊκάς, το στήθος και τα μανίκια έχουν πλούσια διακόσμηση με βαλσασιέδες και τορσόνια, είδη λεπτών δαντελών φτιαγμένων στο κουσί (κοπανέλ.). Χαρακτηριστικά ήταν τα **κεφαλομάντιλα**, άσπρα, με σχέδια σταμπωτά ή χρωματιστά, που στις άκρες ήταν στολισμένα με δαντέλες ή πλεγμένα κρόσια, τα **κοχάκια**.

Στα **Βουρλά** η γυναικεία φορεσιά, παρά τη φαινομενική της λιτότητα, παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία εξαρτημάτων. Εσωτερικά φορούσαν ένα χασαδένιο **πουκάμισο** χωρίς μανίκια, ένα **μπούστο** ως τη μέση, άσπρο, στολισμένο με δαντέλες (πιτσιλία) και μία άσπρη εσωτερική φούστα σαν **μισοφόρι**, με δαντέλες στο τελείωμα, το μισοφούστανο (μισοφούστανο). Οι γυναίκες το 19ου αιώνα συνήθιζαν να φορούν **βράκα**, κάτι που διατήρησαν αρκετές από τις ηλικιωμένες, τις οποίες αποκαλούσαν **βρακούδες**.

«Μ' έκαψε το πολκάκι σου, τ' όμορφο μαντιλάκι σου, με λώλανε η φούστα σου, τα νύξα και τα γούστα σου...»

Με την πάροδο του χρόνου και τις εμπορικές σχέσεις με την Ευρώπη οι γυναίκες άρχισαν να φορούν **ευρωπαϊκού ύφους ρούχα**, προσαρμοσμένα στην τοπική αισθητική και τα ντόπια υλικά, θέλοντας να μιμηθούν τις αστές της Σμύρνης.

Η ΝΥΦΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Οι νύφες φορούσαν την καλή τους φορεσιά, έτσι όπως διαμορφώθηκε σε κάθε τόπο, ραμμένη με ακριβή υφάσματα. Ολόλευκα νυφικά και βέρες του σημερινού τύπου εμφανίστηκαν μόλις λίγα χρόνια πριν από το Δωγμό, κυρίως σε περιοχές που είχαν μετανάστες στην Αμερική (Αλάτσατα, Λυθρί κ.ά.) ή από σμυρναίικη αστική επίδραση. Στο κεφάλι έβαζαν άσπρο τουλίνο πέπλο, που είχε λεπτό κέντημα τύπου πλακέ με ασπμένα ή χρυσά σύγματα, ή το μεταξωτό μαργαδι ή έρχαν δαντελένια ευρωπαϊκά πέπλα. Παλαιότερα όμως το νυφικό πέπλο ήταν κόκκινο με λεπτά κεντήματα από τετρίκι και χρυσό σύγμα.

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Με τη Συνθήκη των Σεβρών (1920), που τεμάχισε τον Α' Π.Π., η Ελλάδα, στο πλευρό των νικητών, βρέθηκε στην Ιωνία, όπου κατοικούσαν χιλιάδες Έλληνες, με αποστολή την τρίτη της τάξης. Ο ελληνικός στρατός είχε αποβιβαστεί στη Σμύρνη από το Μάιο του 1919, αναλαμβάνοντας τη διοίκησή της για διάστημα πέντε ετών, μετά το οποίο οι κάτοικοι θα αποκόμιζαν την ένωση ή όχι με την Ελλάδα. Έτσι αναπτερόθηκαν τα εθνικά οράματα για την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας.

Ήδη, όμως, οι νεότουρκοι ανασυντάχθηκαν υπό τον Μουσταφά Κεμάλ με σκοπό την τουρκική εθνικιστική ανένανση και από το φθινόπωρο του 1919 οι περιουσιακές τμήματα της Ανατολίας βρισκόταν υπό τον έλεγχό τους. Η περιοχή της Σμύρνης δεν παρείχε ασφαλή σύνορα και ήταν ευάλωτη σε επιθέσεις των ατάκτων, σημαντικού τμήματος των δυνάμεων του Κεμάλ (γνωστοί ως «τσέτες»). Για την προστασία των ελληνικών πληθυσμών και την αντιμετώπιση των τουρκικών επιθέσεων αποφασίστηκε από το Ελληνικό Στρατηγείο η επέκταση της γραμμής κατοχής.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις συνεχίστηκαν και κλιμακώθηκαν ως τον Ιούνιο - Ιούλιο 1921 με την κατάληψη της γραμμής Εσκι Σεχίρ - Κιουτάγιας - Αφιόν Καραχισά.

Στο μεταξύ, στο εσωτερικό της Ελλάδας επιβλήθηκε η ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920 και η επάνοδος του βασιλιά Κωνσταντίνου, που δυσaráστησε τους συμμάχους και έδωσε την αφορμή για την αποδυνάμωση της διπλωματικής θέσης της Ελλάδας και την ενίσχυση του Κεμάλ.

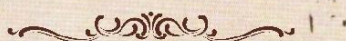
Η απόφαση της φιλοβασιλικής κυβέρνησης (παρά την προεκλογική δέσμευση για τεμαχισμό του πολέμου) για συνέχιση της εκστρατείας με διάβαση του Σαγγάριου και της Αλμυράς Ερήμου έως την Άγκυρα, η κόυραση και το κλονισμένο πλέον πλέον των ελληνικών στρατευμάτων αλλά και η διεθνής απομόνωση της Ελλάδας και η αλλαγή των συσχετισμών των μεγάλων δυνάμεων, οδήγησαν στην κατάρρευση του ελληνικού στρατιωτικού μετώπου: μετά από επιτυχή επίθεση του κεμλικού στρατού.

Η υποχώρηση των Ελλήνων άφησε ολόκληρο το χριστιανικό πληθυσμό της Μ. Ασίας έκθετο στην αντεκδίκηση των τουρκικών στρατευμάτων και των «τσετών», των οποίων η κυριότερη επιδίωξη ήταν η λαφυραγόνηση των ελληνικών οικισμών. Ως το τέλος του Αυγούστου του 1922 οι ελληνικές δυνάμεις αποχώρησαν ηττημένες από τη Μ. Ασία. Έτσι η Μικρασιατική Καταστροφή πέρα από στρατιωτική κατάσταση και ανθρωπιστική, καθώς ο χριστιανικός πληθυσμός είτε σφαγιάστηκε είτε εγκατέλειψε τις εστίες του και συνέχισε στα παράλια με την ελπίδα της διάσωσης.

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΠΥΡΠΟΛΗΣΗ-ΔΙΩΓΜΟΣ

Η Καταστροφή της Σμύρνης αφορά στα γεγονότα της σφαγής του ελληνικού και αρμενικού πληθυσμού της πόλης από τον κεμαλικό στρατό και παραστρατιωτικούς καθώς και την πυρπόλησή της. Οι Τούρκοι μπήκαν στη Σμύρνη το πρωί του Σαββάτου 9 Σεπτεμβρίου του 1922, συντηγμένοι. Από το ίδιο βράδυ Τούρκοι πολίτες και στη συνέχεια στρατιώτες άρχισαν να διαπράττουν λεηλασίες, φόνους, βιασμούς, που τις επόμενες μέρες εντάθηκαν. Στις 13 Σεπτεμβρίου ξεκίνησε η πυρπόληση της Σμύρνης υπό την καθοδήγηση του τουρκικού στρατού. Από τη φωτιά, που διήρκεσε μία εβδομάδα, καταστράφηκαν ολοσχερώς οι ελληνικές συνοικίες και η αρμενική συνοικία της πόλης και αιρινίστηκαν χιλιάδες Χριστιανοί.

«Ένα απ' τα δυνατότερα συναισθήματα που πέρα μαζί μου απ' τη Σμύρνη ήταν το συναίσθημα της ντροπής, διότι ανήκα στο ανθρώπινο γένος».

Τζορτζ Χόρτον (Αμερικανός γενικός πρόξενος στη Σμύρνη),
«Αναφορικά με την Τουρκία», Αθήνα 1992, σ. 146

Ήδη μετά την κατάργηση του μετόπιου και την άτακτη υποχώρηση του ελληνικού εικστρατευτικού σώματος από το Διόν Καρχησάα (στα μέσα Αυγούστου του 1922), άρχισε και ο ξεριζωμός ενός μεγάλου μέρους του χριστιανικού πληθυσμού (Ελλήνων και Αρμενίων) προς τη μικρασιατική ακτή, που, κατά τους υπολογισμούς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, έφτανε τις 250.000.

Ο χριστιανικός πληθυσμός που κατάφερε να επιζήσει σε εξαθλιωμένη κατάσταση συνέχρησε στα παράλια με την ελπίδα της διάσωσης από συμμαχικά πλοία. Ήταν το δραματικό τέλος της μακράς ελληνικής παρουσίας στην περιοχή. Ό,τι είχε δημιουργηθεί επί αιώνες έγινε παρανόλημα του πυρός και μαζί χάθηκε η κοσμοπολίτικη και εκμιάζουσα Σμύρνη.

«Νυχτωθήκαμε στο δρόμο. Εκεί οδυρμοί και κλαυθμοί. Αρπαγαν αγόρια, αρπαγαν κορίτσια. Θα 'ταν διακόσιες ως τρεκόσιες χιλιάδες άνθρωποι. Δεν μπορώ να τα περιγράψω. Ανάμεσα στις συνοικίες που καίγονταν ακόμη σε πολλές μεριές, περάσαμε και βγήκαμε στην παραλία. Εκεί νομίζαμε πως τα ξένα καράβια θα μας προστάτευαν έστω κι από μακριά. Είχε γεμίσει η παραλία. Ήταν πύχτρα. Περιμέναμε τον οίκτο των Συμμάχων να μας γλιτώσουν. Πολλοί σκοτώθηκαν την ώρα που κολυμπούσαν για να σωθούν. Τους πυροβολούσαν στη θάλασσα οι Τούρκοι ή τους χτυπούσαν οι σύμμαχοι με υποκόπανους, με κλωτσιές, τους περιχούσαν με βραστά νερά σαν κόντευαν να πιαστούν και να σωθούν».

Θεόδωρος Λουκάδης, Τσομπανισιά Μαγνησίας

ΑΓΙΑ ΦΩΤΕΙΝΗ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Η ΑΓΙΑ ΦΩΤΕΙΝΗ

Στην Κόνη Πόλη της Σμύρνης ήταν ο πατριάρχης Μικρασιατικός Νικός της Αγίας Φωτεινής με τις μερλοπαιδικές ταυρογραφίες το μεγάλο ρολόι με την επιγραφή «Χάρις σου σπύ» («Χάρη σου ήλιος σωτήρι»), τον ολόχρυσο σταυρό και το μεγαλόσωμο και «βραχίονας πόνης μιμνήσκου» κωδωνοστάσιο. Εκεί έλασε τον 17ο αιώνα, ιεραποστολικά και αποστολικά, δύο φορές μέχρι την οριστική καταστροφή του το 1922 με την πυρπόληση της Σμύρνης. Το κυριότατο δέσποζε και ήταν ορατό στα μέλη και προσεγγίζουν το λιμάνι. Για τους Σμυρνίτες η Αγία Φωτεινή ήταν η ίδια τους Αγία Σοφία γι' αυτή το ορθόδοξο κωδωνοστάσιο της επιβιώνει μέχρι σήμερα σε πολλές πόλεις της Ελλάδας, καθώς οι Σμυρνίτες αγρότες θέλησαν να φέρουν μαζί τους το πιο ένδοξο κειμήλι της πατρίδας τους.

«Γράβειζο σου στην Αγία Φωτεινή κι άνοιξα στα χέρια της το καρδάκι μου και κρημνίζω α μινι μου. Κι ύστερα κρημνίζω κι να βάλω και να μη χαράωω το κυριότατο. Είκοσι μέτρα μπρά, γρήγορα πιάτρωμα, όλα μάγω. Κι ανήλθω ο Χρυσός να καθίσει στο παγκάκι και να τα λέει με τα Σμυρνεϊτάκια. Κι οι κυριότατες φαντασιες, γλυκαλαίες, άσπρο των μεγάλων δαιμόνων της Ρωσίας, και κενάκωρη, όταν τροχάλο, ο χρυσός σταυρός να λάμπει στον ήλιο, παρηγορία και σωτηρία για τους μαρτύρους, που το 'χαν κυύημι, γιατί ο σταυρός έστειλε πιο φιλά από τον ήλιο και αν ήταν σταμένη στο μινιρί του Ιωήλ τζιμή».

Δ. Σωτηρίου. «Μεταμένο Χάριμα»

Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Στο νικό της Αγίας Φωτεινής λειτουργούσε για τελευταία φορά ο μητροπολίτης Χρυσόστομος πριν το μαρτύριό του θάνατο στις 9 Σεπτεμβρίου 1922.

Ο φωτογράφος νεώτερος αγνόθηκε να εγκαταλείψει το πωτόν του, παρά την παρακλήσι απειλή της διαφύξης σε έναν από της Μεγάλης Λογίας και κατακρησθαρήθηκε από τον φανεταμένο τουρκικό όρλο.

Ο μαρτυρικός του θάνατος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τις τελευταίες στιγμές της Σμύρνης και του Μικρασιατικού Ελληνισμού.

Ο Χρυσόστομος Σμύρνης υπήρξε εκτός της αλυσής επιμονής της μερικής της ιεροσύνης. Φώτισε στη θεολογική Σχολή της Χύλας ανέπτυξε πλούσιο έργο και υπήρξε «α γέφυρα, ο εθνόσημος, η ιερή της ελληνικής Μικρασίας» (Ηλ. Βενέζης «Μικρασία Χάριμα»).

ΙΕΡΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Οι παραδόσεις στις πατρογονικές εστίες της Ανατολίας συνδέονται με την ορθόδοξη χριστιανική πίστη. Κτίζονται μεγαλόπρεποι ναοί σε όλη τη Μ. Ασία (με σημαντικότερο το Μητροπολιτικό Ναό της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη), στην Ανατολική Θράκη (σημαντικός ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στην Αδριανούπολη), στον Πόντο με τα μεγάλα μοναστικά ιδρύματα (όπως η Παναγία Σουμελά), στην Καππαδοκία με τα αμέτρητα πετρομοναστήρια. Μετά την έλευση στη «Μητέρα Πατρίδα», στο πλαίσιο της αναδημιουργίας της ιστορικής μνήμης, με πρωτοβουλία προσφύγων ανεγείρονται ναοί, όπου και μεταφέρονται εικόνες και ιερά κειμήλια, που έχουν διασωθεί. Οι πρόσφυγες αποκτούν και πάλι εικονίσματα στα πρότυπα αυτών των γενέθλιων τόπων. Ανακατασκευάζουν το εικονοστάσι, όπου το καντηλάκι καίει νύκτα - μέρα.

«Στις 15 Αυγούστου ο παπά-Θωμάς, ντυμένος στα γιορτινά του και κρατώντας το δισκοπότηρο, στάθηκε για τελευταία φορά στην Ωραία Πύλη των Εισοδίων..... Είκοσι περίπου ημέρες νωρίτερα, η Επιτροπή της Εκκλησίας είχε μαζέψει τις εικόνες και είχε καλέσει τους πατριώτες: όποιος ήθελε μπορούσε να πάρει απ' αυτές μαζί τους στην Ελλάδα. Πήραν λίγοι, στους άλλους αρκούσαν οι εικόνες των σπιτιών τους. Έσκαψαν, λοιπόν, κρυφά οι επιτροπικοί έναν λάκκο στο ιερό της εκκλησίας, φίλησαν πρώτα και έθαψαν έπειτα εκεί όσες εικόνες περίσσεψαν.....»

Εφημερίδα Το Βήμα, 1963

Η ΖΩΗ ΜΕΤΑ

Στις 30 Ιανουαρίου 1923 υπογράφτηκε στη Λαϊκόνη η διετής συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, η οποία αφορούσε στην υποχρεωτική ανταλλαγή των Τούρκων υπηκόων ορθόδοξης αίματος που ήταν εγκατεστημένοι σε τουρκικό έδαφος με Έλληνες υπηκόους μουσουλμανικής θρησκείας που ζούσαν στην Ελλάδα. Από το γενικό κανόνα εξαιρέθηκαν οι Έλληνες και τμήμα των Κωνσταντινουπόλεως, στην Τριφυλία, στην Τριφυλία και οι Έλληνες μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης. Στις αρχές του 1924 υπολογίζεται ότι 1130.000 Έλληνες από την Ανατολική Θράκη, τον Πόντο, την Ιωνία και την Καππαδοκία είχαν ήδη ως αρχικό τους στην Ελλάδα.

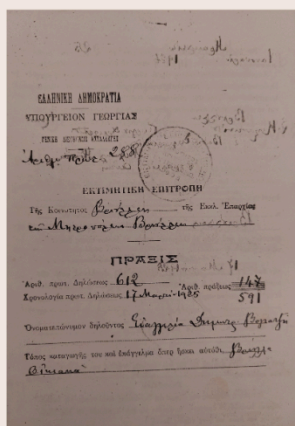

Στην Κρήτη εγκαταστάθηκαν περίπου 34.000 πρόσφυγες κυρίως από το βόρειο της Σμύρνης και τα παράλια της Μ. Ασίας, με τους καταγεγραμμένους πρόσφυγες από τον Πόντο να είναι ελάχιστα. Στο πλαίσιο της ανταλλαγής πληθυσμών 191.181 Κρήτες μουσουλμάνοι (Τουρκοκρατικοί), θα εγκαταστάθηκαν τον επόμενο χρόνο στην Κρήτη. Από τους 34.000 πρόσφυγες θα εγκατασταθούν στο Ηράκλειο περίπου 16.000, με την εισαγωγή του 1928 να τους προσερχόταν ως το 33% του πληθυσμού της πόλης του Ηρακλείου. Οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στο Ηράκλειο ηρώγησαν κατά 90% από το βόρειο της Σμύρνης: κατά κύριο λόγο από τους εσιασμούς Βουχλά, Σμύρνη, Μάκισα, Νάμιο, Τσιζιρί, Φωκιά, Αϊδίν, καθώς και από την Αδριατική. Μετά την πρώτη εγκατάστασή τους με συνθήκες σκληρές, δημιούργησαν σταδιακά η αγροτική και εμπορική οικονομία της.

ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΠΑΤΡΙΔΑ

Σύμφωνα με τη Σύμβαση Ανταλλαγής της Λωζάννης, οι πρόσφυγες θα λάμβαναν ως αποζημίωση περιουσία ίσης αξίας με αυτήν που εγκατέλειψαν στους τόπους προέλευσής τους. Από το 1924 συγκροτείται στην Ελλάδα μηχανισμός για την εκτίμηση των περιουσιών αυτών και το Μάιο του 1925 ανατίθεται στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος η καταβολή των αποζημιώσεων.

Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ) συγκροτείται με το Πρωτόκολλο της Γενεύης (29.9.1923), το οποίο υπογράφεται μεταξύ της Κοινωνίας των Εθνών (ΚΤΕ) και της Ελληνικής Κυβέρνησης. Είναι αυτόνομος οργανισμός που λειτουργεί υπό την εποπτεία της ΚΤΕ και αναλαμβάνει το έργο της προσφυγικής αποκατάστασης, κυρίως της αγροτικής. Η αγροτική αποκατάσταση περιελάμβανε το γεωργικό κλήρο. Με την έλευση των προσφύγων, παραδοσιακές καλλιέργειες, όπως η αμπελουργία αναζωογονήθηκαν. Η στέγαση των αγροτών πραγματοποιήθηκε είτε μέσω των σπιτιών που χτίστηκαν με τη βοήθεια της ΕΑΠ είτε κάνοντας χρήση των εγκαταλελειμμένων οικιών μουσουλμάνων ανταλλαγμένων.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Η ενσωμάτωση των προσφύγων πέρασε μέσα από την εργασία και τα επαγγέλματα που ασκούσαν. Στο νομό Ηρακλείου, οι Μικρασιάτες αμπελοκαλλιεργητές της σουλτανίνας έλαβαν κλίρους και συνέβαλαν καθοριστικά στην αναζωογόνηση της αγροτικής καλλιέργειας του αμπελιού. Οι πρόσφυγες έχοντας τη γνώση, την εμπειρία και την εργατικότητα ασχολήθηκαν επιτυχώς με τη βιοτεχνία, τη βιομηχανία, το εμπόριο και τις εξαγωγές, αλλά και τη ζαχαροπλαστική, τη μαγειρική, τις επισκευές (τσαγκάρικα, ραφεία και άλλα), την κεντητική και ραπτική αλλά και ως δάσκαλοι και επιστήμονες. Ταυτόχρονα η ύπαρξη άφθονης και φθηνής εργατικής δύναμης από τους πρόσφυγες σε τομείς όπως οι οικοδομές, η βιοτεχνία, οι μεταποιητικές επιχειρήσεις κ.λ.π. οδήγησε σε ανάπτυξη της εγχώριας οικονομίας και ενίσχυση του εργατικού κινήματος. Αρκετοί πρόεδροι του Εργατικού Κέντρου υπήρξαν μικρασιατικής καταγωγής.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ερχόμενα στο Ηράκλειο τα προσφυγόπουλα ξεκινούν με νέα δεδομένα. Μερικά από τα σχολεία, στα οποία φοιτούν είναι το Παρθεναγωγείο και Αρρεναγωγείο Χρυσοπηγής (11ο Δημοτικό Σχολείο), το 10ο Δημοτικό Σχολείο, το Μποδοσάκειο (2ο Δημοτικό Σχολείο), το 21ο Δημοτικό Σχολείο, το 1ο Δημοτικό Σχολείο και άλλα. Το ζήτημα της εκπαίδευσής τους έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς σε αυτό συναντώνται δύο διαφορετικές οπτικές. Από τη μια η περιορισμένη φροντίδα και οι αντιλήψεις του επίσημου κράτους και από την άλλη οι ανάγκες και οι προσδοκίες των προσφύγων, οι οποίοι, παρά τη δεινή κατάστασή τους, έθεταν την εκπαίδευση των παιδιών τους ως έναν από τους πρωταρχικούς τους στόχους. Φαίνεται, όμως, ότι και η πολιτεία αντιλήφθηκε τη σημασία της ίδρυσης σχολείων στους προσφυγικούς οικισμούς, τα οποία θα επιτάχυναν την ένταξη των προσφύγων στην πραγματικότητα του ελληνικού κράτους αλλά και τη γλωσσική τους αφομοίωση.

Το ζήτημα της εκπαίδευσης δεν αφορούσε μόνο πρόσφυγες μαθητικής ηλικίας αλλά και εκπαιδευτικούς οι οποίοι, μετά από πολύχρονη υπηρεσία στις πατρίδες τους, βρέθηκαν πρόσφυγες στο ελληνικό κράτος. Η ιδιότητά τους υπήρξε ένα πολύτιμο διαβατήριο για την επαγγελματική τους αποκατάσταση.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στις πόλεις του μικρασιατικού ελληνισμού λειτουργούσαν σημαντικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Μεταξύ αυτών η Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης, το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας, η Αναξαγόρειος Σχολή των Βουρλών, τα Ευγενείδια της Προύσας και πολλά άλλα. Σχολεία λαμπρά, στεγασμένα σε επιβλητικά κτίρια, γίνονται πνευματικοί πυλώνες που θα αναδείξουν σημαντικές προσωπικότητες της πνευματικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Υποδέχονται το Διαφωτισμό και υιοθετούν νεωτερικές εκπαιδευτικές πρακτικές, όπως η εκπαίδευση του γυναικείου φύλου, η εισαγωγή των μαθηματικών και των φυσικών επιστημών.

«Δυνάμεθα μετά πεποιθήσεως να πούμε ότι αγράμματοι Βουρλιώται δεν υπήρχον.... Οι γεννηθέντες το 1885 κι εντεύθεν ήσαν όλοι απόφοιτοι της Σχολής είτε θηλέων είτε αρρένων .. Εις τα Βουρλά είχαμε δύο πολύ μεγάλα σχολεία, την Αναξαγόρειο Σχολή Αρρένων και την Αναξαγόρειο Σχολή Θηλέων. Οι μεν διδάσκαλοι ήσαν απόφοιτοι του Διδασκαλείου Σμύρνης, αι δε διδασκάλισσες του Κεντρικού Παρθεναγωγείου Σμύρνης η του Ομηρείου. Ήσαν από τα καλύτερα σχολεία της Μικράς Ασίας».

Λάμπρος Λαμπρικήδης, Βουρλά Ιωνίας

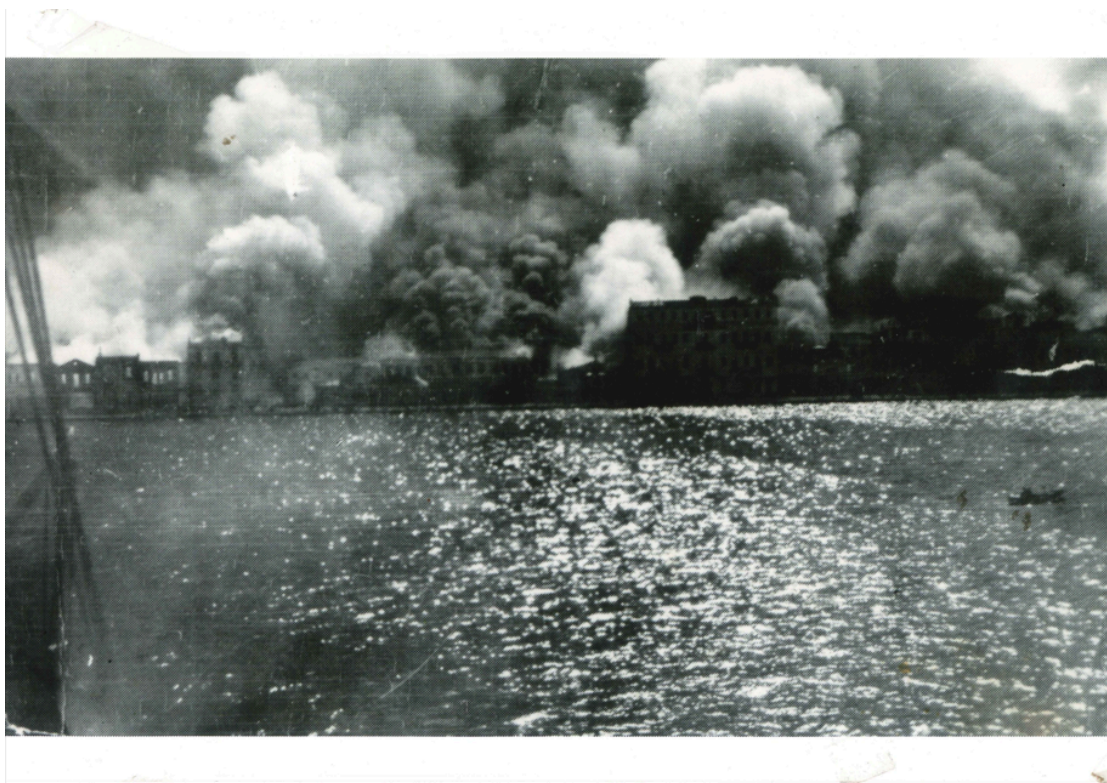
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Είναι πολλοί οι πρόσφυγες που συνδέθηκαν με τα γράμματα και τις τέχνες καθώς η καταγωγή τους υπήρξε καθοριστική στη διαμόρφωση του έργου τους, όπως ο Ηλίας Βενέζης, ο Γιώργος Σεφέρης, ο Φώτης Κόντογλου και πολλοί άλλοι. Σημαντική μορφή του Ηρακλείου υπήρξε ο Μικρασιάτης Νικόλαος Σταυρινίδης, που αφιέρωσε τη ζωή του στη μετάφραση του τουρκικού αρχείου προσφέροντας ανεκτίμητο έργο στην τοπική κοινωνία.

Η ανταλλαγή των πληθυσμών θεωρείται καθοριστική για τη λαϊκή μουσική και την εξέλιξή της. Το ρεμπέτικο περικλείει τη μνήμη των γενέθλιων τόπων αλλά και το ξεκίνημα της ζωής στη νέα πατρίδα. Η μουσική και το τραγούδι μετέδωσαν σε άλλες πληθυσμιακές, μη προσφυγικές ομάδες καθώς και στις επόμενες γενιές, το αίσθημα της απώλειας, της νοσταλγίας και της προσφυγιάς, που προξένησε η καταστροφή του 1922. Μουσικά όργανα, όπως το σαντούρι και το ούτι παραδοσιακοί χοροί, με βασικούς τους καρσιλαμάδες και τα απτάλικά, αλλά και ανατολίτικες μελωδίες, τραγούδια και αμανέδες επηρέασαν το μεσοπολεμικό λαϊκό και ρεμπέτικο τραγούδι και διαδόθηκαν κυρίως λόγω της εμφάνισης του φωνόγραφου στην Ελλάδα, σε ευρύτατα στρώματα της ελλαδικής κοινωνίας.

Εκτός από τον αγώνα της επιβίωσης οι πρόσφυγες ξεδίπλωσαν τον τρόπο ζωής τους, τη μουσική τους, τα έθιμα, την κουζίνα τους. Μέρος του πολιτισμού τους αποτελεί η γεύση, τα υλικά και τα σκεύη που μαζί με τη θρησκευτική συνείδησή τους αποτελούν δύο ισχυρά στοιχεία της ταυτότητάς τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ

Α. Ελληνική και Μεταφρασμένη Βιβλιογραφία

- **Αθανασιάδης, Χάρης**, *Τα αποσυρθέντα βιβλία. Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2015
- **Ανδριώτης, Νίκος**, «Οι πρόσφυγες του 1922 στην Ελλάδα», στο: Π. Μ. Κιτρομηλίδης & Β. Παναγιωτόπουλος (εποпт.), Σ. Ριζάς (επιμ.), *100 Χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης*, Αθήνα, 2022
- **Βαν Μπούσχοτεν, Ρίκη**, «Μνήμες, τραύματα και μετα-μνήμη: το παιδομάζωμα και η επεξεργασία του παρελθόντος», στο: Ρ. Βαν Μπούσχοτεν, Τ. Βερβενιώτη, Ε. Βουτυρά, Β. Δαλκαβούκης, & Κ. Μπάδα (επιμ.), *Μνήμες και λήθη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2008
- **Βόγλης, Πολυμέρης**, «Η δεκαετία του 1940 ως παρελθόν: Μνήμη, μαρτυρία, ταυτότητα», *Τα Ιστορικά*, τόμ. 25, τχ. 47, Αθήνα, 2007
- **Εξερτζόγλου, Χάρης**, *Η Δημόσια Ιστορία. Μια Εισαγωγή*, Εκδόσεις του 21ου, Αθήνα, 2020
- **Εξερτζόγλου, Χάρης**, «Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», στο: Α. Λιάκος (επιμ.), *Το 1922 και οι πρόσφυγες. Μια νέα ματιά*, Νεφέλη, Αθήνα, 2011
- **Ζαϊμάκης, Γιάννης**, «Καταγώγια Ακμάζοντα» στον *Λάκκο Ηρακλείου*, Πλέθρον, Αθήνα, 2008
- **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, *Τόμος ΙΕ'*, Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, Αθήνα, 1971
- **Ιωαννίδου, Ε.**, «Συλλογική οργάνωση και σωματεία στην Καλαμαριά του Μεσοπολέμου (1920-1937)», στο: *Η Καλαμαριά στο Μεσοπόλεμο (1920-1940). Πρόσφυγες. Δημιουργώντας τη νέα Πατρίδα*, Θεσσαλονίκη, 1998
- **Καμούζης, Δημήτριος**, «Ο δρόμος προς την υπογραφή της Σύμβασης περί Ανταλλαγής των Ελληνικών και Τουρκικών Πληθυσμών (Λωζάννη Δεκέμβριος 1922 – Ιανουάριος 1923)», στο: Π. Μ. Κιτρομηλίδης & Β. Παναγιωτόπουλος (εποпт.), Σ. Ριζάς (επιμ.), *100 Χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης*, Αθήνα, 2022
- **Κατσάπης, Κώστας**, «Το προσφυγικό ζήτημα», στο: Α. Λιάκος (επιμ.), *Το 1922 και οι πρόσφυγες. Μια νέα ματιά*, Νεφέλη, Αθήνα, 2011

- **Κόκκινος, Γιώργος**, *Από την Ιστορία στις Ιστορίες. Προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας, την επιστημολογία και τη διδακτική της ιστορίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998
- **Κοντογιώργη, Ευαγγελία**, «Η αποκατάσταση των προσφύγων», στο: *Μικρασιατικός Ελληνισμός. Σκέψεις και Δοκίμια*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών και Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2022
- **Κωστής, Κώστας**, «Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας». *Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος-21ος αιώνας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2018
- **Λαγουδάκη, Ευγενία**, *Πρόσφυγες στο Ηράκλειο του Μεσοπολέμου*, Εκδόσεις Δοκιμάκη, Ηράκλειο, 2009
- **Λιάκος, Αντώνης**, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Πόλις, Αθήνα, 2007
- **Μαργαρίτης, Γιώργος**, «Οι Πόλεμοι», στο: Χ. Χατζηιωσήφ (επιστ. επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*, Τόμος Α, Μέρος 2ο, Βιβλιόραμα, Αθήνα,
- **Μιμίκος, Γιώργος**, *Οκτώ δεκαετίες Π.Ο.Α. Ένα αληθινό μικρασιάτικο παραμύθι...*, Ηράκλειο, 2023
- **Περισυνάκης, Αντώνης** (επιμ.), *Αρχαία Αλικαρνασσός Νέα Αλικαρνασσός. Ταξίδι στο χρόνο και στην ιστορία...*, Νέα Αλικαρνασσός, 2006
- **Ριζάς, Σωτήρης**, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων από τη Συνθήκη της Λωζάννης και μετά», στο: Π. Μ. Κιτρομηλίδης & Β. Παναγιωτόπουλος (εποпт.), Σ. Ριζάς (επιμ.), *100 Χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης*, Αθήνα, 2022
- **Σαλβάνου, Αιμιλία**, *Η Συγκρότηση της Προσφυγικής Μνήμης. Το παρελθόν ως ιστορία και πρακτική*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, 2018.
- **Σταματόπουλος, Δημήτριος**, «Η Μικρασιατική Εκστρατεία. Η Ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής», στο: Α. Λιάκος (επιμ.), *Το 1922 και οι πρόσφυγες. Μια νέα ματιά*, Νεφέλη, Αθήνα, 2011
- **Σταρίδα, Λιάνα**, *Υπήρχε μια Πόλη... Συνοικίες-Δρόμοι-Πλατείες του Μεγάλου Κάστρου*, Εκδόσεις Ίανος, Ηράκλειο, 2014
- **Συγγελάκης, Αριστομένης Ι.**, «Τη βραδιά που κήκε η Σμύρνη έφυγες καράβι τσακισμένο. Ο άθλος της υποδοχής και εγκατάστασης στην Ελλάδα των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η περίπτωση της υγειονομικής περίθαλψης», *Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου Έρευνας και Κριτικής*, Φθινόπωρο 2022 - Χειμώνας 2023, Αθήνα, 2022

- **Συρίγος, Άγγελος Μ.**, «Χορεύοντας με τον εθνικό διχασμό πάνω στην κόψη του ξυραφιού», *Αφιέρωμα στα 100 χρόνια από την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου Έρευνας και Κριτικής*, Φθινόπωρο 2022 - Χειμώνας 2023, Αθήνα, 2022
- **Τζεδόπουλος, Γιώργος** (επιμ.), *Πέρα από την Καταστροφή. Μικρασιάτες Πρόσφυγες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα, 2003
- **Φωκαΐδη, Πέπη & Χρονάκη, Αγγελική** (επιμ.), *Θέσεις της μνήμης*, Νήσος, Αθήνα, 2016
- **Ψυρούκης, Νίκος**, *Η Μικρασιατική Καταστροφή. Η Εγγύς Ανατολή μετά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1918-1923*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1975
- **Abrams, Lynn**, *Θεωρία προφορικής ιστορίας* (μτφρ. Μ. Φακιολάς), Πλέθρον, Αθήνα, 2016
- **Carr, Edward Hallett**, *Τί είναι Ιστορία*, [χ.ε.], Αθήνα, 2019
- **Halbwachs, Maurice**, *Τα Κοινωνικά πλαίσια της μνήμης* (μτφρ. Ε. Ζέη), Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, 2013
- **Halbwachs, Maurice**, *Η συλλογική μνήμη* (επιστ. επιμ. Ά. Μαντόγλου, μτφρ. Τ. Πλυτά), Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2013
- **Hirschon, Renée**, *Κληρονόμοι της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 2006
- **Le Goff, Jacques**, *Ιστορία και μνήμη*, Νεφέλη, Αθήνα, 1998
- **Noiret, Serge**, «Υπάρχει τελικά διεθνής δημόσια ιστορία;», στο: Α. Ανδρέου, Σ. Κακουριώτης, Γ. Κόκκινος, Ε. Λεμονίδου, Ζ. Παπανδρέου, & Ε. Πασχαλούδη (επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2015
- **Noiriel, Gérard**, *Τι είναι η σύγχρονη ιστορία;* (μτφρ. Μ. Κορασίδου), Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2005

2. Πρωτογενείς Πηγές και Αρχειακό Υλικό

(α) Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Ηρακλείου (Αναρτητέα στο Διαδίκτυο) :

Αποφάσεις 730/9.12.2002, 123/28.2.2005, 250/19.3.2014.

(β) Πρακτικό 4^{ης} Δημοτικής Ενότητας Δήμου Ηρακλείου με χρονολ. 19.12.2012.
<https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2012/4h-dhmotikh-koinothta-21122012.html> ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026 *(Πρώτη προσπάθεια – πρωτοβουλία για την ίδρυση και στέγαση «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού», Έγγραφο ενταγμένο στο Παράρτημα)*

(γ) Έγγραφο προς το Δήμο Ηρακλείου : Με χρονολ. 19 Μαΐου 2021 έγγραφο με θέμα την ίδρυση Κέντρου Μικρασιατικού Πολιτισμού στην πόλη με αριθμό πρωτοκόλλου 45249/21.05.2021. *(Κοινή αίτηση προσφυγικών και μικρασιατικών σωματείων Νομού Ηρακλείου για την ίδρυση και στέγαση «Κέντρου Μικρασιατικού Ελληνισμού», Έγγραφο ενταγμένο στο Παράρτημα)*

(δ) Πρόσκληση Δήμου Ηρακλείου με αριθμ. 56248/16.6.2023. *(Θέμα "Συνοχή στην Πόλη" στο πλαίσιο της Δημόσιας Διαβούλευσης για την Επικαιροποίηση της Στρατηγικής Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (ΣΒΑΑ, Έγγραφο ενταγμένο στο Παράρτημα)*

(ε) Αποφάσεις Πρωτοδικείου και Ειρηνοδικείου Ηρακλείου: με αριθμ. 79/7.6.1979 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 43/1983 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 443/1983 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 445/1996 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 55/2003 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 801/2007 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμό 34/2020 Διάταξη Ειρηνοδικείου Ηρακλείου, με αριθμό 143/2025 Διαταγή του Μονομελούς Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 125/1984 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 445/1996 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 55/2003 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 1958/2019 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 386/2010 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 543/95 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου, με αριθμ. 8/2015 Διάταξη Ειρηνοδικείου Καστελλίου, με αριθμ. 114/2010 απόφαση του Πρωτοδικείου Ηρακλείου).

(στ) Καταστατικά Συλλόγων: Σύλλογος Μικρασιατών Κρήτης «Ο Άγιος Πολύκαρπος», Σύλλογος Αλατσατιανών Ηρακλείου, Πολιτιστικός Σύλλογος Νέας Αλικαρνασσού «Η Αρτεμισία», Πολιτιστικός Σύλλογος Καραμπουρνιωτών Ηρακλείου-Ο Άγιος Γεώργιος, Σύλλογος Κωνσταντινουπολιτών και Μικρασιατών Κρήτης, Σύλλογος Καππαδοκών Μικρασιατών Κρήτης «Η Καππαδοκία», Παγκρήτιος Σύλλογος Ποντίων, Μουσικός Σύλλογος «Ιωνία Αηδών» Νέας Αλικαρνασσού, Μικρασιατικός Παραδοσιακός Σύλλογος Σμυρναίων, Σύλλογος Ιστορικής Μνήμης και Ανάπτυξης Νέας Αλικαρνασσού «Η Αλικαρνασσός», Πολιτιστικός Εξωραϊστικός Σύλλογος Θρακιωτών η Θράκη, Σύλλογος Μικρασιατών και Φίλων Καρδουλιανού, Σύλλογος Ποντίων Χερσονήσου.

3. ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ – ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

- ΕΝΑΣ ΑΙΩΝΑΣ. ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ. ΗΡΑΚΛΕΙΟ: Ο τόπος που μας ένωσε (100 χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης και την ανταλλαγή των πληθυσμών)» Εκδηλώσεις και έκθεση κειμηλίων με βασικό διοργανωτή τον Δήμο Ηρακλείου. <https://lausanne100years.heraklion.gr/> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026) (Φυλλάδιο, Πάνελ και Φωτογραφίες ενταγμένο στο Παράρτημα)
- Εσπερίδα με θέμα: «Ένας αιώνας από την ανταλλαγή των πληθυσμών: Διαδρομές ενσωμάτωσης στο Ηράκλειο» την Τετάρτη 26 Απριλίου στη Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη <https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2023/antallagi-plithismon-esperida-vikelaia-dimotiki-vivliothiki-260423.html> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).
- <https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2023/ekthesi-manousakis-lauzanne-270423.html> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).
- <https://kede.gr/chalkino-vraveio-ston-dimo-irakleiou-gia-tin-ekthesi-1923-2023-enas-aionas-mia-koinonia-irakleio-o-topos-pou-mas-enose/> (ημερομηνία πρόσβασης 2/6/2026)
- <https://www.youtube.com/watch?v=0T0q1gP3wjY> (ημερομηνία πρόσβασης 2/6/2026)
- <https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2024/kalokairinos-faros.html> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).
- <https://www.heraklion.gr/municipality/municipality-press-releases/o-dimarxos-ir.html> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).
- <https://www.historical-museum.gr/> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).
- <https://ppied-museumfx.gr/>, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)
- <https://www.mytilene.gr/mouseia/mouseio-prosfygikis-mnimis/>, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)

- <https://museumfinder.gr/listing/mouseio-pontiaku-ellinismou/> , (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)
- <https://kemipo-neaionia.gr/>, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)
- <https://iape.org.gr/>, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)
- <https://kaisariani.gr/kentro-mikrasiatikoy-politismoy-dimoy-kaisarianis/>, (ημ.προσβ. 16.5.2026)
- https://www.kemme.gr/p/blog-page_20.html, (ημερομηνία πρόσβασης 16.5.2026)
- Πρακτικό 4^{ης} Δημοτικής Ενότητας Δήμου Ηρακλείου με χρονολ. 19.12.2012. <https://www.heraklion.gr/press/press-releases-2012/4h-dhmotikh-koinothta-21122012.html> ημ.προσβ. 16.5.2026
- Νέα Εφημερίς , 22/5/1924, 23/5/1924
<https://refugeesingreece.gr/%ce%ac%cf%81%ce%b8%cf%81%ce%bf-%ce%bc%ce%b5-%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%b1%ce%b3%ce%b3%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%b5%cf%82-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%b5%ce%b3%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%ac%cf%83%cf%84/> (ημερομηνία πρόσβασης 2/6/2026) .
- <https://www.historical-museum.gr/news-events/prosfighes-stin-kriti-meta-ti-mikrasiatiki-katas-trofi-periodiki-ekthesi-sto-kentro-arkhitektonikis-tis-mesoghioy-kam> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).
- <https://www.heraklion.gr/ourplace/announcements-2022/istoriko-mouseio-ekthesh-29122022.html> (ημερομηνία πρόσβασης 18/5/2026).
- pontosnews.gr
- heraklion.gr

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΘΕΣΜΟΙ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ 1922 ΣΤΟ
ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ. Από τους προσφυγικούς συλλόγους
στην προσπάθεια δημιουργίας Κέντρου Μικρασιατικού
Ελληνισμού